

Historiallinen mielikuviutus
R. G. Collingwoodin historianfilosofiassa

Oulun yliopisto
Historiatieteet
Tieteiden ja aatteiden historia
Historiakulttuurin ja filosofian suuntautumisvaihtoehto
Pro gradu -tutkielma
2022
Miia Merikukka

Sisällysluettelo

Johdanto	2
1 Historioitsijan mieli kaiken perustana	17
1.1 Collingwoodin <i>re-enactment</i> -teoria	24
1.1.1 Ihmisluonto ja sen rationaalinen puoli	30
1.2 Ideaalinen menneisyys, kuvitteellinen todellisuus (ja kokemuksellisuus)	35
1.2.1 Historiallisen ja luonnontieteellisen prosessin ero	42
1.2.2 Syy-yhteys	45
1.2.2.1 Menneiden toimijoiden toiminnot ja tarkoituksellisuus	48
2 Ajatusten julkisuus	52
2.1 Käsitys itsetietoisuudesta (<i>self-knowledge</i>)	56
2.2 Collingwoodin <i>kapselointiteoria</i>	59
3 <i>The Historical Imagination</i>	65
3.1 Historioitsijan käyttämä mielikuvitus versus taiteilijan mielikuvitus	69
3.2 Historiallisen mielikuvituksen kolme menetelmäsääntöä	72
3.2.1 Aika ja paikka	73
3.2.2 Johdonmukaisuus	77
3.2.3 Todisteiden merkitys mielikuvitukselle	81
3.3 <i>A priori</i> mielikuvitus	87
3.3.1 <i>A priori</i> mielikuvituksen päätehtävä ja jatkuvuus	91
3.3.2 Rajoitettu mielikuvitus	94
Loppulause	96
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus	103

Johdanto

The concept of imagining is rather like one of doing than receiving. Imagining might be called a creative act.¹

Ludwig Wittgenstein

Yllä mainittu itävaltalais-englantilaisen filosofi Ludwig Wittgensteinin (1889–1951) sitaatti myöhäiskautensa kirjoituksista johdattaa luontevasti tutkielmani aiheeseen, joka käsittelee mielikuvitusta, tarkemmin sanottuna *historiallista mielikuvitusta*. Tässä kohtaa pro gradu -tutkielmaani kuvittelun käsite antaa alkusysäyksen mielikuvituksen käsitteelle. Wittgensteinin katsotaan liittäneen kuvittelun käsitteen enemmän tekemiseen kuin vastaanottamiseen eli jonkinlaiseen luovaan tekoon. Teoksessa *Philosophical Investigations* (1953) Wittgenstein pyytää useissa kohdissa lukijaansa kuvittelemaan asioita, kuten kieltä, minkä myötä hän ilmeisesti pyrkii välittämään ajatuksen, että kuvittelemalla voidaan tarkastella asioita useista näkökulmista. Wittgensteinin mukaan tosin kuvitteleminen on tahdonalainen toimi vain jos joku pyytää kuvittelemaan jotain, sillä useimmiten mielikuvat, joita ihmisille syntyy ovat tahattomia.² Edellä oleva toteamus Wittgensteinin ajatuksista osaltaan kuvastaa sitä, mitä ajattelen taiteen tekemisen olevan: luovaa toimintaa tahattomineen mielikuvineen. Historian kirjoittamista puolestaan pidän historioitsijan työnä, jossa hän käskee itseään tai paremminkin on halukas kuvittelemaan todisteisiin nojaten, mitä mahdollisesti menneisyydessä on tapahtunut eli tahdonalaisesti pyrkii ohjailemaan mielikuvitustaan. Joka tapauksessa kuvitteleminen, olkoon se tahatonta tai tahdonalaista, voi tuottaa mieltä kohottavia lopputuloksia.

Geneetikko Francois Jacob (1920–2013) on puolestaan kirjoittanut teoksessaan *Kärpänen, hiiri ja ihminen* (1997), että mielikuvitus on ikään kuin luova elementti, moottori, joka ohjaa niin taiteilijan kuin tiedemiehen älyllistä toimintaa. Jacobin mukaan mielikuvitus on järkeilyä tärkeämpää, kun puhutaan mentaalisten objektien

¹ Stock 2007, 178.

² Stock 2007, 182–183.

(muun muassa kuvien, sanojen ja symbolien) yhdistelemistä. Siten luova teko niin taiteessa, luonnontieteessä kuin historiassa vaatii osakseen jotain yllätyksellistä, jotta ajatukset kulkisivat hetkeksi pois loogisilta raiteiltaan.³ Tämä tuo mieleen filosofi Karl Popperin näkemyksen, jonka mukaan *jokainen keksintö sisältää irrationaalisen elementin tai luovan intuition*.⁴ Jacobin käsittämä mielikuvitus, tiedemiehen mielen voimana, pyrkii tuottamaan uutta tietoa ulkomaailmasta. Hyvänä esimerkkinä tästä toimii englantilainen lääkäri William Harvey ja hänen tutkimuksena ihmisen verenkierrosta. Toisena esimerkkinä voidaan nostaa kemisti August Kekulé, joka keksi unessaan bentseenimolekyylin rakenteen. Mielikuvitus tuntuu auttavan merkittävällä tavalla niin tiedemiehiä kuin taiteilijoita saavuttamaan aina jotain uutta, mutta tavallaan samalla jotain vanhaakin. Mielikuvitus on älyn ystävä. Tästä väittämästä myöhemmin lisää.

Mielikuvitus ei ole vieras käsite historianfilosofiassa. Jos tarkastelemme esimerkiksi spekulatiivista historianfilosofiaa ja sen piiriin kuuluvia kulttuurifilosofi Oswald Spengleriä ja historianfilosofi Arnold J. Toynbeeta, voimme huomata heidän teksteissään mielikuvituksen voiman tai ainakin sen, että he ymmärtävät mielikuvituksen merkityksen historialle. Toki vain ohimennen mainittuna, mutta kuitenkin käy ilmi, että hekin ymmärtävät ettei historiantutkimus ole pelkkää älyllä leikkimistä. Historianfilosofi David J. Staley toteaa teoksessaan *Historical Imagination* (2021), että ihmisellä on olemassa mielessään jonkinlainen *mielisilmä*. Täten historiassa mielikuvituksen käyttö tarkoittaa sitä, että historioitsija käyttää *mielisilmäänsä* kuvaamaan sekä todellista että epätodellista samanaikaisesti.⁵ Ajatus kuulostaa osuvalta! Historioitsija voi nähdä pimeässä mielikuvituksen valaisemana, mitä menneisyydessä on tapahtunut, sillä hänellä on hallussaan koulutettu historiallinen silmä, jolla saada ote sellaisesta, jota ei enää ole.⁶ Menneisyys on meissä osana. Tarkoitan, että menneisyys

³ Jacob 1998, 175–176.

⁴ Pulkkinen 2009, 89: Jarmo Pulkkinen on lainannut Popperia artikkelissaan, *Metafora ja tieteellinen keksiminen*, joka käsittelee tieteellisen keksimisen ongelmaa.

⁵ Staley 2021.

⁶ Peters 2013, 592.

tekee meistä meitä. Ajattelemisen pitää sen meissä mukana. Mielikuvitus elävöittää sen. Tässä kohtaa on osuvaa maininta suomalaisen ruotsinkielisen kirjailija Dag Hemdalin kirjoittama pätkä kirjasta *Kuninkaan kullantekijä* (1945):

Historian hämärä on läpitunkemattomana laskeutunut näiden kohtaloiden ja tapahtumien ylle. Vain usvaisten varjojen lailla häämöttävät hahmot sakeasta pimeydestä. Kukaan ei enää tiedä, mitä todella tapahtui, vain leikkivä mielikuvitus pääsee aavistelemalla jotenkin perille.⁷

Toisin sanoen historioitsija tarvitsee luovaa mielikuvitusta sopivassa suhteessa, jotta historiantutkimus olisi edes mahdollista. Mahdollista saavuttaa sakeasta pimeydestä menneisyyden hahmot. Historia ja mielikuvitus saattavat tuntua vieraantuneen toisistaan ja siten mielikuvitus voi tuntua olevan pikemminkin fiktiivistä kirjoittamista varten. Tosiasiassa historia ja mielikuvitus eivät ole keskenään vihollisia.⁸ Mielikuvitus on historialle yhtä tärkeä tekijä kuin happi ihmiselle. Se saa menneisyyden elämään nykyisyydessä ja mahdollistaa näin historian olemassaolon humanistisena tieteenä. Tästä päästään luontevasti tutkielmani aiheeseen, joka on englantilaisen filosofi Robin George Collingwoodin (1889–1943) käsitys *historiallisesta mielikuvituksesta*.

Tutkielmani päähenkilön, Collingwoodin, historianfilosofiaan ja hänen taiteen filosofiaan perehtynyt saa käsityksen, että mielikuvituksellinen ulottuvuus on meissä osana, synnynnäisenä kuten historiallisuutemme, emmekä siis vastaanota sitä, vaan käytämme pikemminkin mielikuvitusta, synnynnäistä osaamme mielessämme, hyödyksi luodessamme mielessämme käsityksiä menneisyydestä tai taiteellisista kokemuksista. Kenties meissä on Staleyn ajattelema *mielisilmä*, jonka moottorina mielikuvitus toimii. Itse asiassa Collingwood puhuu historioitsijan tehtävästä, jonka tarkoituksena on paljastaa nykyisyydestä huolimattomalta silmältä piilossa olevat piirteet, kuinka toimia tiettyssä tilanteessa. Historioitsijalla on koulutettu silmä, joka kykenee huomaamaan nämä piirteet. Ilmeistä on, että tämä koulutettu silmä tarkoittaa väistämättä

⁷ Hemdal 1945, 5; suomentanut L. Hirvensalo.

⁸ de Matos 2015, 6.

mielikuvituksen käyttöä tarkoituksenaan löytää tietoa menneisyydestä.⁹ Collingwoodin mukaan mielikuvitus on meissä osana — jonkinlaisena tasona tietoisuudessa¹⁰ valmiina auttamaan meitä tuntemaan itseämme ja ulkoista maailmaa paremmin. Collingwoodin mukaan mielikuvituksen avulla historioitsija kykenee hahmottamaan menneisyydestä mahdollisen tutkimuskohteen, jota havainnoida. Tutkiessaan vuonna 1921 Hadrianuksen muuria ja sen merkitystä Rooman historiassa Collingwood totesi muurin tutkimuksensa edellyttävän ennen kaikkea elävää mielikuvitusta, jonka kautta historioitsija, tässä tapauksessa Collingwood, itse voisi selvittää mitä muuri tarkoitti roomalaisille ja heidän sodankäynnilleen.¹¹ Toisin sanoen Collingwoodin oli kuviteltava itsensä esimerkiksi keisari Hadrianukseksi ja selvitettävä Hadrianuksen motiivit ja tarkoitukset suhteessa Hadrianuksen muuriin. Löytämällä motiivin ja tarkoituksen tekoon Collingwood kykeni mahdollisesti ymmärtämään Hadrianuksen muurin merkityksen menneisyyden kontekstissa.

Collingwoodin lisäksi mielikuvituksen merkitystä tutkimukselle on nostanut esille filosofi Richard Rorty, jonka mukaan tutkijoilla on oltava kaksi asennetta, joiden turvin tehdä tutkimusta ja ne ovat toivo ja mielikuvitus.¹² Nämä kaksi asennetta saavat tutkijat ylipäättään tutkimaan erinäisiä asioita. Oxfordin englanninkielisessä sanakirjassa puolestaan *mielikuvitus* määritellään seuraavasti: *henkisen käsitteen muodostaminen siitä, mikä ei todellisuudessa ole läsnä aisteille*.¹³ Tämä määritelmä kuulostaa jokseenkin Collingwoodin historian teorialta. Collingwoodin historian käsitys tarkastelee historiaa ajattelun historiana eli historioitsija työskentelee ajatusten kanssa, menneisyyden kohteiden, joita ei voida todellisuudessa enää aistia muutoin kuin mielikuvitusta käyttämällä. Tutkielmani aikana kysymys sekä ajatusten luonteesta, menneisyyden ja nykyisyyden suhteesta todellisuuteen että mielikuvituksen

⁹ Collingwood 2011, 100.

¹⁰ Mostajir 2017, 366.

¹¹ Couse 1990, 65.

¹² Piirtola 2021, 27.

¹³ Stanford 1998, 172.

merkityksestä saa ansaitsemansa vastauksen. Palataan vielä pohtimaan kuvittelemisen ja havainnoimisen merkityksiä Wittgensteinille ja Collingwoodille.

Esille on noussut kuvittelemisen ja havainnoimisen käsitteet, jotka molemmat liittyvät mielikuvituksen käsitteeseen. Wittgensteinille kuvittelu ja havainnoiminen ovat erilaisia toimintoja. Collingwoodin osalta mielikuviutus tuntuu ottavan havainnoinnin paikan. Toisin sanottuna kuvittelu ja havainnoiminen ovat yhtä. Siten kun historioitsija käyttää mielikuvitusta, hän saa käsiinsä (mieleensä) kohteen, joka ei enää ole täällä kosketuksen ulottuvissa kuten taiteilijalla taideteos tai tiedemiehellä petrimaljassa jokin pieneliö. *Historiallisen mielikuvituksen* avulla historioitsija voi sekä havainnoida ja kuvitella menneisyyden kohdetta. Voidaan ajatella, että Collingwoodille kuvittelu on wittgensteinilaisessa mielessä sitä, että historioitsija todisteiden antamien johtolankojen avulla suunnistaa rasti rastilta kohti tavoitettaan eli muodostaa ymmärrettävän kuvan menneisyydestä ja ennen kaikkea antaa vastauksen esitettyyn tutkimuskysymykseen. Historiantutkimuksessa siten todisteet ja historioitsijat käyvät jatkuvaa vuoropuhelua. Todisteet ohjaavat ja käskevät historioitsijan mieltä ja mielikuvitusta kuvittelemaan menneisyyttä ymmärrettävällä ja totuuteen pyrkivällä tavalla.

Mitä oikeastaan historioitsija tekee? Yksinkertaisesti ilmaistuna historioitsija vastaa esittämiin tutkimuskysymyksiinsä. Pidemmin vastattuna kaikki lähtee siitä, että historioitsija saa koulutuksensa yliopistosta. Siellä historioitsija oppii, kuinka menneisyyttä käsitellään ja kuinka siitä voidaan eri metodien avulla mahdollisesti saavuttaa historiallista tietoa. Koulutuksensa kautta historioitsija saa opin, joka kattaa niin tieteellisen kuin kriittisen ajattelemisen ulottuvuuden. Historioitsija saa siten haltuunsa lähdekritiikin, jonka avulla hän pystyy tulkitsemaan menneisyyden jälkiä, todisteita, ja aiempien historioitsijoiden tekemiä lausuntoja.

Ennen lähteiden pariin siirtymistä historioitsijan ensisijainen tehtävä on esittää tutkimuskysymys, jonka pohjalta hän rajaa tutkimuksensa ja alkaa etsimään kysymykseensä liittyviä todisteita, joita voivat olla kaikki, mitä nykyisyydessä on

jäljellä historioitsijan tulkittavaksi. Historioitsija pyrkii vastaamaan esitettyyn tutkimuskysymykseen (esimerkiksi millainen oli keskiaikaisen ihmisen maailmankuva tai millaisena ensimmäinen maailmansota koettiin brittiläisten naisten keskuudessa?). Kaikki mahdollinen tieto menneisyydestä ei ole kuitenkaan koskaan valmiina historioitsijan löydettävissä kuten jokin etsintäpartion etsimä kadonnut henkilö. Historioitsija tarvitsee tässä kohdin *historiallista mielikuvitusta*, joka auttaa häntä kuvittelemaan sellaista, jota ei enää ole. Toisin sanoen historioitsijan täytyy kuvitella menneisyyden asioita, jotta ne tulisivat osaksi historioitsijan kokemustasoa eli menneisyys saavuttaisi täten nykyisyyden alaisuudessa olevan havainnointi maailman. Menneisyys on ikään kuin aave, joka ei ole täällä, mutta se ei ole poissakaan.¹⁴ Se vainoaa historioitsijan mieltä niin, että historioitsija pyrkii luomaan siitä kertomuksia todisteisiin nojaten. Historioitsija yrittää saada otteen näkymättömästä. Miksi mielikuvitusta ja sen merkitystä historialle ei mainita yliopiston historian kursseilla? Vastaus on selkeä. Väitän, että sitä pidetään joko itsestänselvyytenä tai pikemminkin osana taidealojen ja kirjallisuuden opintoja.

Historioitsijan työ eli historian tutkimus on tavallaan kuin kirjailijan työtä. Molemmat pyrkivät luomaan johdonmukaisen kertomuksen, joka mahdollisesti säilyy pitkään lukuisten sukupolvien luettavaksi (lähteeksi seuraavaan tutkimukseen). Kirjailija, ainakin romaanien kirjoittaja, on kuitenkin ennen kaikkea taiteen tekijä, joka pyrkii viihdyttämään ja herättämään tunteita. Tässä mielessä kirjailija voi käyttää mielikuvitusta vapaasti ilman todisteiden luomia rajoja. Jollakin tasolla kirjailijan tuotos kuvaa todellista maailmamme kuten historioitsijan. Kirjailijan luoma tuotos voi kertoa sen kiertoteitse kun taas historioitsija ei voi käyttää niin sanottua kikkailua eli luoda erilaisia vuorosanoja tai tunteiden ilmaisuja menneiden toimijoiden välillä ellei sitä ole tallennettu johonkin kuten menneen toimijan kirjoittaman päiväkirjan sivuille. Tässä mielessä historioitsijan tuotos perustuu rationaalisten ajatusten uudelleen ajattelemiseen.

¹⁴ Ethan Kleinberg on verrannut menneisyyttä aaveeseen teoksessa, *Haunting History* (2017). Mielestäni ajatus sopii tähän, koska Collingwoodin mukaan menneisyys on aina ideaalinen ja kuviteltu, joka historiallisena käsitettynä menneisyytenä on lopulta aina nykyisyyttä. Menneisyys on kuin aave, jonka voi nähdä ja saada otteeseen vain koulutettu silmä toisin sanoen historioitsija, joka kykenee käyttämään *historiallista mielikuvitusta* hyväkseen saavuttaakseen näkyvän osan menneisyydestä nykyisyydessä.

Toiseksi taiteilija voi olla kirjailijan lisäksi säveltäjä tai kuvataiteilija, jonka taideteos on aina jollain tavoin esillä joko levynä tai maalauksena, joita kuulija voi kuunnella ja katsoja katsella. Moni kutsuu näitä aisteilla kokemiaan taideteoksia taideteoksiksi, mutta Collingwoodin mukaan ”oikea taideteos” sijaitsee ainoastaan taiteilijan mielessä. Collingwoodin mukaan taide ei löydy kuvista, vaan pikemminkin ihmisten toiminnasta, jonka kohteena kuvat ovat.¹⁵ Tässä mielessä menneisyyden toimijoiden ajatusten uudelleen ajattelemisen historioitsijan mielessä on niin sanottua ”oikeaa menneisyyttä.” Molemmat, taide ja historia, perustuvat omalla tavallaan mielikuvituksen käyttöön ja toimintojen uudelleen esittämiseen ihmisen mielessä. Filosofin Tyson Retzin mukaan Collingwoodin käsitys taiteilijan luomasta esineestä taiteilijan mielessä ja historioitsijan menneisyyden rekonstruoimisesta historioitsijan mielessä muistuttavat toisiaan silmiinpistävästi.¹⁶ Collingwoodin mukaan kuten taide myös tieteessä on kyse löytää kaikki tieto ihmisten toiminnasta. Kaikki saavutetut teoriat, jotka sijaitsevat oppikirjoissa, eivät oikeastaan ole itse tiedettä. Tiede ja historia molemmat löytyvät toiminnoistamme, jotka rakennetaan aina uudelleen mielessämme eli ajattelemme yhä uudelleen menneitä ajatuksia. Täten ”oikea historia” voidaan ajatella sijaitsevan ”oikean taideteoksen” lailla ihmisten mielissä — *historiallisen mielikuvituksen* avulla luotuna menneisyyden kuvana, jonka jokainen lukija voi ymmärtää ainoastaan ajattelemalla ja esittämällä sen uudelleen omassa mielessään.

Tutkimuskysymykset

Tutkimuskysymykseni ovat: Mitä Collingwood tarkoittaa käsitteellä *historiallinen mielikuvitus*? Mikä on *historiallisen mielikuvituksen* rooli historioitsijan työssä? Mikä on *historiallisen mielikuvituksen* paikka Collingwoodin historianfilosofiassa?

Tutkielmani tarkoituksena on selvittää, mitä Collingwood tarkoittaa historianfilosofiassaan olevalla käsitteellä *historiallinen mielikuvitus*. *Historiallinen*

¹⁵ Collingwood 2017, 30.

¹⁶ Retz 2017, 313.

mielikuvitus voi kuulostaa korvaan siltä kuin kyseessä olisi jokin sadunomainen elementti historian tutkimuksessa, sillä käsite, mielikuvitus, voi saada aikaan vaikutelman, että kyseessä olisi kuviteltua, fiktiivistä, sisältöä menneisyydestä. Asia on kuitenkin toisin. Historioitsija käyttää *historiallista mielikuvitusta* historian sääntöihin perustuvissa rajoissa. Tärkein päämäärä on saada luotua kertomuksia menneisyydestä siten, että niiden päämääränä on totuus tapahtumista. Tarkoitukseni on hälventää mielikuvituksen ympärillä olevaa kuviteltua stigmaa ja osoittaa *historiallisen mielikuvituksen* tärkeys historioitsijan työssä. Collingwood korostaa *historiallisen mielikuvituksen* merkitystä historioitsijalle, mikä osoittaa osaltaan mielikuvituksen voiman ja sen tärkeyden historian tutkimukselle.¹⁷

Mikä merkitys mielikuvituksen käsitteen tutkimuksella sitten on? Ensimmäiseksi pohditaan hetki mielikuvituksen mainetta. Mielikuvitus yhdistetään useammin taiteeseen, fiktion ja luovaan ajatteluun kuin rationaaliseen toimintaan ja tieteen tekemiseen. suomisanakirja.fi -sivuston määritelmä mielikuvituksesta ei auta mielikuvituksen maineen parantamisessa. Määritelmän mukaan mielikuvitus on *kyky tuottaa (todellisuutta vastaamattomia) mielikuvia ja uudenlaisia kokonaisuuksia aiempien kokemusten aineksista* ja niin ikään liittyy mielikuvituksen fantasian, kuvitelman ja haaveen käsitteeseen.¹⁸ Collingwood haluaa itsekkin hälventää ennakkoluuloja, joiden mukaan kuvittelemisen tarkoittaisi automaattisesti jotain epärealistista.¹⁹ Mielikuvitusta tarvitaan niin tieteen kuin historian tutkimuksissa, koska äly tarvitsee mielikuvitusta toimiakseen. Ajatuksen voisi ilmaista seuraavasti: äly pitää mielikuvituksen kurissa ja mielikuvitus pitää älyn toiminnassa.

Historianfilosofi Michael Stanford kirjoittaa historianfilosofian yleisteoksessa, *An introduction to the philosophy of history* (1998), että todellisuus ei rajoita mielikuvitusta, vaan pikemminkin tuo silmiemme eteen jotain sellaista, jota ilman

¹⁷ Hyrkkänen 2002, 21.

¹⁸ Lainaus on lainattu Olli Piirtolan kirjoittamasta artikkelista, *Mielikuvitus neurotieteen kuvaamana ja sen merkitys puhekielen evoluution kannalta* (2021), 26.

¹⁹ Collingwood 1935, 13.

mielikuvitusta olisi jäänyt pimentoon kuten merenneidot ja yksisarviset. Tietysti tässä kohtaa voi tuntua heti kummalliselta, kun mainitsen yksisarviset ja merenneidot. Mitä tekemistä niillä on todellisuuden kanssa?²⁰ Ensimmäiseksi ne kertovat molemmat ihmisten historiasta, heidän aate- ja ajatusmaailmasta ja kulttuurista, jotka ovat luoneet tuon kaltaiset olennot. Toiseksi mielikuvituksen avulla taiteilija, tiedemies ja historioitsija löytävät helpommin uusia ajattelupolkuja samaan tapaan kuin käyttäisi kontrafaktuaalista lähestymistapaa historiaan. Mielikuvitus avaa ovia, jotka pelkällä älyllä ajateltuna jäisivät lukkoon. Mielikuvitus on älyn avainnippu erilaisiin oviin.

Ajatus, että mielikuvitus ja todellisuus on jollain tavoin ristiriidassa, on väärä. Emme nimittäin voisi tietää kaikkea sitä mitä nykyisin luulemme tietävämmme maailmasta ilman, että tiedemies tai historioitsija olisi käyttänyt mielikuvitustaan avukseen tehdessään tutkimuksia niin suhteellisuusteoriasta kuin Caesarin matkasta Roomasta Galliaan. On siis muutettava ennakkoluuloa mielikuvitusta kohtaan ja nostettava se samalle lähtöviivalle älyn kanssa. Mielikuvituksen arvo tuntuu nykypäivänä unohtuneen, vaikkakin toisaalta sen rooli on tunnustettu merkityksellisenä tieteessä 2000-luvulla. Tästäkin huolimatta mielikuvituksen merkitys on alhaisempi verrattuna älyyn, jonka vastakohtana mielikuvitusta usein pidetään.²¹ Ilman mielikuvitusta ihminen eläisi jatkuvasti hetkessä vailla kykyä palata menneeseen tai mahdollista suunnitella tulevaa. Ihminen ei selviytyisi edes arjestaan, jos häneltä puuttuisi kyky käyttää mielikuvitusta, sillä mielikuvitus auttaa ihmistä luomaan järkevän ja johdonmukaisen toimintaympäristön. Kuten tieteenfilosofi Michael T. Stuart kirjoittaa:

*The imagination is a mysterious thing. We criticize some people for having too much of it, and others for not having enough. Without imagination, there would be no art, no science, and perhaps no meaningful thought at all.*²²

²⁰ Stanford 1998, 171.

²¹ Tateo 2015, 2.

²² Stuart 2021.

Historiaa ei olisi ellei historioitsijalla olisi mielikuvitusta käytössään. Tutkielmani tarkoitus on osoittaa mielikuvituksen voima ja sen merkitys historioitsijalle, ja ennen kaikkea selvittää, mikä on Collingwoodin tarkoittama merkitys *historialliselle mielikuvitukselle*.

Tutkielman rakenne

Tutkielmani ensimmäisessä luvussa (luku 1) käsittelem historioitsijan mieltä, joka on kaiken alku historiassa. Ilman historioitsijan mieltä historia ei olisi ylipäätään mahdollista. Collingwoodin näkemysten kautta tarkasteltuna historioitsijan mielestä paljastuu kattava perusta historiantutkimukselle. Historioitsijan mielestä siirryn (luku 1.1) Collingwoodin keskeisimpään historianfilosofian teoriaan, *re-enactment*. Selvitän, mikä on sen merkitys historioitsijalle ja miten se on suhteessa muihin Collingwoodin historianfilosofian käsitteisiin. *Re-enactment* -teoria nostaa muun muassa esille Collingwoodin *kysymyksen ja vastauksen* -logiikan, jota tarkastelen samassa luvussa sen tärkeiden vuoksi suhteessa historiantutkimukselle ja itse *re-enactment* -teorialle. *Re-enactment* -teorian jälkeen (luku 1.1.1) tarkastelen ihmisluontoa ja sen rationaalista puolta. Miksi? Siksi, että Collingwoodin *re-enactment* -teoriaa on useasti kritisoitu sen liiaksi rationaalisuuteen perustuvasta ajatuksien uudelleen esittämisestä. On tarpeen pohtia, mitä ihmisluonto Collingwoodin mukaan käsittää ja mitä sen rationaalisella puolella tarkoitetaan. Sen selvitettyä siirryn (luku 1.2) merkittävään kysymykseen historiantutkimuksen kannalta: miten historioitsija pystyy tutkimaan sellaista mitä ei enää ole? Menneisyys on eletty aika, kaukana jo historioitsijasta, mutta silti saavutettavissa. Ideaalisena hahmoteltuna se on mahdollista. Tarkastelen Collingwoodin näkemystä menneisyyden luonteesta. Sen jälkeen (luku 1.2.1) käyn läpi historiallista prosessia erotuksena luonnontieteelliseen, josta lopulta syvennän historiallista prosessia siirtymällä historian käsittämään syy-yhteyteen (luku 1.2.2). Historia katsotaan kuuluvaksi ensimmäisen syyn merkitysryhmään, joka kattaa kahden osatekijän yhteistyön: *causa quod* ja *causa ut*. Ensimmäisen luvun käsittelemisen päätän (luku 1.2.2.1) pureutumalla menneiden toimijoiden toimintoihin ja niiden mahdolliseen ymmärtämiseen. Toiminnoissa vallitsee jonkinlainen tarkoitusperäisyys.

Tutkielmani toisessa luvussa (luku 2) tarkastelen ajatuksien julkista luonnetta ja sitä mitä sillä ylipäätään tarkoitetaan. Esille nousevat yksilön ajatuksien eroavaisuus yhteisöllisestä ajattelusta ja niihin sidotuista erilaisista uskomuksista, jotka vaikuttavat siihen, kuinka ihmiset lopulta ymmärtävät toisiaan ja maailmaa. Ajatusten julkiseen luonteeseen vaikuttavat neljä osatekijää: kaksisuuntaisuus, todistesidonnaisuus, ilmaisu toiminnan muodon olemassaolo ja yhteisymmärrys ajatuksien sisällöstä. Jokainen näistä osatekijöistä vaikuttavat siihen, kuinka jotain ajatusta voidaan käsitellä yhdessä toisten kanssa ja kuinka se on yksityisestä ajatuksesta poiketen julkista. Ajatuksien julkisesta luonteesta siirryn käsittelemään (luku 2.1) termiä, *self-knowledge*, jolla on vaikutuksensa historioitsijan työskentelemiseen menneisyyden ajatuksien kanssa. Se auttaa tiedostamaan historioitsijan omat ajatukset ja erottamaan ne uudelleen ajateltavista ajatuksista. *Self-knowledge* antaa oman panoksensa historialliselle ajattelulle, mikä johdattaa luontevasti käsittelemään (luku 2.2) Collingwoodin hahmottamaa *kapselointiteoriaa*. *Kapselointiteoria* liittyy läheisesti edellä olleisiin aiheisiin eli ajatusten julkisuuteen ja *self-knowledgen* käyttämiseen. *Kapselointiteoria* mahdollistaa sen, etteivät nykyisyyden ja menneisyyden ajatukset sekoitu keskenään vaan historioitsija kykenee pitämään kapseloidun ajatuksen osana omaa tietoisuutta tietämällä sen ajatuksen olevan erilainen ajallisesti, mutta sisällöltään sama. Menneen toimijan ajatus voi olla historioitsijalle sama, mutta toisessa mielessä se ajatus on yhtä lailla vieläkin vain menneen toimijan ajatus, koska menneelle toimijalle ajatus on ollut suora kokemus kun taas historioitsijalle menneen toimijan ajatus uudelleen esittämisen kautta on välillinen kokemus.

Ensimmäisten lukujen historiallisten ehtojen ja toisen lukujen ajatuksellisen ulottuvuuden kautta päästään tutkielmani kolmannen luvun pariin, missä käsittelen tämän tutkielman keskeisintä käsitettä eli *historiallista mielikuvitusta*. Lukuun kolme mennessä tutkielman lukijalla on tarvittava pohja ymmärtää Collingwoodin käsitys historiasta ja täten lisätä siihen *historiallisen mielikuvituksen* vaikutus, joka kytkee jokaisen käsitteen ja palasen yhteen. Mielikuvitus saa menneisyyden elämään. Aluksi selitän (luku 3) Collingwoodin *The Historical Imagination* -virkaanastujaisluennon

taustoja ja sisältöä, mistä luonnollisesti lähdän vertaamaan (luku 3.1) historioitsijan käyttämän mielikuvitusta taiteilijan mielikuvitukseen. Tarkoitukseni on nostaa esille historioitsijan mielikuvituksen kyky hahmottaa todellisuutta siitäkin huolimatta, että historioitsijan mielikuvituksella on myös yhtäläisyyksiä taiteilijan mielikuvituksen (tuottaa enemmän vapaampaa ja subjektiivisempaa maailmankuvaa) kanssa. Siitä etenen (luku 3.2) yhä syvemälle *historiallista mielikuvitusta* paneutumalla sen kolmeen menetelmäsääntöön: aika ja paikka, johdonmukaisuus ja todisteiden merkitys mielikuvitukselle. Kun historioitsija ymmärtää *historiallisen mielikuvituksen* ja sen menetelmäsääntöjen käytön oikein, saavuttaa hän niin sanotusti oikeanlaista historiaa, jolla on oikeanlaiset arvot: objektiivisuus ja totuuteen pyrkivä. Viimeisimmissä luvuissa *historiallinen mielikuvitus* saa osakseen *a priorisen* luonteen (luku 3.3), joka antaa historioitsijalle ja hänen mielelleen kuljettavakseen portaat, jonka askelmilla sijaitsevat seuraavat keinot: havainnollistaminen, rakentaminen ja kriittinen päättely. Nämä askelmat yhdessä vaikuttavat *a priori* mielikuvituksen päätehtävään, joka on historioitsijan luoman kertomuksen jatkuvuus ja siten menneisyyden kuvan rakentaminen nykyisyydestä käsin. *A priori* mielikuvitus auttaa historioitsijaa täyttämään kertomuksensa aukot (luku 3.3.1). Viimeisessä luvussa (luku 3.3.2) summaan mielikuvitusta ja sen rajoittamisen merkitystä mielikuvituksen antamille tuloksille.

R. G. Collingwood - oman tiensä ajattelija

It is difficult to believe that so obvious a point was reached so slowly; but the evidence of my manuscripts is clear; and I know that I have always been a slow and painful thinker, in whom thought in its formative stages will not be hurried by effort, nor clarified by argument, that most dangerous enemy to immature thoughts, but grows obscurely through a long and oppressive period of gestation, and only after birth can be licked by its parent into presentable shape.²³

²³ Collingwood 1927, 107.

R. G. Collingwood myöntää *An Autobiography*:ssa olevansa hidas ajattelija, joka vaatii tietynlaiset toimintatavat saadakseen ajatuksistaan kiinni. Ajattelemisen hitaus ei kuitenkaan estänyt Collingwoodin merkittävien ajatusten syntyä ja niiden jäämistä pitkäksi aikaa puheenaiheeksi historianfilosofian saralla. Mielestäni Collingwood oli erinomainen ajattelija, joka kykeni yhdistämään niin taiteesta, arkeologiasta, metafysiikasta kuin historiasta saamiaan oppeja toisiinsa. Näen, että Collingwood ymmärsi, että eri tieteiden väliset yhteistyöt ovat hyödyllisiä erilaisia tutkimuksia tehdessä. Hän itse on todennut, että hänen elämänsä työnä on ollut pyrkimys lähentää filosofiaa ja historiaa keskenään²⁴, mikä kuvastaa hänen suurta vaikutusta historianfilosofiaan. Stanford on todennut Collingwoodin tehneen historianfilosofian ja kriittisen ajattelun puolesta enemmän kuin kukaan muu ajattelija englannin kielisen maailman osalta.²⁵ Jan van der Dussen on puolestaan sanonut Collingwoodin antaneen merkittävän panoksen niin filosofian, historian kuin arkeologian saralla.²⁶ Collingwoodin vaikutus filosofiaan, historiaan ja arkeologiaan on täten oletettavasti kiistaton. Ennen kaikkea Collingwood ymmärsi ajattelemisen merkityksen tieteelliselle tutkimuksille (varsinkin historiantutkimuksen) ja elämälle, ja onkin sanonut hänen omaelämäkertansa olevan hänen ajatuksiensa (ei elämän) tarina.²⁷

Collingwood ehti tehdä liian aikaisin päätyneen elämänsä aikana lukuisia tutkimuksia niin arkeologiasta, filosofiasta kuin historiasta. Collingwood piti historianfilosofisia tutkimuksiaan elämäntyönään, henkisen perintönsä keskipisteenä, siitäkin huolimatta, että hän ei ehtinyt saamaan yhtäkään historianfilosofista teosta kokonaan valmiiksi. Tämä ei estänyt hänen henkisen perintönsä syntymistä. Collingwoodin historianfilosofiset tutkimukset saavuttivat historianfilosofian alalla klassikon aseman, tosin suurimmalta osin postuumisti ilmestyneen teoksen, *The Idea of History*, ansiosta.²⁸ Historianfilosofian ja Rooman historian lisäksi Collingwoodia kiinnosti metafysiset

²⁴ Stanford 1998, 9.

²⁵ Stanford 1998, 9.

²⁶ van der Dussen 2013, 42.

²⁷ Inglis 2009, 25.

²⁸ Seppä 1993, 253; Saari 2015, 282; Ahlskog 2019a, 209.

kysymykset, esimerkkinä prosessin ja edistyksen merkitykset historiassa. Itse asiassa vuonna 1927 Collingwood nimettiin filosofian ja Rooman historian yliopistonlehtoriksi, minkä myötä Collingwood totesi, että hänen yksi tärkeimmistä tehtävistä on kyseisten aiheiden yliopistonlehtorina opettaa filosofian ja historian välinen yhteys. Toisin sanoen Collingwood muistutti kiinnittämään filosofiassa huomiota historianfilosofiaan, historiassa puolestaan ottaa huomioon erilaiset menetelmäongelmat.²⁹ Tästähän koko Collingwoodin historianfilosofiassa on kyse: kuinka historiaa tehdään ja mitä historioitsija tarvitsee tehdäksensä sitä oikein ollakseen riittävän hyvä historioitsija. Myöhemmin Collingwood toimi Oxfordin yliopistossa Waynflete-oppituolin metafyyssisen filosofian professorina. Valinnan johdosta sekä opinnoissaan antropologiassa, historianfilosofiassa että tieteen historiassa sai hänet kirjoittamaan *An Essay of Metaphysics* -sarjan, mikä osoitti Collingwoodin olevan hyvin tietoinen erilaisista tavoista ajatella.³⁰

Kaiken kaikkiaan Collingwood ei ajatellut kuuluvansa mihinkään yhteen filosofiseen koulukuntaan vaan vasta jälkikäteen hänet on katsottu kuuluvan niin konstruktivistien kuin idealistien joukkoon. Muun muassa Margit Hurup Nielsen on väittänyt, että Collingwood oli vuodesta 1925 lähtien konstruktivisti.³¹ Mutta kuten edellä totesin, Collingwood ei pitänyt itseään kuuluvaksi mihinkään koulukuntaan, ei idealisteihin, eikä analyttisen filosofien edustajiin siitäkään huolimatta, että hänen ajatuksissaan on havaittavissa kumpaankin koulukuntaan kuuluvia piirteitä. Collingwood halusi ilmaista itseään itsenäisesti siten, että kehitti omia argumenttejaan samalla keräten kritiikkiä muun muassa analyttista filosofiaa kohtaan sen analysoimattomista menettelytavoista. Tämä ei estänyt kiinnostusta Collingwoodin töitä kohtaan, silloin tai vielä tänäkin päivänä, riippumatta siitä, mitä filosofista koulukuntaa itse kannattaa.³² Collingwood sijaitsee ajatuksiensa kanssa jossain analyttisen ja spekulatiivisen historianfilosofian välimaastossa. Tätä näkemystä puoltaa van der Dussenin nostama väite, jonka mukaan

²⁹ van der Dussen 1979, 296.

³⁰ Connelly 2008, 6.

³¹ Nielsen 1981, 1.

³² Connelly 2008, 1,3, 13–14; Saari 2015, 281–282.

Collingwood kannatti ajatusta, että spekulatiivinen ja analyttinen filosofia kietoutuvat toisiinsa siten, että kummastakin on toiselle hyötyä.³³ Tässä mielessä Collingwood pyrki löytämään oman polkunsä historianfilosofiassa.

Collingwood on pyrkinyt teksteissään (muun muassa *The Idea of History*, *The Principles of History*, *An Autobiography*) löytämään vastauksen historian olemisen perussyihin. Enkä tarkoita nyt, että historia olisi jokin olio, joka eläisi vaan pikemminkin kyse on siitä, miten ylipäättään historiantutkimus ja historian kirjoittaminen on mahdollista, kun mietitään että historiaa kirjoittaessa historioitsijan täytyy ottaa huomioon lukuisia elementtejä kuten ihmisen mieli, aika ja paikka sekä mahdolliset muutokset ihmisen mielessä, ajassa ja paikassa. Collingwood on selkeästi pyrkinyt ajattelunsa avulla selvittämään historian ideaa, sen peruseriaatteita, ja näihin peruseriaatteiden joukkoon *historiallinen mielikuviitus* on tärkeä palanen, jotta historia olisi mahdollista. Collingwood oli aina vuoteen 1926 realistisesti siten, että ajatteli historian perustuvan konkreettisiin tosiseikkoihin. Hän ajatteli, että historioitsijan olisi ilmoitettava tosiasiat menneisyydestä sellaisina kuin ne silloin tapahtuivat, mutta vuoden 1926 antamassaan luennossaan Collingwood hylkäsi realistisen historiateoriansa ja alkoi kehittämään uutta. Tähän uuteen historiateoriaan kytkeytyy käsitys historiasta välttämättömänä henkisen toiminnan muotona, johon kuuluvat käsitteet: ajatus ja toiminta³⁴ sekä *historiallinen mielikuviitus*. Historiallinen ajattelu siinä missä uskonnollinen, taiteellinen, luonnontieteellinen kuin filosofinen ajattelu rakentaa ihmisten ympärillä käsittävää maailmaa, ja tähän maailmaan myös Collingwood antoi osansa.³⁵

³³ van der Dussen 1990, 22.

³⁴ van der Dussen 1979, 289-291.

³⁵ Seppä 1993, 255; Seppä mainitsee tässä kohdin Collingwoodin esittäneen *Speculum Mentis* -teoksessa (1924) filosofisia oletuksia siitä kuinka ihmisen kokemuksen ja tiedon muodot muodostavat järjestyksen tarkoittaen uskontoa, taidetta, luonnontiedettä, historiaa ja filosofiaa. Tähän näkemykseen perustuu se, että myös historia voi tuoda esiin ihmisten kokemuksia ja tietoja, vaikka niihin liittyvät tapahtumat olisivat tapahtuneet menneisyydessä.

1 Historioitsijan mieli kaiken perustana

Tutkielmani on syytä aloittaa tarkastelemalla historioitsijaa ja hänen mieltään, koska juuri historioitsija itse mielensä kanssa tarjoaa mahdollisuuden harjoittaa historian tutkimusta. *The New Leviathan*:ssa (1992) Collingwood toteaa seuraavaa:

*1.22: If Man, as they say, consists of body and mind, our inquiry demands that we should dismiss research into man's body as alien to our purpose and concentrate on the study of man's mind: not all about it, but so much of it as will advance us towards the study of community.*³⁶

Yllä oleva lainaus puoltaa ajatusta siitä, että historianfilosofinen tarkastelu historiantutkimuksesta on tarpeen aloittaa pohtimalla sitä, mistä kaikki historian tutkimuksessa saa alkunsa. Ihmisestä. Ja ihmisen mielestä. Historiassa on kyse juuri ihmisistä. Myytistä eroten historia tarjoaa kertomuksia aikaan ja paikkaan sidotuista tapahtumista.³⁷ Historiaa koskevat tapahtumat sijaitsevat kaukana menneisyyden hämärässä ja juuri historioitsijan mieli on yksi edellytys saavuttaa menneisyys nykyisyydessä, koska historioitsijan mielessä menneisyyden tapahtumat niin sanotusti värähtelevät.³⁸ Collingwoodin mukaan historiallinen mieli tuntee menneisyyden ajatuksen elävänä ajatuksena, joka siten kykenee jossain mielessä värähtelemään historioitsijan tietoisuudessa ja siten tulemaan osaksi historioitsijan ajattelutoimintaa. Kyse on *reflektiivisestä ajattelusta*, missä historioitsija heijastaa menneitä ajatuksia ja saa tajuttoman ajattelun tulemaan osaksi tietoista ajattelua.³⁹ Menneisyyden tapahtumien värähteleminen historioitsijan mielessä on sidottuna ajatuksiin ja niiden erityispiirteeseen olla osana ihmisen tietoisuutta, jonkinlaisessa passiivisessä tilassa odottamassa aktivoitumistaan. Aktivoitumisen tarjoaa historioitsijan mieli ja sen kyvyt (muun muassa muisti ja mielikuvitus). Palataan tähän parin kappaleen päästä.

³⁶ Collingwood 1992, 2.

³⁷ Collingwood 1946, 14–15.

³⁸ Collingwood 1946, 202.

³⁹ Collingwood 1946, 307; Collingwood 2017, 67.

Yksinkertaisesti sanottuna historiassa on kyse ihmisten teoista, määritellyistä sellaisista. Teot puolestaan sisältävät ihmisten motiivit ja tarkoitukset, joita toimet ja ajatukset ilmentävät. Ei ole siten ollenkaan yllättävää, että Collingwood on sanonut *all history is the history of thought*,⁴⁰ koska historioitsija on tekemisissä ajatuksien, joita hänen omassa päässäkin syntyy päivittäin, kanssa. Historioitsijan on erotettava erilaiset (menneisyyden ja nykyisyyden) ajatukset toisistaan, ajateltava menneisyyden ajatukset uudelleen omassa mielessään ja koettava eletty mennyt hetki uudelleen. Näihin edellä esitettyihin toimiin historioitsijalla on käytössään Collingwoodin kehittelemät työkalut: *kapselointiteoria* ja *re-enactment* -teoria, joihin palaan myöhemmin.

Collingwood kirjoittaa *The Idea of History*:ssa Johann Gottfried von Herderiin viitaten, että ihminen on ikään kuin linkki kahden maailman välillä, luonnollisen maailman, missä hän on ihmisolennoksi kasvanut ja henkisen maailman, joka on olemassa ikuisesti henkisten lakien muodossa. Historioitsijan mieli on niin sanotusti menneisyyden ja nykyisyyden välikappale. Tarkoitin, että historioitsija tavallaan antaa oman mielensä tutkimusalustaksi, missä nykyisyyden ja menneisyyden ajatukset kohtaavat tuossa henkisesti koetussa maailmassa. Henkistä se on siten, että historioitsija kokee menneisyyden mielessään ajatuksina. Mielessä menneisyys kykenee (kuten edellisessä kappaleessa totesin) värähtelemään niin, että historioitsija voi saada siitä jonkinlaisen otteen. Collingwood toteaa *The Historical Imagination* -luennossa, että historiallinen ajattelu pitää menneen toimijan ajatukset menneisyydessä siihen asti, että historioitsija päättää ajatella ne uudelleen.⁴¹ Collingwood jatkaa Herderiin viitaten, että ihmisen elämä on historiallista elämää, ja ihmisen elämä historiallisena on henkistä elämää.⁴² Tämän myötä historioitsijan mieli kykenee tarjoamaan menneisyydelle ja sen kohteille (ajatukset) kodin:

⁴⁰ Collingwood 1946, 215.

⁴¹ Collingwood 1935, 16.

⁴² Collingwood 1946, 89-92.

*The object [of the historian's work] must be of such a kind that it can revive itself in the historian's mind; the historian's mind must be such as to offer a home for that revival.*⁴³

Mitä historioitsijan mieli on sitten suhteessa historiaan, muutakin kuin sen kohteelle tarjoama koti? Collingwood toteaa *The Idea of History*:ssa, että historia on suoranaisesti mielen elämä itse. Toisin sanoen ihminen ei voisi elää ilman historiaa, koska muuten hänellä ei olisi enää kykyä ajatella itse saatikka mahdollisuutta matkustaa ajassa taaksepäin tai mahdollisuutta suunnitella tulevaisuutta. Lisäksi nykyisyyden tapahtumien ymmärtäminen olisi varsin vaikeaa ilman historiaan perehtymistä. Siten voidaan olettaa todeksi Collingwoodin väittämä, jonka mukaan historia on välttämätön mielen toimintatapa. Jokaisella ihmisellä on mahdollisuus ajatella historiallisesti, sillä historia on kaikkien mielten yhteinen omaisuus/ominaisuus.⁴⁴ Mieleemme ei voi paeta historiaa. Toisin sanoen historia on collingwoodilaisessa mielessä yhdenlainen tapa katsoa maailmaa ja tämän tavan kahleissa väistämättä pysymme.⁴⁵ Historioitsijan mieli on ikään kuin museo, tilallinen muisti, joka varastoi historiallisen ajattelunsa avulla jatkuvasti itseensä uutta tietoa.

Mainitsin aiemmin, että historioitsija on ikään kuin menneisyyden ja nykyisyyden välikappale ja että historioitsijan mieli tarjoaa historioitsijan havainnoimille menneisyyden kohteille kodin. Lisäksi historioitsijan mieli tarjoaa menneisyyden ideoille mahdollisuuden säilyä elossa. Vaikka historiallisessa prosessissa tai aikojen saatossa yhteiskunnassa tapahtuisi muutoksia niin menneisyyden idea säilyy, koska historioitsijan mieli on osa ihmisluontoa, joka muistaa. Ajatukset eivät lakkaa olemasta, vaikka kukaan ei niitä ajattele. Samalla tavalla ajatukset pysyvät mielen uumenissa odottamassa aktiiviseksi tulemista kuin polkupyörä levossa odottamassa polkijaansa. Ajatuksilla ja polkupyörillä on olemassa *rakenteellisen hallussapidon* ominaisuus, jonka

⁴³ Collingwood 1946, 304.

⁴⁴ van der Dussen 1979, 295; Collingwood 1946, 219.

⁴⁵ van der Dussen 2013, 44. *The Historical Imagination* -virkaanastujaisluennossaan (1935) Collingwood toteaa filosofi Rene Descartesiin viitaten menneisyyden idean olevan synnynnäinen osa ihmistä ja hänen mieltään. Collingwood 1935, 19. Historian kahleissa oleminen muistuttaa väistämättä filosofi Hans-Georg Gadamerin näkemystä siitä, että *historia ei kuulu ihmisille, vaan ihmiset kuuluvat historialle*. Gadamer 1975.

avulla se pitää itsensä kasassa, vaikka kukaan ei ajatuksia ajattelisi tai polkupyörää ajaisi.⁴⁶ Tässä kohtaa *historiallinen mielikuvitus* astuu esiin ja herättää menneisyyden (joka sijaitsee ajatuksissa passiivisesti osana historiallista mieltä) hereille historioitsijan mielessä. Collingwoodin mukaan ajattelutapa on osa ajattelijoiden kokemusta. Kun historioitsija sitten uudelleen ajattelee menneen toimijan ajatukset ja asettuu hänen asemaansa, kokee hän menneen tapahtuman menneen toimijan kontekstissa (kuitenkin pysyen itse tiukasti kiinni nykyisyydessä). Ajattelutavat kokevat historiallista muutosta, mutta se ei tarkoita, että ajattelutavat kuolisivat muuttuessaan. Ajattelutavat ovat ajoittain passiivisessa olotilassa odottamassa ajatteliijaansa ja kun sellainen vihdoin löytyy (tässä tapauksessa historioitsija), katsotaan, että ajatukset ovat integroituneet uuteen kontekstiin. Collingwood korostaa, että ajatuksilla on erityispiirre, joka mahdollistaa sen, että ne kykenevät ylläpitämään itseään kontekstin muutoksista huolimatta ja siten ne selviytyvät.⁴⁷ Tämä seikka vahvistaa sen, että historioitsijalla on mahdollista nykyisyydessä elvyttää menneen toimijan ajatuksia. *Historiallinen mielikuvitus* tarjoaa menneisyyden ajatuksille mahdollisuuden aktivoitua, kun historioitsija uudelleen esittää menneen toimijan ajatuksista kootut argumentointiprosessit.

Menneisyys voi säilyä elossa historioitsijan mielessä, sillä se on aina jo osana historioitsijan ajatuksia ja siten historioitsija voi saada nykyisyydessä yhteyden menneisyyteen, koska mieli säilyttää menneisyyttä koko ajan itsessään.⁴⁸ Elossa olemisen ei tarkoita kuitenkaan sitä, että menneisyys eläisi osana fyysistä maailmaa⁴⁹ vaan pikemminkin sitä, että se elää historioitsijan mielessä kuvitteellisesti (henkisesti) koettuna. Stanfordin mukaan Collingwood korostaa näkemystä, jonka mukaan

⁴⁶ Collingwood 1946, 221.

⁴⁷ Collingwood 1946, 226, 297.

⁴⁸ Collingwood 1946, 218; van der Dussen 1990, 22–28.

⁴⁹ Fyysisesti menneisyys on esillä sen jättäminä jäänteinä (toisaalta siis kuollut), mutta elossa historioitsijan mielessä, joka herättää menneisyyden eloon luomalla sen uudelleen erilaisina ajatuskonstruktiona. Ajatus muistuttaa mielen roolia taiteilijalle. Collingwoodin mukaan niin sanottu oikea taideteos (*art proper*) sijaitsee kokonaisuudessaan luotuna taiteilijan mielessä. Fyysisesti nähtynä taideteos ei ole taideteos vaan kopio alkuperäisesti taiteilijan mielessä olleesta teoksesta. Taideteoksenkin saa elämään ainoastaan ihmisen mielessä mielikuvituksen ja ajatuksien voimin. Collingwood 1938, 130.

historioitsija on ennen kaikkea esitettävä uudelleen menneet ajatukset omassa mielessään. Tutkimalla erilaisia todisteita (kirjoituksia, maalauksia ynnä muita esineitä) historioitsija tutkii tutkittavan todisteen tehneen ajatuksia. Tällä en tarkoita sitä, että ajatukset sijaitisivat todisteissa, vaan pikemminkin todisteet ovat jättäneet passiivisessa tilassa olleita ajatuksia herätettäväksi. Herätäkseen nämä ajatukset tarvitsevat historioitsijan mieltä ja hänen kykyään käyttää *historiallista mielikuvistusta* sekä *kysymyksen ja vastauksen* -logiikkaa, jonka avulla historioitsija pyrkii käymään vuoropuhelua todisteiden kanssa.⁵⁰ Collingwood toteaa, että todisteesta ei voi saada välitöntä kokemusta, vaan todiste on tukemassa *historiallisen mielikuvituksen* käyttöä ja siten menneen toimijan ajatuksien uudelleen ajattelemista. Todiste on merkki, että niitä ajatuksia, joita historioitsija ajattelee uudelleen on ajateltu oikeasti, toisin sanoen menneisyydessä on toteutettu menneen toimijan kontekstissa ollutta ajattelutapaa ja todiste on säilyttänyt sen ajattelutavan nykyisyyteen mahdolliseksi uudelleen ajattelevaksi tavaksi ajatella. Collingwoodin mukaan todisteen on aina oltava sellainen, joka kykenee herättämään itsensä historioitsijan mielessä kun taas historioitsijan mielen on oltava vastaavasti sellainen, joka kykenee tarjoamaan tälle todisteiden ja sen passiivisille ajatuksille heräämisen, niin sanotun aktivoitumisen.⁵¹ Todisteista ja niiden suhteesta *historiallisen mielikuvitukseen* lisää luvussa 3.2.3.

Tässä vaiheessa voisin todeta, että mieli on monimuotoinen kokonaisuus, joka tarjoaa lukuisia mahdollisuuksia erilaisille tutkimuksille ja ajattelupoluille. Mieli kykenee herättämään lukuisia niin vanhoja kuin uusiakin maailmoja hereille. van der Dussenin mukaan Collingwood esittää *Speculum Mentiksessä* (1924) teeman, jonka mukaan mieli on yhtenäinen ja monimuotoinen kokonaisuus. Sitä se onkin. Historioitsijan mieli tarjoaa lukuisat mahdollisuudet menneisyyden tutkimukselle. Historioitsijan mieli on sekä (1) tiedostava että (2) tiedettävissä oleva.⁵² Tämä tarkoittaa, että historioitsijan mielen on tiedettävä (2) itsensä, jotta se voi tietää ja ymmärtää mahdollisia muita mieliä, kuten Julius Caesarin mieltä ja sen sisältämiä ajatuksia. Mieli tarvitsee siten

⁵⁰ Collingwood 2011, 31.

⁵¹ Collingwood 1946, 304.

⁵² Collingwood 1946, 113.

tukea historioitsijan *itsetietoisuudesta* (*self-knowledge*). Mieli itse on jatkuvasti tiedostava (1) siten, kuten filosofi Richard Murphy asian nosti esille Collingwoodin näkemykseen vedoten, että mieli pyrkii etsimään vastauksia kysymykseensä: onko se onnistunut päämääriensä tavoittelussa.⁵³ Mieli on jatkuvassa myllerryksessä ja aina valmis tuomitsemaan itsensä. Tässä mielessä historioitsijan *itsetietoisuus* on yksi tärkeimmistä historioitsijan työkaluista, sillä se auttaa historioitsijaa hahmottelemaan kriittisesti mieltään ja mielessä sijaitsevia erilaisia ajatuksia. Palataan *itsetietoisuuteen* tutkielman edetessä (luku 2.1).

Mieleen on kiinteästi sidoksissa ajatus ihmisyydestämme, ihmisluonnosta. Collingwoodin mukaan ihmisluonto on itse asiassa mieli, ja mieli puolestaan on aina puhtaasti toimintaa. Kuten aiemmin todettu, historia on mielen elämää eli historioitsija on, tekemisissä psykologeista poiketen, mielen kanssa siten, että häntä kiinnostavat mielen toiminnat (tietoinen mielen elämä, ajatukset). Collingwoodin mukaan irrationaaliset elementit (sokeat voimat ja toiminnot ihmisessä) ovat psykologian aihe. Irrationaaliset elementit pitävät sisällään henkisiä mekanismeja, joita ohjaa niin kutsutut sokeat voimat, joista ihminen ei ole välttämättä tietoinen ennen kuin hän tarkastelee käyttäytymistään tarkemmin psykologin johdolla, ja siten psykologi tutkii näitä henkisiä mekanismeja ja niiden toimintoja ihmisen käyttäytymisessä. Psykologille historioitsijan mieli on mielentilojen kompleksi (filosofille tietojärjestelmä) kun taas historioitsijalle oma mieli on tutkimusalusta eli toisin sanoen näkökulma tutkittavaan aiheeseen.⁵⁴ Tässä mielessä psykologi tutkii toista ihmistä etäältä sohvalla kun taas historioitsija on tutkimuskohteensa sisällä. Historioitsija tutkii välillistä kokemusta ja tarkoituksellista toimintaa sisältäen ajatukset kun taas psykologi välitöntä kokemusta ja tunteita mielen toiminnan osalta.⁵⁵ Historioitsija ei paljasta menneen toimijan mielen luonnetta, ainoastaan mielen toiminnan, toisin sanoen mielen sisältämät ajatukset.⁵⁶ Historioitsija

⁵³ Murphy 2008, 5–6.

⁵⁴ Collingwood 1946, 3.

⁵⁵ Collingwood 1946, 222; 231; 305.

⁵⁶ Peters 2013, 532. Ajatus perustuu Collingwoodin teokseen *The Principles of history* (1936) ja sen sisältämään lukuun, *Human nature and human history*, 220.

ei ole tekemisessä ajatuksien kanssa psykologien tapaan niin, että olisi tekemässä diagnoosia ihmisten käyttäytymistavoista. Historioitsijaa kiinnostaa käyttäytymistavat vain siltä osin, miten ne ovat tekemisissä ajatuksiin ja niihin liitettyihin syihin, uskomuksiin ja toiveisiin toteuttaa jokin teko.

Kaiken kaikkiaan historioitsijan historiallinen mieli osana ihmisluontoa tarjoaa 1) kodin menneisyyden kohteille eli ajatuksille, 2) välikappaleen menneisyyden ja nykyisyyden kohtaamiselle, ja ennen kaikkea 3) mielen kyvyt (joiden osana *historiallinen mielikuvitus* on), jotka mahdollistavat historian tutkimuksen tekemisen. Ihmisluonnon synnynnäisenä ideana mieli itsessään on sitä, mitä se tekee. Esimerkkinä ihminen, joka säännöllisesti varastaa toisilta ihmisiltä. Tämän ihmisen kyseenalaiset teot ovat saaneet alkunsa hänen mielessään. Mieltä luultavasti on muokannut kyseisen ihmisen ympäristö. Tämän ihmisen mieli toisin sanoen ihmisluonto on sellainen, joka on oppinut vääränlaisia ajattelutapoja.⁵⁷ Nuo väärät ajattelutavat ajavat tämän ihmisen moraalisesti kyseenalaisiin tekoihin, koska hän on siten oppinut käyttäytymään, sillä se useimmiten tukee hänen tekojensa haluttua päämäärää ja hänen maailmankuvaansa. Tässä esimerkillisessä tapauksessa, jos historioitsija kysyisi kysymyksen, menisi se seuraavasti: miksi varas teki kuten teki? Historioitsija ei tuomitsisi moraalisesti missään vaiheessa menneisyydessä tehtyä tekoa vaan historioitsijaa kiinnostaisi pikemminkin varkaan ajatukset (motiivit, tarkoitukset, toiminnot) siinä hetkessä, kun hän teki päätöksensä. Historioitsija pyrki elämään varkaan hetken ikään kuin hän itse olisi tuo varas ja toimisi tuossa tilanteessa, ja jotta historioitsija kykenisi tähän mielikuvituksellisen roolin vaihtoon, tarvitsisi hän *historiallista mielikuvitusta*. *Historiallisen mielikuvituksen* tarjoamiin keinoihin, sääntöihin ja tehtäviin palaan tarkemmin luvussa 3. Seuraavassa luvussa pyrin selventämään, mitä mielessä tehtävä

⁵⁷ Collingwood korostaa *The Idea of History*:ssa, että väärät ajattelutavat ovat yhtä lailla historiallisia tosiasioita kuin oikeaksi koetut ajattelutavat ja tosiasiat. Väärät ajattelutavat kertovat aina historioitsijalle jotakin siitä, mihin tilanteeseen mennyt toimia on asetettu ja kuinka hän on kokenut elämän siinä hetkessä, missä on. Vääräksi ajattelutavaksi voidaan laskea esimerkiksi taikausko, jonka takia ihminen pelkää paholaista vuorella. Silloin kyse on vain siitä, että ihminen on opetettu uskomaan paholaisiin ja se on osa hänen maailmankuvaansa. Tämä ei tarkoita, että historioitsijan täytyisi uskoa paholaiseen itse, vaan hänen on pikemminkin Collingwoodin mukaan ymmärrettävä tämän paholaiseen uskovan ihmisen vakaumus, jotta hän voi ymmärtää, miksi hän toimi kuten toimi. Collingwood 1946, 317. Tässä mielessä historian tutkiminen ja sen opettaminen on tärkeää, jotta vääränlaisia ajattelutapoja ja irrationaalisia pelkoja (usein turhiakin pelkoja) saadaan kytkettyä pois.

ajatuksien uudelleen ajattelu tarkoittaa. Mitä kaikkea Collingwoodin *re-enactment*-teoria tarjoaa historioitsijalle?

1.1 Collingwoodin *re-enactment* -teoria

*If you can enter into his mind and make his thoughts your own, you can write his history, and not otherwise; if you cannot, all you can do is to arrange his relics in some kind of tidy order, and the result is ethnology or archaeology but it is not history. Yet the reality of neolithic man was an historical reality. When he made a certain implement, he had a purpose in mind; the implement came into being as an expression of his spirit, and if you treat it as non-spiritual that is only because of the failure of your historical insight.*⁵⁸

Re-enactment -teoria on Collingwoodin historianfilosofian kenties tunnetuin teoria, saavutus, jossa kyse on jonkinlaisesta menneisyyden palauttamisesta nykyisyyteen ajatuksellisella tasolla, ja tietysti historioitsijan mielessä. *Re-enactment* -termistä on käytetty lukuisia suomennoksia, joista mielestäni osuvimmat ovat: *uudelleen esittäminen* tai *uudelleen ajattelu*.⁵⁹ Tässä tutkielmassa käytän lauseesta riippuen joko *re-enactment* -termiä tai sen edellä mainittuja suomennoksia. Uudelleen esittämisessä tai uudelleen ajattelemisessa historioitsijan keskeisempänä tarkoituksena on elävöittää menneisyys historioitsijan mielessä siten ikään kuin historioitsija eläisi uudelleen jonkin tietyn menneen tapahtuman, kuten Julius Caesarin matkan Roomasta Galliaan. Historioitsija astuu ikään kuin Caesarin roomalaisiin sandaaleihin.

⁵⁸ Collingwood 1946, 199–200.

⁵⁹ Saari 2015, 286–287: Heikki Saaren mukaan termejä *re-enact* ja *re-think* on käytetty joissakin tapauksissa synonyymeina. Perustan suomennokseni Saaren ajatuksiin, mutta jätän huomioimatta synonyymit *re-discover* (löytää uudelleen) ja *re-live* (kokea uudelleen), sillä mielestäni menneisyyden uudelleen esittäminen ja uudelleen ajattelu ovat collingwoodilaisessa mielessä osuvampia ilmaisuja. Historioitsija ei löydä vaan pikemminkin luo. Saari nostaa esille ajatuksen: *Collingwoodin mukaan ei edellytä, että historioitsija asettautuu empaattisesti hänen asemaansa ja yrittää kokea uudestaan hänen subjektiivisen kokemuksensa ja emotionensa*. Tässä mielessä mennyttä ei koeta kokonaisuudessaan. Menneisyys voidaan kokea ainoastaan yhteisesti uskotulla rationaalisella, ajatuksellisella, tasolla. Rationaalisella tasolla tarkoitan, että Collingwoodin historian näkemys pitää sisällään jonkinlaisen kokemuksellisen piirteen, mutta kokonaisvaltaisesti historioitsija ei voi kokea menneisyyttä. Toiseksi pelkkä *re-enactment* ei riitä kokemuksen luomiseen, historioitsija tarvitsee avukseen *historiallista mielikuvitusta*, joka kykenee korvaamaan aistihavainnot.

Historioitsija ajattelee uudelleen Caesarin ajattelemat ajatukset siinä hetkessä, kun Caesar päätti tehdä päätöksen matkasta. Kun historioitsija ajattelee uudelleen Caesarin ajatuksia mielikuvituksen tarjoamin mahdollisuuksien mukaan, pyrkii hän saamaan selville Caesarin ajatuksiin liittyvät halut ja motiivit suorittaa kyseinen teko eli matka Roomasta Galliaan. Mitä hyötyä matkan suorittamisesta on Caesarin päämäärälle? Mikä tarkoitus teolla on?

Caesarin halut, motiivit, tarkoitukset ja teot sisältyvät Caesarin ajatuksiin. Ajatus katsotaan collingwoodilaisessa mielessä historioitsijan kohteeksi. Tarkoitan, että Collingwood toteaa *Essays in the Philosophy of History*:ssa (2017), että ajatus on kohteen ja objektin synteesi ja sen ominaisuutena pidetään totuutta. Historioitsijan kohde menneisyydestä on ajatus, jonka mennyt toimija on ajatellut suhteessa hänen tarkoituksiinsa kun taas objekti on mennyt toimija itse tietyssä tilanteessa. Synteesissä yhdistyvät sekä objektiivinen että subjektiivinen ulottuvuus. Historioitsijan ollessa kuvitteellisesti Caesarin sandaaleissa hän ajattelee uudelleen niin sanotusti subjektiivisesti (mitä Caesar tekisi nyt parhaaksi tehdä). Puolestaan, kun historioitsija ajattelee menneisyyden objektia ja siihen sidottua kontekstia, hän ajattelee objektiivisesti, koska hän perustaa toteamuksensa tästä hetkestä nykyisyydessä sijaitseviin ja luettavissa oleviin todisteisiin, eikä siten ole siinä tietyssä hetkessä läsnä kuin etäisesti. Tässä mielessä Collingwoodin *re-enactment* -teoria tarjoaa keinon päästä ”leikkimään” mennyttä toimijaa. *Historiallinen mielikuvitus* tarjoaa siihen tarvittavan hapen, jotta se kaikki uudelleen ajattelemisen ja kuvitteellisen hetki Caesarina saisi menneisyyden elämään historioitsijan mielessä. Kun historioitsija esittää uudelleen menneisyyden hetken tutkimansa menneen toimijan ajatuksien kautta, saavuttaa hän lopulta historiallista tietoa.⁶⁰ Kaikki tämä on mahdollista siten, että historioitsijan ihmisluonto itsessään on jo historiallista ja siten menneisyyden ja nykyisyyden välillä vallitsee jonkinlainen jatkuvuus.

Jotta historioitsija saa mieleensä uudelleen esittämistä varten ajatuksen, on hänen käytettävä Collingwoodin *kysymyksen ja vastauksen* -logiikkaa. Collingwoodin mukaan

⁶⁰ Collingwood 2011, 112.

historioitsijan kyselytoiminta on puolet tietämisen kokonaisuudesta⁶¹ ja on siten merkittävä toimi historioitsijan työssä. Toisin sanoen ainoastaan esittämällä kysymyksiä voi saada vastauksia ja mahdollisesti historiallista tietoa menneisyydestä. *Kysymyksen ja vastauksen* -logiikassa täytyy olla tarkka. Collingwood esittää *An Autobiography*:ssa, että historioitsijan esittämät kysymykset täytyvät olla oikeanlaisia kysymyksiä ja niiden kysymysjärjestyksen täytyy olla oikea.⁶² Tällä Collingwood luultavammin tarkoittaa, että historioitsijan on mentävä mielikuvituksellisesti Caesarin elämän hetkeen ja esitettävä siihen kontekstiin liittyvät kysymykset, ja siten kysymykset ja vastaukset ovat mahdollisesti oikeita. Collingwood korostaa, että ”oikealla” hän ei tarkoita automaattisesti, että se on ”totta” vaan pikemminkin kyse on siitä, että ”oikea” vastaus kysymykseen on vastaus, jolla historioitsija pääsee eteenpäin tutkimusprosessissaan.⁶³

Väärä vastaus aiheuttaa tutkimuksessa muurin. Muurin voi murtaa ainoastaan löytämällä oikean kysymyksen ja siihen oikean vastauksen. Tällä perusteella *kysymyksen ja vastauksen* -logiikka luo historioitsijalle polun, jonka varrella on ajoittaisia kompastuskiviä. On otettava huomioon Caesarin aikainen ajankuva, mihin mielikuviutus antaa ikään kuin silmälasit, joilla katsoa menneisyyttä. Historioitsijan on selvitettävä, mikä kysymys Caesarilla on ollut mielessään Caesarin ollessa jossakin erityisessä tilanteessa. Historioitsijan on kysyttävä tuo sama kysymys, sillä sen kysymyksen kautta hän saa vastauksen, jonka kautta päästä käsiksi Caesarin ajatukseen ja siten toteuttamaan *re-enactment* -teoriaa.⁶⁴ Collingwood toteaa esseessään, *The Nature and Aims of a Philosophy of History*, että historiallisen ajattelun osaksi voi syntyä ongelma ainoastaan historiallisessa ajattelussa itsessään siten, että historioitsija yrittää hahmottaa paremmin tässä ja nyt olemassa olevaa maailmaa. Historioitsijan on saavutettava oman historiallisen ajattelun ja tietämyksen rajojen sisällä olevaan maailmansa (nykyisyys) ongelma Caesarista ja Caesarin ongelmat, silloin hän pystyy

⁶¹ Collingwood 2011, 26, 55.

⁶² Collingwood 2011, 25.

⁶³ Collingwood 2011, 37-38.

⁶⁴ Collingwood 2011, 31.

kysymään juuri oikean kysymyksen tutkimuksensa kannalta.⁶⁵ Historioitsija on itse aina nykyisyydessä, ja siksi menneisyydestä esille nostetut ongelmat voivat olla historioitsijan ongelmia, jos vain niistä on tehty osa nykyisyyttä. Tämä toteutuu, kun historioitsija kuvittelee itsensä Caesariksi ja uudelleen ajattelee Caesarin ajatukset kontekstiin sidottuna. Tähän toteutukseen historioitsija tarvitsee omaa mieltään, kykyä käyttää mielikuvitusta ja *re-enactment* -teoriaa sekä *kysymyksen vastauksen* -logiikkaa, joka asettaa historioitsijan menneisyydessä elettyyn kontekstiin ja kohdistaa siten historioitsijan mielen rajattuun menneisyyden ongelmaan.⁶⁶

Käydään *re-enactment* -teoria läpi nyt esimerkin kautta, jotta se saa eloisuutta ympärilleen. Historioitsija voi kysyä esimerkiksi miksi Julius Caesar halusi matkustaa Roomasta Galliaan ja mitkä seikat todistavat, että näin kävi? Toisin sanoen historioitsija asettaa itsensä Caesarin asemaan mielikuvituksensa voimin kysyen: miksi haluan matkustaa Roomasta Galliaan ja mitkä ovat motiivini tähän tekoon? Mikä on tarkoitukseni? Historioitsija astuu ikään kuin Caesarin roomalaisiin sandaaleihin ja pyrkii ymmärtämään tapahtuman Caesarin näkökulmasta. Historioitsijan voidaan ikään kuin ajattelevan sulkevan silmänsä ja vaipuvan uneen. Tässä unessa historioitsijan mieli ottaa käyttöön mielikuvituksen, joka tarjoaa mielen silmät, jotka näkevät menneisyyteen historioitsijan nykyisyyden tarjoamien todisteiden kautta, vain ja ainoastaan ajattelemalla kuten Caesar itse. Kuten Collingwood asian teoksessa, *An Autobiography*, ilmaisee:

*I plunge beneath the surface of my mind, and there live a life in which I not merely think about Nelson but am Nelson and thus in thinking about Nelson think about myself.*⁶⁷

Lainauksessa mainitun Collingwoodin käsityksen lisäksi Collingwood toteaa *An Autobiography*:ssa, että historia ei tarkoita sitä, että historioitsija tietäisi mitkä tapahtumat seuraavat mitäkin tapahtumia vaan pikemmin historiassa on kyse siitä, että

⁶⁵ Collingwood 2017, 53.

⁶⁶ Nielsen 1981, 13.

⁶⁷ Collingwood 2011, 113.

historioitsija menee toisen ihmisen päälle, asettuu toisen asemaan ja katsoo sen toisen ihmisen tilannetta hänen silmiensä kautta. Historioitsijan omat silmät nykyisyydessä saa uuden näköaistin menneisyydestä mielikuvituksen voimalla. Kun historioitsija astuu Rooman keisarin asemaan, on hän niin sanotusti aiheensa sisällä (esimerkiksi antiikin Rooman ja Julius Caesarin elämän ymmärtämisessä).⁶⁸ Tässä mielessä Collingwoodin *historiallisen mielikuvituksen* käyttäminen historioitsijan työskentelyssä avaa mahdollisuuden nähdä menneisyyden. Tässä mielessä se muistuttaa Staley'n näkemystä mielikuvituksen käytöstä historiassa eli historioitsija käyttää *mielisilmäänsä kuvaamaan sekä todellista että epätodellista samanaikaisesti*.⁶⁹ Sitä se parhaimmillaan on.

Mitä Collingwood sitten lopulta tarkoittaa *re-enactment* -teorialla? Tarkoitan, että tiedämme tässä kohtaa jo, että *re-enactment* -teoria on ajatuksien uudelleen ajattelemista historioitsijan mielessä, mutta mitä Collingwood halusi sen olevan suhteessa hänen historianfilosofian muihin käsitteisiin tai historiaan. Heikki Saari on esittänyt näkemyksen, jonka mukaan Collingwood ei kehittänyt *re-enactment*istä metodologista. Collingwood pyrki pikemminkin antamaan *re-enactment* -teoriallaan jonkinlaiset ehdot historialliseen tietämiseen ja ymmärtämiseen. Kyse on ehdoista, joiden avulla historioitsijat voivat ymmärtää menneen toimijan teot ajattelemalla (samalla pääättelemällä) uudelleen heidän ajatuksensa ja ajatuksien muodostamat argumentointiprosessit.⁷⁰ Sitä *re-enactment* -teoria tarjoaakin. Itse en voi olla ajattelematta sitä myös jonkinlaisena historioitsijan työkaluna, kehyksenä muille Collingwoodin historianfilosofian käsitteille (kuten *kapselointiteoria* ja *historiallinen mielikuvitus*), jotka takertuvat *re-enactment*in ja historioitsijan mielen muodostamaan verkkoon. *Re-enactment* -teoria ei välttämättä itsessään ole minkäänlainen metodi vaan

⁶⁸ Collingwood 2011, 58.

⁶⁹ Staley 2021. Mainittu aiemmin johdannon yhteydessä. Nostan kohdan uudelleen esille, koska Collingwoodin ajatus historiasta muistuttaa vahvasti Staley'n näkemystä mielikuvituksesta. Historioitsijalla on mielensä ja siihen liittyvillä kyvyillä, historiallisella ajattelulla ja *historiallisella mielikuvituksella* mahdollisuus nähdä menneisyys ja siten luoda jonkinlainen rakenteellisesti rakennettu ajatuspolku menneisyyden tapahtumista. Tässä kohtaan en perehdy enempää Staleyhin, koska se ei ole tarpeellista tämän tutkimuksen kannalta. Keskiössä kuitenkin on selvittää Collingwoodin *historiallisen mielikuvituksen* käsite ja sen tarkoitus.

⁷⁰ Saari 2015, 278–280; 287–288.

pikemminkin historian ymmärtämisen edellytys, toisin sanoen Tuomas Seppä toteaa, että Collingwoodille *re-enactment* on välttämätön, jonkinlainen perustava, elementti historialle.⁷¹ Näkisin, että vasta *kysymyksen ja vastauksen* -logiikan käyttöönotto tekee *re-enactment* -teorian luonteesta metodologisemman, sillä kysymyksien esittämisellä on Collingwoodin mukaan oma oikeanlainen järjestyksensä eri tilanteisiin nähden. Kannatan van der Dussenin nostamaa kantaa, jonka mukaan *re-enactment* -teoria on kuvaileva kuvaus filosofisista oletuksista, joiden avulla historioitsija kykenee ajattelemaan menneisyyttä ajatuksien, jotka ovat jollain tavoin julkisia tai jaettavissa olevia, avulla. Toisin sanoen *re-enactment* -teoria pyrkii osoittamaan, ettei ajatuksia jaeta vaan ne ovat jaettavissa niiden kykynsä ansiosta siirtyä kontekstista toiseen.⁷²

Re-enactment -teoria tarjoaa historioitsijalle 1) ehdot historialliseen tietämiseen ja ymmärtämiseen, 2) välttämättömän elementin historian luomiseen, 3) raamit, jotka tarjoavat muille Collingwoodin historianfilosofian käsitteille kohtaamispaikan ja siten historioitsijalle mahdollisuuden päästä osaksi historiallisen kokemuksen tilaa, missä historiallinen menneisyys ideaalisena ja sen passiivisessa tilassa olevat ajatukset sijaitsevat sekä 4) kuvailevan filosofisen oletuksen, joka olettaa historioitsijan kykenevän uudelleen ajattelemaan menneen toimijan ajatuksia, jotka kuitenkin eivät ole täysin samoja kuin vain kvalitatiivisesti (laadullisesti ja sisällöltään jaettavissa). *Re-enactment* -teoria ei kuitenkaan ole mahdollista ilman *historiallista mielikuvitusta*, joka mahdollistaa kyvyn kuvitella sellaista mitä ei enää ole silmin havaittavissa ja koettavissa. Siksi *re-enactment* -teoria ei voi olla yhtä kuin uudelleen kokeminen. Vasta muiden Collingwoodin historianfilosofisten (*kysymysten ja vastauksen* -logiikka, *self-knowledge*, *kapselointiteoria* ja *historiallinen mielikuvitus*) käsitteiden tarjoamien keinojen avulla voidaan puhua menneisyyden uudelleen kokemisesta historioitsijan mielessä.

Seuraavaksi nostan esille historioitsijan ihmisenä. Käyn läpi ihmisluonnon ja sen rationaalisen puolen vaikutusta historioitsijan työhön. Osoitan, että sopivassa suhteessa

⁷¹ Seppä 1993, 262.

⁷² van der Dussen 2013, 98–99.

rationaalisuutta, historian tutkimus on mahdollista ja samalla ihmisluonnon jonkinlainen pysyvyys takaa, että historioitsija kykenee pääsemään sisälle tutkimusaihettaan.

1.1.1 Ihmisluonto ja sen rationaalinen puoli

Ihmisellä on olemassa muisti, jonka avulla hän kykenee muistamaan jo elettyjä hetkiä. Collingwood kirjoittaa *The Idea of History*:ssa filosofi Francis Baconista, joka kertoo muistin hallitsevan historiaa, toisin sanoen historian olennaisin tehtävä on muistaa ja tallentaa menneisyys. Ongelmana on vain, että jos ihminen voisi muistaa kaiken sellaisenaan kuin se todellisuudessa tapahtui, ei historioitsijan työ olisi lainkaan tarpeellista. Mutta koska ihmisen muisti on häilyvä ja katoavaista jossain määrin, tarvitaan historioitsijoita. Historioitsijalla on hallussaan nuo kolme Baconin mainitsemaa kykyä: mielikuvitus, muisti ja ymmärrys. Näistä jokaista historioitsija käyttää hyväkseen rakentaessaan kuvaa menneisyydestä.⁷³ Miksi nostan tässä kohtaan esille muistin? Se johtuu siitä, että käsittelen ihmisluontoa, joka ajatellaan olevan yhtä pysyvä ominaisuus ihmisessä kuin muisti ja itse asiassa muisti on yleinen osa ihmisluontoa. Filosofi Anita Kasabova on todennut, että historioitsijan, ihmisen, muisti luo jatkuvan ajallisen yhteyden nykyisyyden ja menneisyyden välillä.⁷⁴ Tuo jatkuvuus mahdollistaa, että historioitsija kykenee rekonstruoimaan menneisyyttä nykyisyydestä käsin. *Historiallinen mielikuvitus* tuo jatkuvuuden takaamiseksi oman osuutensa, mutta siitä enemmän myöhemmin luvussa 3.3. Muistin ja *historiallisen mielikuvituksen* luoman jatkuvan ajallisen ja narratiivisen yhteyden lisäksi itse ihmisluonto yhdistää historioitsijaa menneeseen toimijaan.⁷⁵ Molemmat, niin historioitsija kuin menneet toimijat, ovat historiallisia olentoja. Ihmisiä, jotka kykenevät ajattelemaan.

⁷³ Collingwood 1946, 58.

⁷⁴ Kasabova 2008, 331–332.

⁷⁵ Collingwood 1946, 65.

Collingwoodin mukaan jokainen ihminen on pohjimmiltaan rationaalinen eläin, mutta tämä käsitys ei tarkoita, että ihmisen irrationaalinen toiminta⁷⁶ katoaisi.⁷⁷ Collingwoodin näkemys tarkoittaa pikemminkin sitä, että historioitsija voi rakentaa rationaalisesti menneisyyden kuvaa etäältä jo tapahtuneesta. Mennyt toimija ei välttämättä itse tiennyt mitä teki tai että, oliko hänen toimintansa rationaalista. Jokainen ihminen kuitenkin pyrkii toimimaan tilanteisiinsa nähden järkevästi. Tässä on kuitenkin muistettava, ettei tämäkään näkemys ole mustavalkoinen vaan jokainen tietää historiasta, ja jopa lähihistoriasta, henkilöitä, joiden toimintaa on vaikea asettaa rationaalisen toiminnan alueelle. Silloin kyse on siitä, etteivät muut ole kyenneet ymmärtämään toimijan tarkoituksia ja syitä, jotka tekojen takana vaikuttavat. Marnie Hughes-Warrington korostaa, että Collingwood antaa vihjeenä käsitteen: *irrationaalisuus*, joka ei tarkoita, että menneen toimijan toiminnasta puuttuisi syyt sen tekemiseen vaan kyse on pahojen syiden läsnäolosta.⁷⁸ Historioitsijan kuuluu löytää näiden pahojen syiden läsnäolon takaa ne oikeat syyt järkevälle toiminnalle. Hughes-Warrington esittää, että oikeiden syiden ei tarvitse olla hyviä siinä mielessä, että ne olisivat moraalisia. Se on toki valitettavaa, jos syyt ovat moraalisesti paheksuttavia, mutta historioitsijan tehtävä ei ole tuomita tai pitää menneen toimijan tekoja suoraan rationaalisena. Historioitsijan tarkoitus on löytää syyt (hyviä tai pahoja), jotka vaikuttavat menneen toimijan toteuttamaan toimeen, jonka hän uskoo olevan siinä tilanteessa ja hänen uskomuksiansa mukaan rationaalisesti toteutettu. Tässä mielessä rationaalinen toiminta ei ota huomioon ihmisten tunteita vaan on suurelta osin

⁷⁶ Irrationaaliset ja biologiset elementit kuuluvat tutkimuskohteensa luonteen vuoksi psykologian ja biologian alaan, mutta tämä ei sulje pois sitä, että ne eivät voisi vaikuttaa ihmisten motiiveihin, uskomuksiin ja siten heidän toimintoihin, mutta historioitsijoiden kohdalla ne ovat sivuseikka. Sivuseikka siten, ettei historioitsija voi koulutuksenkaan puolesta edes selittää kunnolla, mitä (kuvitteellinen esimerkki) Caesarin päänsärky tarkoittaa, muuta kuin todeta esimerkiksi aikalaistodisteisiin vedoten Caesarin kärsineen päänsärystä. Toiseksi Collingwoodin mukaan historioitsijaa ei kiinnosta, mitä ihmiset söivät tietynä aikoina vaan he ovat pikemminkin kiinnostuneita syömisen taustalla syntyneistä erilaisista ympäröivistä rituaaleista. Kolmanneksi ihmiset ovat ainoita eläimiä, joiden toiminta perustuu ajatuksien ilmaisuun kun taas eläimet, jotka kuuluvat pikemminkin luonnontieteen piiriin, toimivat impulssien ja ruokahalun viemänä elämässä eteenpäin. van der Dussen 2013, 48; Collingwood 1946, 231; Mostajir 2017, 359.

⁷⁷ Collingwood 1946, 41, 104.

⁷⁸ Hughes-Warrington 2003, 104–107.

päämäärään pyrkivää, tarkoituksenperäistä, toimintaa. Tämän kaltainen toiminta on lisäksi helposti uudelleen esitettävä, sillä siinä on oletus rationaalisesta toiminnasta.⁷⁹

On siis tärkeä muistaa, ettei Collingwood missään välissä korosta rationaalisuutta historiassa liikaa vaan pikemminkin hän on todennut *The Idea of History*:ssa, että inhimillistä rationaalisuutta on olemassa siinä missä irrationaalisuuttakin. Näiden välille ei tule tehdä jäykkää vastakohta asettelua vaan niiden katsotaan toimivan yhteisvaikutuksessa ihmisten toiminnalle. Äly ja intohimo yhtäläillä kuten tietäminen ja tietämättömyys asiassa kuin asiassa vaihtelevat jokaisen ihmisen kohdalla. Ihminen on näiden yhteissumma. Historioitsijan on etsittävä tuosta yhteissummasta oikeat syyt rationaalisen toiminnan olettamiselle. Collingwoodille rationaalinen toiminta Hughes-Warringtonin mukaan on ennen kaikkea toimintaa, joka on tietyssä suhteessa menneen toimijan syihin toteuttaa teko x.⁸⁰ Collingwood toteaa Hegeliin vedoten: ihmisen intohimo on rationaalisen olennon kun taas ihmisen ajatukset ovat intohimoisen olennon. Intohimo on älyllisen toiminnan öljy, joka saa ajatukselliset prosessit liikkeelle kohti tarkoitustaan toisin sanoen kohti oletettua uskomusta paremmasta elämästä.⁸¹ Näin ollen ihmisluonnon rationaalinen puoli antaa jonkinlaisen yleisen/yhteisen näkemyksen siitä, mitä on toimia järkevästi, mutta osalla ihmisistä voi olla tästä poikkeava näkemys toimia mielestään ”rationaalisesti”.⁸² Ihminen ei tiedä toimineensa järkevästi ennen kuin katsoo tilannettaan jälkikäteen ja rakentaa siitä jonkinlaisen kuvan mielessään. Jokainen ihminen on tavallaan oman elämänsä historioitsija, joka etsii syitä tehdyille toiminnoilleen.

Itse asiassa tässä käy ilmi historian luonne, joka ei ole tässä ja nyt elettyä, välitöntä, vaan pikemminkin ajallisesti kauempana eletystä tilanteesta ja siten aina välillistä. Menneisyyden ja nykyisyyden välissä on aina ihminen. Collingwoodin mukaan historia on pohdintaa, välittämistä ja ajattelua. Toisin sanoen historia on älyllistä työtä, missä äly

⁷⁹ Hughes-Warrington 2003, 104.

⁸⁰ Hughes-Warrington 2003, 104.

⁸¹ Collingwood 1946, 104, 116.

⁸² Katso alaviite 57.

on kykyä leikkaamassa asioita ja tapahtumia erillisiksi, itsenäisiksi, lohkoiksi.⁸³ Lohkoina historioitsija kykenee ajattelemaan menneisyyttä ja siten rakentamaan mielikuvituksensa avulla elävän kuvan siitä, kuinka menneisyyden tilanne on mahdollisesti tapahtunut. Historioitsija voi nauttia elämästä juuri eletyssä hetkessä, mutta kun hän ajattelee elämää ja mieltä, hän tekee älyllistä työtä, jonka päämäärä on saavuttaa jonkinlainen selkeä kuva menneisyydestä.⁸⁴ Tässä mielessä ihmisen äly antaa menneisyydestä rakennettavaan kuvaan työkalun, joka kykenee hahmottamaan ja erottelamaan ajatuksia kun taas mielikuviutus kykenee tuomaan menneen toimijan ajatuksia hetkeksi omaksi niin, että ajatukset sisällöltään ovat samankaltaiset (katso luku 2.2). Ellei historioitsija kykene ajattelemaan ja siten ymmärtämään jotain mennyttä ajatusta, osoittaa tämä kykenemättömyys historioitsijalle hänen mielensä rajat. Kun historioitsijan mielen raja tulee vastaan, kertoo se siitä, että pelkkä äly ei riitä, vaan hän tarvitsee avukseen mielikuviutusta, joka voi jopa rikkoa historioitsijan mielen rajoja ja antaa uuden ajattelutavan, jota ei välttämättä olisi tullut ajatelluksi. Toisinaan mielikuviutuksen apu ei riitä, sillä menneisyydessä voi olla olemassa tapoja, joilla historioitsija ei kykene enää ajattelemaan.⁸⁵ Toisinaan kuitenkin voi olla mahdollista, että historioitsija kykenee venyttämään mielikuvituksensa rajoja ja löytämään menneen toimijan pitämän tosiasian sen järjettömyydestä huolimatta.⁸⁶ Siten mielikuviutus on tärkeä ystävä älylle, koska äly on melko yksinkertainen toimija, tarkoitan, että se ei saa rikottua rajoja. Mielikuviutus saa (muttei *historiallisen mielikuviutuksen* menetelmäsäännön muodostamia rajoja).

Rationaalisella tarkoitetaan collingwoodilaisessa mielessä ihmistä ja ihmisen järkipäistä toimintaa, joka sisältää syyt tekoihin ja usein selkeän tavoitteen. Tällä

⁸³ Ilmeinen yhteys *kysymyksen ja vastauksen* -logiikan kanssa. Äly pyrkii muodostamaan loogista kuvaa tapahtumista ja siksi tukeutuu yhteen ainoaan logiikkaan ja sen sisältämään sääntöihin. *Kysymyksen ja vastauksen* -logiikka rajaa menneisyydestä jonkin ongelman, joka sijaitsee kontekstissa osana tapahtumaa.

⁸⁴ Collingwood 1938, 252–253; Collingwood 1946, 188.

⁸⁵ Collingwood 1946, 218–219.

⁸⁶ Stanford 1998, 180.

tarkoitetaan, että ihmisluontoon kuuluu toimia järkevästi tilanteeseen nähden.⁸⁷ Tämä ei kuitenkaan Collingwoodin mukaan tarkoita sitä, että toimija toimisi jollain tavalla tilanteen vuoksi vaan pikemminkin koska tämä toimija uskoo tai jopa tietää olevansa tietynlaisessa tilanteessa. Tähän tilanteeseen toimija uskoo tai tietää olevan jonkinlainen sääntö, jota hän voi soveltaa tilanteeseen. Collingwoodin mukaan jokainen älykäs ihminen kysyy joutuessaan mihin tahansa tilanteeseen kysymyksen: *millä säännöllä toimitaan tällaisessa tilanteessa?*⁸⁸ Tietämällä tai uskomalla tähän kysymykseen vastauksen tilanteessa oleva ihminen toimii saamiensa tietämisen tai uskomuksien perusteella. Tässäkään kohtaan ei voida sulkea pois vääränlaisia ajattelutapoja, jotka voivat johdattaa järkevänkin ihmisen harhaan.⁸⁹ Tämä tietenkin antaa hyvin subjektiivisen vivahteen ihmisen toimintaan ja sitä se jossain määrin onkin. Ihminen toimii aina oman mielensä ja sen sisältämien ajatusten kautta. Collingwoodilla on käytössään termi: *subjektiivinen järkevyy*s. Tällä termillä hän tarkoittaa, että ihmiset voivat toimia rationaalisesti vain niissä mitoissa mitä mahdollisuuksia ja uskomuksia siinä tilanteessa ihmisellä on.⁹⁰ Ihminen ei voi toimia tavalla, josta hän ei tiedä. Samalla tavalla historioitsija ei voi ajatella menneen toimijan ajatusta, ellei hänellä ole siitä todisteita ja jos hänellä on siitä todisteita, historioitsija kykenee rakentamaan uudelleen mielessään, yhdessä rationaalisen ajattelun ja mielikuvituksen voimin, menneen toimijan ajatuksen ja vain jos hän ymmärtää menneen toimijan ajatuksessa sisältävät tarkoitukset ja uskotut/tiedetyt säännöt tehtyihin tekoihin. Yhtaikaa historioitsija on sekä subjektiivisesti järkevä että objektiivinen tilanteen tarkkailija.

Historioitsijan on ajateltava aina ihmisluonnon rationaalista puolta kohtuullisella tavalla. Kuten Mostajir asian ilmaisee, ihmisen elämä on aina sekä emotionaalista että älyllistä. Rationaalisen toiminnan lisäksi ihminen toimii ajoittain impulsiivisesti. Osan ratkaisuista ihminen tekee viime hetkellä, minkä vuoksi tietyn kontekstin tietäminen on avainkysymys tapahtumien ymmärtämiseen. Historioitsija pyrkii pääsääntöisesti

⁸⁷ Stanford 1998, 179.

⁸⁸ Collingwood 2011, 102.

⁸⁹ Collingwood 2011, 102.

⁹⁰ Boucher 1997, 322.

selvittämään menneisyyden toimijan tarkoituksellista toimintaa, mutta hän ei voi koskaan sulkea pois ihmisten mahdollista impulsiivista toimimista.⁹¹ Historioitsijan on oletettava, kuten Collingwood tutkiessaan Hadrianuksen muurin takana olevien toimijoiden motiiveja, että hänellä ja menneisyydessä toimineella on samanlainen käsitys siitä, mikä on asianmukaista toimimasta siinä tietyssä hetkessä, missä ollaan läsnä.⁹² Loppujen lopuksi historioitsijan on otettava huomioon ihmisen rationaalisen puolen takana vaikuttavat ihmisten tunteet, impulssit ja ihmisistä riippumattomat sattumat, jotka voivat vaikuttaa tapahtumien kulkuun.⁹³ Siksi ihmisluonnon rationaalinen puoli on vain jonkinlainen oletus, olosuhde, raamit, joiden sisällä on paljon muutakin. Tärkeintä on ymmärtää, että rationaalinen puoli on oletettava osa historioitsijan tulkintaa, koska siten hän saa jonkinlaisen yhteyden menneeseen toimijaan ja mahdollisuuden ajatella uudelleen. Historioitsijalla ja menneellä toimijalla täytyy olla samanlainen käsitys rationaalisesta käyttäytymisestä, mikä osoittaa, että historioitsijalla täytyy olla tiedossa menneen toimijan uskomukset ja ajattelutavat, sillä ne määrittelevät suurilta osin sen, minkälainen rationaalisen käyttäytymisen malli kullakin on.⁹⁴

1.2 Ideaalinen menneisyys, kuvitteellinen todellisuus (ja kokemuksellisuus)

Collingwood pitää menneisyyden luonteen tarkastelua historian metafysiikkana.⁹⁵ Kyse on siitä, miten historioitsija voi tutkia sellaista, mitä ei enää ole. Voiko menneisyyttä olla olemassa missään muodossa? Collingwoodilaisessa mielessä ajateltuna voidaan ajatella, että voi — ajatuksellisesti ja ideaalisesti kuviteltuna.

⁹¹ Mostajir 2017, 362.

⁹² Olsen 1993, 39–40.

⁹³ Mostajir 2017, 365.

⁹⁴ Olsen 1993, 42. D’Oro mainitsee artikkelissaan, *Collingwood, psychologism and internalism* (2004), ettei tosiseikoilla ole rationaalista tehokkuutta ellei ne ole uskomusten sisältöä. D’Oro 2004, 167.

⁹⁵ van der Dussen 2013, 45–46.

Ensimmäiseksi, Collingwood jakaa menneisyyden luonnontieteelliseen ja historialliseen menneisyyteen. Luonnontieteellinen on niin sanotusti kuollut. Historiallinen menneisyys puolestaan on elävä rationaalinen kokonaisuus. Elävä historiallinen menneisyys on siten, että sen olemassaolo säilyy, kun historioitsija esittää uudelleen menneen toimijan ajatuksia.⁹⁶ Toisin sanoen historioitsija aktivoi, *historiallisen mielikuvituksen* ja uudelleen ajattelemisen kautta, passiiviset ajatukset, joista menneisyys ja sen tapahtumat kaikkiaan koostuvat. Historiallinen menneisyys voidaan muistaa ja esittää historioitsijan mielessä uudelleen, sillä historioitsijan mieli on jo itsessään menneisyyden perillinen ja näin ollen menneisyys elää jo valmiiksi osana historioitsijaa.⁹⁷

Toiseksi, historiallinen menneisyys, kuten Collingwood toteaa *The Idea of History*:ssa, on ideoiden maailma, jonka historioitsija luo nykyisyydessä sijaitsevista todisteista.⁹⁸ Tuo ideoiden maailma koostuu ajatuksista ja siten historioitsija pääsee käsiksi menneisyydessä sijaitseviin ideoihin ainoastaan ajattelemalla noita menneitä ajatuksia. Menneet ajatukset historioitsija saavuttaa osaksi omaa tietoisuuttaan *itsetietoisuuden, kapseloinnin ja historiallisen mielikuvituksen* kautta. Historia on siis ideoiden maailma, joka rakentuu historioitsijan rakentamista ja ajattelemista ideoista.⁹⁹ Collingwood toteaa *The Idea of History*:ssa, että historia on kuin mikä tahansa kokemuksen muoto, joka alkaa tietystä ideoiden maailmasta, tässä tapauksessa historioitsijan luomasta ideasta ja päättyy tekemällä tuosta historioitsijan luomasta menneisyyden kuvasta johdonmukaisen kertomuksen. Kokemus sekä alkaa että päättyy johonkin, mutta itse kokemuksesta rakennettu ideoiden maailma jatkaa olemassaoloaan ajatusten välityksellä. Ajattelemalla uudelleen nuo ajatukset historioitsija pystyy saavuttamaan päättyneen kokemuksen, jonka *historiallinen mielikuvitus* elävöittää niin, että historioitsija voi kokea sen uudelleen.¹⁰⁰ Tällöin historioitsija on saavuttanut

⁹⁶ Collingwood 1946, 164.

⁹⁷ Collingwood 1946, 170.

⁹⁸ Collingwood 1946, 154.

⁹⁹ Collingwood 1946, 153.

¹⁰⁰ Collingwood 1946, 153.

*historiallisen kokemuksen*¹⁰¹ tilan ja kosketuksen menneisyyteen. Australialaisen tutkijan Christine de Matoksen lainaus liittyen amerikkalaisen romaanikirjailijan Katy Simpson Smithiin ajatukseen on tässä kohtaa hyvä esimerkki:

*Imagination allowed her to give voice to the silences in the archive, and to take the 'great imaginative leap' in order to inhabit 'someone else's life for a while.'*¹⁰²

Historiaan liittyy selkeästi kokemuksellinen piirre. Kokemuksellinen piirre siten, että historioitsijan täytyy kokea toisen ihmisen elämä, jotta hän voi tarkastella toisen ihmisen menneisyyttä ja saada historiallista tietoa menneisyydestä. Mielikuvitus antoi Smithille mahdollisuuden kuulla menneisyyden äänet ja elää hetken kuin toinen ihminen. Smith pystyi mielikuvituksen avulla kokemaan menneisyyteen kuuluvan tapahtuman omassa mielessään. Tämä näkemys kuulostaa collingwoodilaisessa mielessä tutulta. Historioitsijan on astuttava toisen ihmisen saappaisiin ja koettava sen toisen ihmisen tilanne, se hetki, joka on osa menneisyyden tapahtumaa, jotta hän saa haltuunsa historiallista tietoa.¹⁰³ On muistettava kuitenkin, ettei historioitsija voi koskaan täysin kokea menneisyyttä kuten Julius Caesar on sen kokenut. Historioitsija voi kokea menneisyyden ainoastaan ajatuksien rationaalisuuden kautta toisin sanoen historioitsijan on ymmärrettävä menneen toimijan ajatukset sisällöltään samana historioitsijan nykyisyydestä käsin. Jotta historioitsija voi näin tehdä, on hänen käytettävä *historiallista mielikuvitusta* kattavasti niin, että hän saa aktivoitua menneen toimijan ajatukset sekä kuviteltua menneen toimijan hetken. Toisin sanoen historioitsijan on saavutettava menneen toimijan oikea mielentila ja sen kautta koettava historiallinen kokemus. Silloin historioitsija on kyennyt herättämään itsessään henkiin menneisyyden

¹⁰¹ *Historiallinen kokemus* tarkoittaa kokemusta, joka koskettaa tapahtumaa, joka joko katsotaan kuuluvan menneisyyteen tai on historiallisesti merkittävä. Meretoja 2013, 74; Meretoja on lainannut julkaisussa, *Historiallisuus kertomusteoreettisena haasteena* (2013), Monika Fludernikin teosta, *Experience, Experientiality and Historical Narrative* (2010), 46. Fludernikin ajatus muistuttaa Collingwoodin näkemystä siitä, miten historioitsija kokee menneisyyden mielessään. Historioitsija rakentaa mielikuvituksellisesti historiallisen ajatusrakennelman, joka liittyy menneisyydessä tapahtuneeseen tapahtumaan, missä on osana mennyt toimija, joka siinä tilanteessa on motiivinaan x toiminut kuten parhaaksi näkee. Tuon menneen toimijan ajatusten niin sanottuun ytimeen historioitsija pyrkii pääsemään sisälle ja siten kokemaan historiallisesti tapahtuman, joka kuuluu menneisyyteen ja joissakin tapauksissa, suurimassa osassa historioitsijan tutkimusta, on historiallisesti merkittävä.

¹⁰² de Matos 2015, 7.

¹⁰³ Collingwood 1946, 164.

haamun, joka on saanut sisälleen elämää, uudelleen elettyjä kokemuksia ja ajatuksia. Collingwoodin mukaan historioitsijan ajatus on täysin aito kokemus. Mitä historioitsija kokee mielikuvituksessaan, on kokemus¹⁰⁴, vaikkakin ei muuten kuin kuvitteellisesti mielessä koettuna.¹⁰⁵ Historia on ikään kuin todellinen kuviteltu uni. Ihminen rakentaa mielessään unen tahattomasti nukuessaan erilaisista kokemistaan päivän tapahtumista kun taas historioitsija rakentaa menneisyyden tahallisesti hereillä erilaisista mielikuvituksellisesti kokemista hetkistä ja uudelleen rakennetuista ajatuksista. Ajatteleamalla uudelleen menneen toimijan ajatukset siinä tilanteessa, missä Caesar on ollut ja olemalla hän olematta hän, historioitsija on osa historiallista kokemusta, mistä käsin hän kykenee kirjoittamaan varteenotettavaa historiaa.¹⁰⁶ Collingwood kirjoittaa historialliseen kokemukseen liittyen seuraavasti:

*Similarly the historian thinks of his object as there, or rather then, away from him in time, and, because history is knowledge and not mere immediate experience, he can experience it both as then and as now; now in the immediacy of historical experience, but then in its mediacy.*¹⁰⁷

Tästä päästään käsitykseen, jonka mukaan historiallinen menneisyys ei lopulta ole menneisyyttä vaan nykyisyyttä. Kun historioitsija suorittaa historiallisen päättelyprosessin, kykenee hän niin sanotusti siirtymään nykyisestä kokemastaan maailmasta menneeseen.¹⁰⁸ Menneisyyteen historioitsija ei kuitenkaan sanan mukaisesti siirry, sillä menneisyyttä ei enää ole. Historiallinen menneisyys on todellisuudessa nykyisyyttä. Historioitsija elää nykyisyydessä ja esittää uudelleen ajatukset nykyhetkessä, vaikkakin ajatuksen ideat ovat peräisin menneisyydestä joltain tietyltä historialliselta henkilöltä. Menneisyyden ajatukset ja niihin sisältyvät ongelmat voidaan ratkaista vasta sitten, kun historioitsija käsittää ne osaksi nykyisyyttä, sillä historioitsijalle nykyisyys on kaikki, mitä on. Historiallinen menneisyys on kuitenkin

¹⁰⁴ Collingwood 1946, 155.

¹⁰⁵ Little 1983, 27.

¹⁰⁶ Collingwood 1946, 155.

¹⁰⁷ Collingwood 1946, 158.

¹⁰⁸ Collingwood 1946, 154.

saavutettavissa, koska menneisyys on ikään kuin jonkinlainen ideaalinen elementti nykyisyydessä. Ideaalinen (mielen sisällä oleva elementti) tarkoittaa, ettei se ole reaalinen (mielen ulkopuolella, ihmisen ympärillä olevassa maailmassa aistittavana) toisin sanoen todellinen niin, että sitä voisi enää silmin historioitsijan elämässä nähdä ja kokea. Ideaalisena menneisyys kuitenkin voidaan vielä ajatella.¹⁰⁹ Collingwood korostaa, että nykyisyys sisältää jo valmiiksi menneisyyden idean itsessään. Menneisyys on ikään kuin ankkuri, joka on upotettu mereen toisin sanoen nykyisyyteen.¹¹⁰ On siksi tärkeä huomata menneisyyden ja nykyisyyden ero. Nykyisyys on aina elävää toimintaa. Kun historioitsija ajattelee uudelleen menneen toimijan ajatuksia nykyisyydessä, tulevat ajatukset osaksi nykyistä elävää toimintaa, omaa toimintaamme, ja siten historiallinen menneisyys on elävä. Elävällä toiminnalla Collingwood tarkoittaa, että historioitsijan ajattellessa menneisyyttä hän ylläpitää omaa menneisyyttä.¹¹¹ Menneisyys on väistämättä osana historioitsijan elämää, teoissa, ajatuksissa ja synnynnäisenä taakkana.

Historioitsija kykenee niin sanotusti elämään sekä nykyisyydessä että menneisyydessä. Nykyisyys on hänelle todellisuutta, mutta menneisyys on hänelle kuviteltua, ideaalista, todellisuutta hänen omassa mielessään. Historioitsija joutuu tasapainoilemaan kahden ajan, menneisyyden ja nykyisyyden, välillä. Hänen keho ja mieli sijaitsevat nykyisyydessä, mutta ainoastaan mieli kykenee kosketuksiin menneisyyden kanssa. Ajattelemisen pitää menneisyyden historioitsijan mielen osana, kuten edellisissä luvuissa on käynyt ilmi. Historioitsija voi kokea ja ajatella menneisyyden ainoastaan ideaalisena ja kuviteltuna maailmana, joka sijaitsee täysin historioitsijan mielessä. Historiallisesta menneisyydestä fyysisesti reaaliossa maailmassa jäljellä on erilaisia kiintopisteitä erilaisissa todisteissa. Toisin sanoen menneisyyden oleminen on sitä, että jotain asiaa, henkilöä tai tapahtumaa yritetään muistaa, mihin historioitsija tarvitsee avukseen muistia ja historiallista ajattelua.¹¹² Pelkkä muistaminen ei riitä ja siksi historioitsija tarvitsee *historiallista mielikuvitusta*. Historioitsijan kuviteltu ideaalinen

¹⁰⁹ Seppä 1993, 257. van der Dussen tuo ilmi artikkelissaan, *Collingwood's unpublished manuscripts* (1979), että menneisyyden ideaalisen elementin ajatus on keskeisessä roolissa Collingwoodilla jo vuoden 1928 luennoissa. van der Dussen 1979, 293.

¹¹⁰ Ahlskog 2019b, 95.

¹¹¹ Collingwood 1946, 109, 187.

¹¹² Seppä 1993, 257.

menneisyyden maailma ei kuitenkaan ole taiteilijoiden tapaan luotu fantasiamaailma, vaikka se ei kykene enää olemaan reaalinen. Fantasiamaailmoiksi voidaan laskea kirjailija C. S. Lewiksen luoma Narnia tai J. R. R. Tolkienin Keski-Maa, sillä niillä ei ole suoranaista vastinetta todellisuuteen edes ideaalisena koettuna menneisyytenä. Historioitsijan kuvittelussa maailmassa on tarttumapinnat todellisuuteen eli ideaalisen menneisyyden tapahtumilla ja henkilöillä on aika ja paikka, jotka voidaan sijoittaa yhteiseksi katsottuun (hyväksytyyn) kronologiseen aikajanaan. van der Dussen on kirjoittanut, että Collingwood korostaa historian erityistä luonnetta sillä, että historia käsittelee menneisyyttä, joka on olematonta todellisuutta.¹¹³ Olemattomalla luultavasti tarkoitetaan, ettei menneisyys todellisuutena ole enää koskettavissa ja aistittavissa kuten ihmisten tässä ja nyt oleva todellisuus. Toisin sanoen menneisyys on katoavaa todellisuutta joka hetki. Collingwood kirjoittaa ideaalisuudesta seuraavasti:

*The past event, ideal though it is, must be actual in the historian's re-enactment of it. In this sense, and this sense only, the ideality of the object of history is compatible with actually and indeed inseparable from actuality.*¹¹⁴

Collingwoodin mukaan ideaalinen menneisyys on luonnollisesti jo päättynyt, kun historioitsija pyrkii sitä historiallisen ajattelun, muistin ja *historiallisen mielikuvituksen* turvin uudelleen käsittelemään. Tässä mielessä ideaalinen menneisyys voi saada ainoastaan yksinkertaisen kuvitellun todellisuuden, ja siten kaksinkertainen todellisuus ei ole sille mahdollinen vaihtoehto. Tällä kaksinkertaisella todellisuudella Collingwood tarkoittaa, että ihminen voi nähdä vuoren, joka voi olla sekä ideaalinen että todellinen. Ideaalinen siten, että ihminen muistaa nähneensä vuoren ja todellinen siten, että hän kykenee näkemään sen myös todellisuudessa. van der Dussen toteaa, että Collingwood tarkoittaa ideaalisella, että menneisyyden tapahtuma voi olla ajatuksen kohteena ilman todellisuutta ja todellisuus puolestaan tarkoittaa, että ihmisen ajattelema ajatus on yhtä samanaikaisesti todellisuudessa havainnoiman ajatuksen kanssa.¹¹⁵ Näin ollen

¹¹³ van der Dussen 2013, 45.

¹¹⁴ van der Dussen 2013, 46: Collingwoodin sitaatti (IH, 441–442) on kyseisestä van der Dussenin artikkelista.

¹¹⁵ van der Dussen 1979, 298.

menneisyys on kuviteltua todellisuutta ja ennen kaikkea ideaalista. Kuviteltu todellisuus ei tarkoita kuitenkaan, että se olisi täysin mielikuvituksen tuotetta¹¹⁶ vaan historioitsijan mielikuvituksen kautta uudelleen esitetty ideaalinen mennyt tapahtuma on oltava siinä mielessä todellinen, että historioitsijan kuvitteellinen kuva menneisyydestä noudattaa *historiallisen mielikuvituksen* sääntöjä: sijaitsee ajassa ja paikassa, on johdonmukainen sekä on erityisessä suhteessa todisteisiin nähden.¹¹⁷ Näihin mielikuvituksen sääntöihin palataan myöhemmin luvun 3.2 ja sen alalukujen yhteydessä.

Collingwood toteaa *The Principles of Art* -teoksessa, että taide on mielikuvituksellinen kokemus, joka sisältää elementtejä, jotka ihmisen mielessä yleensä muunnetaan erilaisiksi ideoiksi ja sisällytetään kokemukseen, joka on ihmisen tietoisuuden synnyttämä ja johtama. Mielikuvituksellinen kokemus on siten osa ihmisen tietoisuuden toimintaa.¹¹⁸ Collingwoodin taiteen ja historian näkemyksessä, niihin liittyvillä mielikuvituksellisilla kokemuksilla on yhtymäkohtia sikäli, että molemmissa, taiteessa ja historiassa, on kyse mielikuvituksen käytöstä ja ideoiden kanssa toimimisesta. Kuvittele, kuinka monta maailmaa ihminen voi pitää sisällään! Ihmisen mieli voi elävöittää lukuisia maailmoja, mukaan lukien jonkun toisen menneisyyden (esimerkiksi Julius Caesarin, Marie Antoinetten tai Napoleon Bonaparten menneisyyden) ajattelemalla ja mielikuvitusta käyttämällä. Ilman *historiallista mielikuvitusta* historiallisen menneisyyden kokeminen olisi mahdotonta, koska juuri mielikuvitus tarjoaa historioitsijalle kyvyn kuvitella jotain sellaista, jota ei enää ole nykyisyydessä fyysisesti läsnä nähtävissä, kuunneltavissa, haisteltavissa tai ylipäättään koettavissa. Collingwood toteaa *The Principles of Art*:ssa filosofi Immanuel Kantiin vedoten, että mielikuvitus on välttämätön toiminto, jotta ihminen voisi tietää ja saada tietoa ympäröivästä maailmasta.¹¹⁹ Historian tapauksessa historioitsija tarvitsee mielikuvitusta saadakseen tietoa niin ympäröivästä maailmasta (nykyisyys) kuin jo koetusta maailmasta (menneisyys). Englantilainen filosofi P. F. Strawson puolestaan tarkastelee

¹¹⁶ Tarkoitan mielikuvituksen tuotteella tuotetta, joka on täysin keskittyä ilman pitäviä todisteita sen totuudenmukaisuudesta eli sillä ei ole yhtymäkohtia (esimerkiksi aikaa tai paikkaa) todellisuuteen.

¹¹⁷ van der Dussen 2013, 46; Nielsen 1981, 23.

¹¹⁸ Collingwood 1938, 273–274.

¹¹⁹ Collingwood 1938, 192.

artikkelissa, *Imagination and Perception* (1982), yleisimmin mielikuvituksen käsitettä eri filosofien kautta. Strawson nostaa muun muassa esille filosofi David Hume ja Kantin, joiden mukaan mielikuvitus on yhdistävä voima, joka toimii kahdessa ulottuvuudessa. Kahdella ulottuvuudella he tarkoittavat, että yhdessä mielessä mielikuvitus kykenee yhdistämään käsityksiä samanlaisista, mutta samalla erilaisista, esineistä, ja toisessa mielessä mielikuvitus yhdistää erilaisia havaintoja samanlaisista esineistä.¹²⁰ Tässä mielessä Collingwoodin käsittämä historioitsijan käyttämä mielikuvitus toimii yhdistävänä voimana kahden aikaulottuvuuden, menneisyyden ja nykyisyyden, välillä.

1.2.1 Historiallisen ja luonnontieteellisen prosessin ero

Collingwood katsoo, että luonnontieteessä ja historiassa käsitellään toisista poikkeavia prosesseja. Karkea jako on seuraava: luonnontieteellinen prosessi on tapahtumien prosessi ja historiallinen prosessi on ajatusten prosessi.¹²¹ Tarkennettuna luonnontieteellinen prosessi kuvaa tapahtumia, jotka eivät sisällä toimijoiden toimia ja siten mielenkiinto on sinällään tapahtumissa, niiden ulkoisessa olemuksessa. Historiallinen prosessi puolestaan kuvaa tapahtumia, jotka koostuvat toimijoiden toteuttamista toimintaprosesseista, joilla on ajatusprosesseista koostuva sisäinen puoli. Collingwood korostaa, että historia ei tarkoita sitä, että pitäisi tietää, mitkä tapahtumat seurasivat toisiaan vaan pikemminkin historioitsijan on mentävä tapahtuman sisäpuolelle, sen tapahtuman sisällä eläneen ihmisen mieleen ja tarkastella tapahtumaa kuin historioitsija olisi itse Caesar.¹²²

Ajatusprosessia läpi käydessä historioitsija käyttää hyväkseen mieltään, joka toimii tutkimusalustana menneisyyden ajatuksille ja mielen synnynnäistä kykyä eli mielikuvitusta, joka antaa historioitsijan mielelle hetkeksi silmät, joilla nähdä menneisyyteen. Historiallinen prosessi on täten osa itse historioitsijaa, koska mieli on

¹²⁰ Strawson 1982, 82.

¹²¹ Collingwood 1946, 216.

¹²² Collingwood 2011, 58.

historiallista. Tämä mahdollistaa, että mielet, nykyisyyden ja menneisyyden, voivat yhtyä hetkeksi ikään kuin yhteen. Historioitsijalla on toki jalat tukevasti maassa nykyisyydessä ja mielenkin liian harhautumisen menneisyyteen estää Collingwoodin muut historianfilosofiset käsitteet, *kapselointiteoria* ja *self-knowledge*, jotka tulevat enemmän esille tämän tutkielman toisessa luvussa. Stanford on todennut, että mielet ymmärtävät toisia mieliä siitäkkin huolimatta, vaikka ne olisivat monien vuosien ellei jopa vuosisatojen päässä toisistaan.¹²³ Tähän vaikuttavat tekijät ovat luultavasti ajatuksien julkinen luonne, josta myöhemmin tuonnempana, ja ajatuksien mahdollisuus sulautua toiseen kontekstiin.¹²⁴

Kuten edellisessä luvussa kävi ilmi, menneisyys on upotettu nykyisyyteen, toisin sanoen menneisyys jättää aina itsestään jälkiä nykyisyyteen nähtäväksi. Collingwood osoittaa *An Autobiography*:ssa, että historiallinen prosessi on jatkuva prosessi, mitä puoltaa ajatus menneisyyden jatkumisesta nykyisyydessä historioitsijan mielessä. Historioitsija kykenee ajattelemaan niin mennyttä kuin nykyisyyttä, koska hän on ihminen, joka on ainoa eläin, joka kykenee ilmaisemaan toimiaan ajatuksilla. Ajatuksien jatkuvan luonteen ansiosta historiallinen menneisyys pysyy elävänä ajasta riippumatta.¹²⁵ Toisin kuin luonnontieteellinen prosessi, jonka tapahtumalla on yleensä selkeä alku ja loppu. Tässä mielessä historiallinen prosessi viittaa selkeästi ihmiskunnan historiaan, jolla on mieli, joka puolestaan koostuu lukuisista mielistä.¹²⁶ Historioitsijaa ei kiinnosta tapahtumat siten kuten luonnontieteilijää. Historioitsija on kiinnostunut tapahtumien sisäisestä puolesta, joka koostuu teoista. Tietysti ulkoiset tapahtumat liittyvät historiaan, mutta niitä historioitsija ei voi käsitellä kuten tapahtumien sisäpuolta. Ihmisen teot,

¹²³ Stanford 1998, 170.

¹²⁴ Katso sivu 18.

¹²⁵ Mostajir 2017, 359. Collingwood kirjoittaa *An Autobiography*:ssa, että näkemys siitä, että menneisyys elää jossain mielessä, historioitsijan mielessä, edelleen nykyisyydessä, on hänen ensimmäisiä historianfilosofisia periaatteita. Collingwood 2011, 97–98.

¹²⁶ van der Dussen 1990, 26.

ihmisen vapaus ja tahto ilmaista ajatuksiaan¹²⁷ muodostavat historioitsijaa kiinnostavat tapahtumat, jotka hän kykenee ajattelemaan uudelleen omassa mielessään.¹²⁸ Ajatuksien avulla historioitsija voi käsitellä sellaista, jota ei enää muuten ole nykyisyydessä paljain silmin nähtävissä. Tässä mielessä ajatuksien uudelleen ajattelu on keskeistä Collingwoodin historiankäsitykselle.

Psykoanalyytikon professori Karl Figlio on kirjoittanut, että historiallinen tietoisuus on sisäänpäin oleva, koska itse kysyjä luo sen. Siltä asian laita vaikuttaa, kun mietitään Collingwoodin käsitystä historiasta, jonka prosessit ovat ennen kaikkea sisäisen olemuksen omaavia, prosessiin liittyvien ajatuksien takia. Figlio jatkaa, että historiallisella tietoisuudella on ulkoinen puoli. Kun historioitsija tutkii menneisyydessä ollutta kohdetta, katsoo hän sitä osittain tilanteeseen nähden sekä itse menneisyyden toimijana että sivussa katsojana. Hän erottaa *kapselointiteorian* avulla kaksi eri tietoisuutta; sisäisen ja ulkoisen. Sisäinen on sitä, mitä historioitsija luo ajatellessa uudelleen (menneen toimijan ajatuksia ja niihin liittyviä toimia ja motiiveja) kun taas ulkoinen on sitä, kun historioitsija tunnistaa mielikuvituksensa rajat ja siten erilaiset ajatukset menneisyyden ja nykyisyyden välillä.¹²⁹ Collingwoodin mukaan menneisyys on edellytys nykyisyydelle, millä hän tarkoittaa, että nykyisyys ikään kuin jatkuu olemassa menneisyyden jatkuvana kasaantumisena. Menneisyys on osa nykyisyyttä, millä tarkoitan, että ilman menneisyyttä ei olisi nykyisyyttä saatiikka ihmiset eivät ymmärtäisi mitään nykyisestä maailmanmenosta ilman historian tutkimuksen tarjoamaa tietämystä. Tästä jatkuvasta menneisyyden kasaantumisesta itse asiassa muodostuu jo edellisessä luvussa ilmi tullut näkemys historian tarvitsemasta kokemuksellisesta piirteestä. Jatkovaa menneisyyden kasaantumista voidaan kutsua kokemukseksi. Toisin sanoen eri sukupolvien ajan kertyy jatkuvasti uutta kokemusta, jota historioitsijat pyrkivät tallettamaan ihmiskunnan yhteiseen muistiin. Kun historioitsija selvittää tuon

¹²⁷ Collingwood toteaa *The Idea of History*:ssa, että ihmisen ajattelun toiminta on itseään luova ja vapaa prosessi, jonka olemassaolo riippuu aina ajattelijasta itsestään. Toisin sanoen ihminen on yhtä kuin ajatuksensa ja tekonsa ja vastaavasti ajatukset ja teot kertovat millainen ihminen on. Descartesin ajatukseen vedoten: *Ajattelen siis olen*. On oikeassa tässäkin kohtaa filosofiaa. Collingwood 1946, 186.

¹²⁸ Collingwood 1946, 178.

¹²⁹ Figlio 1998, 200.

kasautuman ja luo siitä johdonmukaisen kertomuksen oman tietämyksensä ja mielikuvituksellisen uudelleen ajattelemisen ansiosta, syntyy historiaa.¹³⁰

1.2.2 Syy-yhteys

Collingwoodin mukaan tieteet on jaettava eri 'syiden' (*cause*) merkitysryhmiin (*sense* I, II tai III), koska ne käyttävät kukin tahollaan termiä 'syy' eri tarkoituksiin. Historia kuuluu kolmesta eri 'syy' tyypistä ensimmäisen syyn merkitysryhmään (*sense* I)¹³¹. Historia koostuu ihmisten teoista ja täten on luonnollista, että historian katsotaan kuuluvan ensimmäisen syyn merkitysryhmään. Ensimmäisen syyn merkitysryhmä viittaa ihmisen toimintaan, jolla tarkoitetaan toimia, jotka on suoritettu tietoisesti ja tarkoitushakuisesti.¹³² Tällä Collingwood tarkoittaa, että ihmisen katsotaan toimivan aina omalla vastuullaan: ihmisellä on aikomus tai tarkoitus suorittaa jokin teko tilanteessa, missä hän on, ja tämän aikomuksen tai tarkoituksen takana ihmisellä on useimmiten jonkinlainen tieto tai uskomus tilanteesta, joka ohjaa häntä toimimaan tiettyyn suuntaan.¹³³ Giuseppe D'Oro toteaa, että historiallisissa tieteissä termi 'syy' tarkoittaa jonkinlaista argumenttien loogista ennakkotapaa¹³⁴, mikä viittaa jo edellä todettuun käsitykseen ihmisten uskomuksista suhteessa tarkoitukseen ja lopulta teon suorittamiseen. Historia pitää sisällään ihmisen tietoisien ja loogisten toimintamallin eri tilanteisiin (vertaa luonnontieteeseen, missä keskitytään tilanteisiin itseensä ja siten selkeisiin syy-seuraus-suhteisiin). Stanford puolestaan toteaa, että Collingwoodin mukaan 'syy' historiassa tarkoittaa "se mikä on aiheutettu" eli menneisyydessä

¹³⁰ van der Dussen 1990, 27.

¹³¹ Collingwoodin mukaan *sense* II on 'syyn' tapaustyyppi, joka viittaa käytännöllisiin luonnontieteisiin kuten lääketiede. *Sense* III viittaa puolestaan teoreettisiin luonnontieteisiin kuten fysiikan ja kemian kaltaisten tapauksien syiden selvittämiseen. Collingwood 1940, 286–287. En tarkastele tässä tutkielmassa tämän tarkemmin toisen ja kolmannen syyn merkitysryhmiä, vaan keskityn avaamaan ensimmäisen syyn merkitysryhmää tutkielmani aiheen, historian, vuoksi.

¹³² Collingwood 1940, 296.

¹³³ Collingwood 1940, 294.

¹³⁴ D'Oro 2004, 167.

suoritettu teko on tietoinen, vapaa¹³⁵ ja tahallinen teko, jonka takana on aina joko jokin intohimo tai motiivi suorittaa kyseinen teko.¹³⁶ Tämäkin näkemys vahvistaa sitä, että historiassa on kyse ihmisen teoista, jotka suoritetaan tietoisesti siten, että niiden takana on jokin uskomus tai intohimo tekemiseen ja motiivi tai tarkoitus suorittaa kyseinen teko.

Collingwood toteaa teoksessa, *An Essay On Metaphysics* (1940), historian 'syy'n (sense I) koostuvan kahdesta elementistä (tai komponentistä): 1) *causa quod* ja 2) *causa ut*. Collingwoodin mukaan *causa quod* (latinaksi syy) tarkoittaa syystä, tarkemmin sanottuna tehokkaasta syystä johtuvaa tilaa. Hän katsoo *causa quod* olevan olemassa oleva tilanne, jossa asiat ovat määrättyssä tilassa. Toisin sanoen ihminen uskoo tai jopa tietää asioiden olevan jonkinlaisessa määrättyssä tilassa sillä hetkellä. Tämän vuoksi historioitsija pyrkii löytämään menneen toimijan ajatuksissa sisältyvät aikomukset ja uskomukset, jotta historioitsija voisi suorittaa ajatuksen ja teon mielessään uudestaan sen oikeassa merkityksessä. *Causa ut* puolestaan tarkoittaa jonkinlaista aiheuttajaa, toisin sanoen lopullista syytä, tarkoitusta suorittaa täsmällinen teko. *Causa ut* tarkoittaa näin ollen aina syytä, joka sisältää jonkin halun tai toiveen, joka puolestaan kytkeytyy aina ihmisen tarkoitukseen. Ensimmäisen syyn merkitysryhmässä ei ole syytä toimia ainoastaan halun perusteella, vaan mukana on aina tarkoitus toimia tietyllä tavalla¹³⁷ On tärkeä muistaa, että jos jompikumpi, *causa quod* tai *causa ut*, on poissa, kun historioitsija selittää syytä, ei hän kykene saavuttamaan syyn merkitystä, sillä elementit eivät katso olevan tehokas tai lopullinen syy ilman toisen olemassaoloa.¹³⁸

¹³⁵ Ahlskog mukaan Collingwoodille tapahtumat sisältävät yleensä historiallisen ilmiön, jonka ymmärtäminen tarkoittaa, että historioitsija ymmärtää sen ilmiön kuuluvan osaksi ihmisen tahdonvapautta. Osaksi ihmisen tahdonvapautta kuuluvat menneisyydessä tehdyt teot, jotka ovat ennen kaikkea ihmisen toimia ajatusten ruumiillistumina. Näin ollen menneisyydessä eletty todellisuus muutetaan älylliseksi toiminnaksi ajattelemisen kautta. Ahlskog 2019a, 211.

¹³⁶ Collingwood 1940, 285, 290; Stanford 1998, 91.

¹³⁷ Collingwood 1940, 292–293.

¹³⁸ Collingwood 1940, 292. Marc Bloch huomauttaa teoksessaan, *Historian puolustus*, että jos historiallisessa ongelmassa syyt rajattaisiin aina vain pelkästään erilaisten motiivien ongelmien yhteyteen, syiden tarkastelu vääristyisi. Tämä vahvistaa osaltaan Collingwoodin näkemystä, että historian syiden selvittämisessä on otettava huomioon sekä *causa quod* että *causa ut* eli sekä toive että tarkoitus. Bloch 2003, 204.

Käydään läpi käytännön esimerkki: jos ylioppilas hakee yliopistoon, uskoo hän asioiden tilan olevan siinä kunnossa, että hänellä on mahdollisuuksia päästä sisään yliopistoon. Tässä mielessä *causa quod*, tehokas syy ja olemassa oleva tilanne sallii ylioppilaaan haluta pyrkiä yliopistoon. Syyssä vallitsee *causa quod*in ja *causa ut*in rinnakkaiselo, sillä *causa ut* on antamassa lopullisen syyn, tarkoituksen hakea yliopistoon, koska se on mahdollista ja koska niin on tehokkain tapa toimia valmistuttuaan juuri ylioppilaaksi. Jos ylioppilas ei uskoisi riittävästi omiin kykyihinsä ja mahdollisuuksiinsa, ei hän ehkä silloin haluaisi hakea yliopistoon, vaikka toiveissa olisikin ollut sinne hakea. Silloin ylioppilaalla ei ole tehokasta syytä hakeutua yliopistoon opiskelemaan ja siten *causa quod* ei ole vahvistamassa *causa ut*in olemassaoloa. Useimmiten syyt ihmisen tekoihin on helppo hahmottaa, jos hänen tehokas ja lopullinen syy, asioiden tila ja tarkoitus, ovat suhteellisen samalla tasolla keskenään.

Tarkastellaan toisena hyvänä esimerkkinä Caesarin matkaa Roomasta Galliaan. Tässä vaiheessa tiedetään, että *causa ut* on jonkinlainen aiheuttaja, lopullinen syy, tarkoitus, joka ohjaa toimijaa. D'Oro toteaa, että *causa ut* on toisin sanoen menneisyyden toimijan motiivi, joka ohjaa toimijaa toimimaan niin, että hän saavuttaa päämääränsä.¹³⁹ Caesar ei pelkästään halua jostain syystä matkustaa paikasta toiseen vaan hänellä on pikemminkin jokin tarkoitus matkustaa Roomasta Galliaan. Jos puhuttaisiin pelkästä Caesarin toiveesta tai halusta, mikä johtaisi lopulta jollain tavoin toimimaan, ei kyseessä olisi syy ensimmäisen merkitysryhmän tarkoittamassa merkityksessä.¹⁴⁰ Kyseessä voisi olla silloin pikemminkin biologisesta toiminnosta, kuten halusta syödä lounasta tai toiveesta käydä nukkumaan, koska Caesarin keho niin vaatii hänen ajatuksista riippumatta. Toimijoiden motiiveina toimii yleensä tahto saavuttaa jotain ja siten se on sidottuna menneen toimijan ajatuksiin ja niihin sisältämiin motiiveihin, jotka ohjaavat toimimaan. Tämä osoittaa yhtä lailla kuin ensimmäinen esimerkki, että *causa quod* ja *causa ut*, eivät voi toimia ilman toista syynä tekoihin. Caesarilla on oltava on jokin halu tai toive ja siten myös tarkoitus Gallian matkan suhteen.

¹³⁹ D'Oro 2004, 167.

¹⁴⁰ Collingwood 1940, 292–293.

Syiden ymmärtäminen osana ihmisten toimintaa on liitetty Collingwoodin filosofiassa olevaan käsitteeseen, *historiallinen selitys*. Toiminnan selittäminen historiallisesti on sitä, että historioitsija yhdistää toiminnassa siihen liittyvät syyt, joiden välillä on yhteys. Yhteyden historioitsija voi saavuttaa ainoastaan vain jos hän kykenee esittämään ajatukset uudelleen. Toisin sanoen historioitsija kykenee rekonstruoimaan menneen toimijan *käytännön argumentin* eli ajatuksen, joka tulee ilmi toiminnassa ja siten historioitsija on historiaa kirjoittaessa tekemisissä ajatuksien kanssa.¹⁴¹ Saari nostaa esille käsitteen, *argumentointiprosessi*. Historioitsijan täytyy ajatella uudelleen menneen toimijan ajatukset, jotka ovat osana menneen toimijan argumentointiprosessia ja praktista päättelyä. Kun historioitsija kykenee todisteisiin vedoten rakentamaan uudelleen menneen toimijan käytännön argumentin ja sen sisältämät tarkoitukset ja motiivit, on historioitsija parhaimmassa tapauksessa tehnyt ymmärrettäviksi menneen toimijan teot ja sen ympärillä olleen historiallisen kontekstin nykyisyydestä käsin.¹⁴²

1.2.2.1 Menneiden toimijoiden toiminnot ja tarkoitusperäisyys

Siihen, miten ihminen toimii kuten toimii, vaikuttavat merkittävästi ihmisen erinäiset motiivit ja tarkoitukset, jotka tulevat aina ennen tekoa. Saaren mukaan Collingwood on hyväksynyt historioitsija Wilhem Diltheyn käsityksen, jonka mukaan historioitsijan on tärkeä pyrkiä ymmärtämään menneen toimijoiden motiiveja ja tarkoituksia, jotta historioitsija kykenisi ylipäättään selittämään menneisyydessä tehtyjä tekoja ja niihin kytkeytyneitä tapahtumia. Siten historiallisen tapahtuman kiintopiste on tapahtumien sisäpuolella, missä sijaitsevat kuvattavissa olevat intentionaaliset käsitteet: *tarkoitus*, *motiivi*, *suunnitelma* ja *tavoite*.¹⁴³ Hyvänä esimerkkinä on itse Collingwoodin tekemä tutkimus Rooman historian parissa. Collingwood etsii teoksessa, *Roman Britain and the English Settlements* (1937), Julius Caesarin tarkoituksia ja motiiveja, jotka liittämällä Caesarin mieleen ja sen sisältämiin ajatuksiin Collingwood pystyy hahmottamaan Rooman menneisyyttä ja sen sisältämiä tapahtumia. Selvittämällä tietystä yhteisöstä

¹⁴¹ Ahlskog 2019a, 211; Collingwood 1992, 5.

¹⁴² Saari 2015, 280–285.

¹⁴³ Saari 2015, 280–281; 285–286.

tietyn yksilön ajatuksia ja niitä refleктоimalla historioitsija voi parhaimmillaan ymmärtää menneisyydessä eläneitä yhteisöjä ja niiden uskomuksia. Kun historioitsija on mahdollisesti ymmärtänyt jonkun tietyn yhteisön ja sen mielen, voi historioitsija lopulta kirjoittaa historiaa. Collingwood pyrkii teoksessa niin Caesarin kuin lukuisten muiden keisarien mielten sisään, jotta hän ymmärtäisi mitä teot, kuten Caesarin hyökkäys Britanniaan, tarkoittaa menneisyyden tapahtumien kulun ja siten koko Rooman menneisyyden kannalta.¹⁴⁴

Saari jatkaa, että toimijoiden sekä motiivit että tarkoitukset ovat kiinteästi sidoksissa niin menneen toimijan kuin historioitsijan yhteisöihin. Yhteisössä useimmiten ihmiset jakavat yhteiset uskomukset, käytännöt ja traditiot sidoksissa aina kulttuuriin ja yhteiskunnallisiin olosuhteisiin.¹⁴⁵ Useimmiten juuri tarkoitukset ovat helpompia selvittää kuin motiivit, jotka voivat olla vaikeaselkoisempia järkevän toiminnan kannalta. Siksi Collingwood katsoo *An Autobiography*:ssa, että historiassa historioitsijan tehtävänä on pyrkiä tunnistamaan uudelleen ajattelemansa ajatukset, jotta hän saa selville niiden sisältämät menneen toimijan tarkoitukset (*intention, purpose*).¹⁴⁶ Collingwood toteaa *The Idea of History*:ssa, että tarkoituksenmukaista toimintaa on helppo nähdä useimmiten politiikan, sodankäynnin ja taloudellisen toiminnan piirissä ja siten niiden menneisyyden rekonstruoiminen on täten oletettavasti helpompaa tehdä, koska ihmisten tarkoitukset ovat löydettävissä ajatuksista. Esimerkkinä Collingwood puhuu tehtaalla järjestävästä lakosta, jonka järjestäjien ajatukset historioitsija voi ajatella uudelleen omassa mielessään, koska järjestäjien tarkoitukset heijastuvat heidän tekemään tekoonsa eli lakon järjestämisestä korkeampaa tahoaa vastaan syystä x.¹⁴⁷ Stanford toteaa Collingwoodin pitäneen historiallisen ymmärryksen perustana tarkoituksen merkitystä, sillä tarkoitus on välttämätön osa toimintaa niin menneisyyden toimijan teon kuin historioitsijan toiminnan suhteen. Historioitsijan on oltava itsetietoinen (*self-knowledge*) omista tarkoituksistaan, jotta hän kykenee erottamaan ne

¹⁴⁴ Collingwood 1937, 32.

¹⁴⁵ Saari 2015, 280–281.

¹⁴⁶ Collingwood 2011, 127.

¹⁴⁷ Collingwood 1946, 310.

menneen toimijan tarkoituksista ja siten ymmärtämään menneen toimijan toimia, joita menneet toimijat on pyrkinyt toteuttamaan järkevästi katsomallaan tavalla.¹⁴⁸

Tarkoitus ei ole kuitenkaan pelkkä motiivi tekoihin vaan Collingwood nostaa esille, että ihmisen toiminta on aina jossain mielessä alustavaa, jota ei ohjaa tieto päämäärästä vaan taustalla on aina jonkinlainen halu tietää, mitä mahdollisia seurauksia omalla toimillaan on.¹⁴⁹ Historioitsijan oma tarkoitus on löytää vastauksia omiin tutkimuskysymyksiinsä ja jotta hän niitä saa, on hänen perehdyttävä menneen toimijan toimintoihin, koska kuten edellä näemme, niihin kytkeytyy niin ajatuksia, motiiveja, tarkoituksia kuin haluja. Historioitsijan ei kuitenkaan tarvitse suorittaa menneen toimijan toimintaa uudestaan muuten kuin mielikuvitusta käyttämällä eli suorittamalla teko ajatuksellisesti. Toisin sanoen ”sulkea silmänsä” ja kuvitella todisteiden rajoissa menneisyyden tapahtuman hetki ja samalla ajatella uudelleen, mitä menneet toimijat tekivät (Caesar olisi tehnyt) tässä tilanteessa. Stanfordin mukaan toiminta koostuu osatekijöistä, joita ovat 1) tarkoitus, päämäärä tai tavoite ja 2) tuon kyseisen tavoitteen saavuttamiseen löytyvä motiivi, 3) toimijan arvio nykyisestä tilanteesta ja 4) keinot, joiden avulla suorittaa toiminta loppuun asti sekä 5) toiminnan kontekstin ymmärtäminen.¹⁵⁰ Edellä mainitut viisi osatekijää muistuttavat Collingwoodin näkemystä ja siihen kytkeytyneitä seikkoja siitä, kuinka historioitsija pyrkii ymmärtämään ihmisten toimintaa menneisyydessä.

Filosofi Marc Bloch toteaa puolestaan osuvasti *Historian puolustuksessa* (2004):

*Inhimillisten toimintojen esittäminen, joka on historian erityiskohde, vangitsee ihmisen mielikuvituksen tehokkaammin kuin mikään muu. Varsinkin silloin kun ajallinen ja paikallinen etäisyys antaa niille erilaisuuden kiehtovan leiman.*¹⁵¹

¹⁴⁸ Stanford 1998, 11; Collingwood 1946, 116.

¹⁴⁹ Collingwood 1946, 42. Katso edellinen luku 1.2.2 syy-yhteydestä, missä käy ilmi, että historian syy koostuu sekä tehokkaasta (*causa quod*) että lopullisesta syystä (*causa ut*); tarkoituksesta tai motiivista tai toiveesta tai halusta.

¹⁵⁰ Stanford 1998, 179.

¹⁵¹ Bloch 2003, 62.

Yllä oleva lainaus kiteyttää hyvin historioitsijan tehtävän eli inhimillisen toimintojen, collingwoodilaisesti ilmaistuna ajatuksien uudelleen esittämisen ja niiden kytkeytymisen mielikuvituksen käyttämisen tarpeeseen. Collingwoodilaisessa mielessä historioitsija käyttää tehokkaasti *historiallista mielikuvitusta* avukseen ajatuksien uudelleen ajattelemisessa, jotta hän saa selville miten mennyt toimija on toiminut ja miksi. Siten mielikuvitus kytkeytyy vahvasti inhimillisiin toimintoihin ja lisäksi siten, että tavallisessa arkipäivässäkin inhimilliset toiminnot tarvitsevat johdonmukaisesti toimiakseen mielikuvitusta, joka siis auttaa ihmistä luomaan ympärilleen toimivan toimintaympäristön. Pelkkä äly ei riitä.

Mitä inhimilliset toiminnot sitten ovat? Collingwoodin mukaan jokainen inhimillinen toiminta koostuu kolmesta ominaisuudesta, jotka ovat 1) moraalinen, 2) poliittinen ja 3) taloudellinen. Jokaista näistä löytyy ihmisen suorittamasta toimesta. Niiden sekoittaminen keskenään on vaarallista ja siksi niiden erottaminen, käsiteltäessä inhimillisiä toimintoja, on keskeistä. Ensimmäinen ominaisuus, moraalinen, tarkoittaa toiminnassa sijaitsevaa ongelmaa, joka liittyy toimintaan itseensä. Mitä on toimia oikein? Miten toimitaan oikein? Toinen ominaisuus, poliittinen, pohtii ongelmia, jotka pohtivat toimintojen sääntöjä, kuinka niitä laaditaan ja noudatetaan oikeaoppisesti. Esimerkiksi demokratiassa kaikkien äänet saavat kuulua, kun päätöksiä tehdään tulevia toimia kohtaan. Kolmas ominaisuus, taloudellinen, puolestaan katselee toimintoja itsensä ulkopuolelta. Jokin ulkopuolinen vaikuttaa siihen, miten toimia tietyssä tilanteessa. Esimerkiksi jokin luonnonkatastrofi tai yhteiskunnallinen kriisi vaikuttaa taloudellisesti yhteiskuntaan ja siten ihmisten kulutustottumuksiin.¹⁵² Lopulta jokaisella toiminnalla on joko haluttu tai tahaton seuraus¹⁵³ ja se seuraus on yleensä se lopputulos, joka löytyy todisteista, mistä historioitsija yrittää saada selville menneen toimijan toiminnan ja siihen kytkeytyneet halut, tarkoitukset, teot ja ajatukset. Menneen toimijan mielentilan.

¹⁵² Collingwood 2011, 149.

¹⁵³ Stanford 1998, 181.

2 Ajatusten julkisuus

Collingwood käsittää, että ajatukset ovat julkisempia, mitä tunteet.¹⁵⁴ Tällä käsityksellä ei kuitenkaan tarkoiteta sitä, että ajatukset olisivat niin julkisia, että historioitsija kykenisi lukemaan niitä suoraan ikään kuin avoimena julkaisuna. Kyse on pikemminkin ajatuksien ja tunteiden erilaisesta luonteesta ja niiden erilaisesta tavasta tulla jaetuksi toisten ihmisten kanssa. Tutkielmassani en tule paneutumaan sen tarkemmin Collingwoodin käsityksiin tunteista. Kiinnostukseni on ajatuksien luonteessa ja niiden mahdollisuudesta hakeutua menneisyydestä uudelleen ajateltavaksi nykyisyydessä. Ajatuksien jakaminen toisten kanssa vaatii, että ne ovat muunnettu julkiseksi omaisuudeksi eli ihminen on toteuttanut jonkin ilmaisu toiminnan muodoista (esimerkkinä kirjoittaminen, tanssiminen, piirtäminen, puhuminen).¹⁵⁵ Ajatusten julkisuudella tarkoitetaan ihmisten kykyä voida saavuttaa jonkinlainen yhteys ajatustensa välillä. Tähän yhteyteen vaikuttavat tekijät voidaan jakaa neljään osatekijää: 1) ajatukset ovat tietyssä mielessä kaksisuuntaisia, 2) ajatukset pohjautuvat saatavilla oleviin todisteisiin, 3) ajatukset on esitetty jonkin ilmaisu toiminnan muodossa ja 4) ajatuksien sisällöstä on olemassa yhteisymmärrys.

Kaksisuuntaisuus odottaa, että ajatukset syntyvät ajattelevan olennon eli ihmisen kokemuksesta. Kaksisuuntaisuus mahdollistaa, että ajatukset kulkevat ihmisten välillä niin, että pystymme kommunikoimaan ja ymmärtämään toisiamme.¹⁵⁶ Collingwoodin mukaan ajatukset ovat väistämättä samankaltaisia. Jonas Ahlskogin mukaan jos emme ajattelisi samaa ajatusta, emme voisi erottaa toimia toisistaan tai keskustella lainkaan keskenämme. Kukaan ei voisi hyväksyä tai suorittaa toisten ajatuksia, jos ajatuksemme olisivat keskenään täysin erilaisia. Silloin ajatukset eivät olisi lainkaan julkisia eikä kaksisuuntaisia. Ihmisillä olisi vaikea suorittaa yksinkertaistakaan keskustelua, ja yhteiskunnan pitäminen kasassa olisi merkittäväällä tavalla vaikeampaa kuin silloin kun ajatuksilla olisi samankaltaisia piirteitä keskenään. Ajatuksien kaksisuuntaisuus takaa

¹⁵⁴ Collingwood 1938, 157.

¹⁵⁵ Collingwood 2011, 111; Collingwood 1938, 134.

¹⁵⁶ Collingwood 1938, 157.

ihmisten keskinäisen kommunikoinnin. Kun ajatukset ovat kaksisuuntaisia ja kvalitatiivisia, ihmiset kykenevät välittämään niin itselleen kuin toisilleen käsityksiä, arvoja, ideoita ja ajatuksia.¹⁵⁷

Collingwoodin tunnetuimman käsityksen mukaan historia on ajatusten historiaa, mikä ei tarkoita, että kyseessä olisi yksilöiden ajatukset. Tarkoitan, että tässä mielessä Collingwood ei tarkoita, että historioitsijan pitäisi tutkia jokaista yksittäistä ihmistä erikseen. Kyse on siitä, että historioitsija voi esittää uudelleen yksittäisen menneen toimijan ajatuksia, joiden sisällöstä: haluista, tarkoituksista ja motiivista selviää hänen yhteisönsä kuuluvat uskomukset ja yleisimmät tavat ajatella tietyssä tilanteessa. Esimerkiksi kun historioitsija ajattelee uudelleen Julius Caesarin ajatuksia, löytää hän Caesarin ajatuksista yhteyden menneisyydessä elettyyn hetkeen ja siihen liitetystä tavasta ajatella sen aikaisessa Roomassa. Filosofin David Boucher kirjoittaa Collingwoodin teokseen, *The Principles of History*, pohjautuen, että Collingwoodin mukaan historiallisen tutkimuksemme kohteena ovat muinaiset sivilisaatiot, eivät yksittäiset ihmiset. Toisin sanoen todisteista nousevat menneen toimijan ajatukset voivat olla yksittäisen ihmisen, mutta loppujen lopuksi historioitsijan täytyy muistaa, että yksittäisen ihmisen takana on aina kokonainen kulttuuri, yhteisö ja niihin liitetyt ajattelu tottumukset. Yksittäiset ihmiset toimivat niin ikään esimerkkeinä, jonkinlaisina ajatusten jakajina.

Jokainen ajatus perustuu yksilön ympärillä olevaan sosiaaliseen ympäristöön ja siten kyseessä on sosiaaliseen käytäntöön sidotut ajatukset. Boucher esittää havainnollistavan esimerkin tekstiilin tuotannosta: tekstiilin tuotanto on sosiaalinen käytäntö. Tämä tarkoittaa, että yksilöt suhteessa toisiinsa osallistuvat yhteisiin koettuihin tapoihin ja uskomuksiin, joita pidetään yhteisesti tavanomaisina tapana toimia.¹⁵⁸ Collingwoodin ajatushistoriassa ei ole niinkään kyse selvittää yksittäisen ihmisen ajatuksia siitä, mitä hän tuntee kokevansa jossakin tilanteessa vaan pikemminkin osoittaa ihmisluonnon olemassaolo, joka toteuttaa itseään eri sivilisaatioissa, kulttuureissa ja yhteisöissä

¹⁵⁷ Ahlskog 2019b, 101–102.

¹⁵⁸ Boucher 1997, 320–321.

omalla tavallaan ollessaan kuitenkin pohjimmiltaan samankaltainen. Historioitsijalla on mahdollisuus saada julkisia ajatuksia ainoastaan niistä, jotka koskettavat jollain tavoin yhdessä koettuja käytäntöjä. Saaren mukaan Collingwood korostaa, että historiallisessa ymmärtämisessä tai ylipäättään ymmärtämisessä on kyse siitä, että historioitsija osallistuu mielessään yhteisiin merkityksiin ja käytäntöihin ja elää ne uudelleen kuvitteellisesti ja täten hän on saanut parhaimmassa tapauksessa kiinni menneen toimijan ajatuksesta.¹⁵⁹

Collingwood esittää *The Principles of Art*:ssa havainnollistavan esimerkin ajatusten julkisuudesta ja siitä miten ajatuksien julkisuus tarvitsee tuekseen jonkinlaisen mahdollisen todisteen. Esimerkki menee seuraavan lailla: Kadulla on sata ihmistä. He kaikki tuntevat pakkasen aiheuttaman kylmyyden tunteen. Tämä tunne on yksityinen, mutta se, että pakkasta on tarkoin määrätty määrä lukeutuu osaksi jokaisen näiden sadan ihmisen ajattelua. Se, että ulkona on tuo tarkoin määrätty aste pakkasta, kertoo, että jokainen tässä tilanteessa tuntee kylmyyden henkilökohtaisesti eri tavoin, mihin vaikuttaa muun muassa, että jokaisella on eri tapa suhtautua kylmyyteen tai toiset ovat ennakoineet tilanteen ja pukeutuneet kenties toisia paremmin. Se, että ulkona on tarkoin määrätty aste pakkasta, puolestaan ajattelun kannalta tarkoittaa, että on olemassa yksi spesifi 'fakta', 'ehdotus' tai 'ajatus' pakkasen määrästä, minkä nämä sata ihmistä kaikki ymmärtävät huolimatta siitä miten ne tämän pakkasen tuntevat. Kadulla olevat sata ihmistä jakavat saman ajatuksen sisällön, joka perustuu johonkin todisteeseen¹⁶⁰, tässä tapauksessa todennäköisesti lämpömittarin lukemaan.¹⁶¹

Ajatukset ovat ennen niiden julkiseksi julistamista yksityisiä. Yksityiset ajatukset ovat ihmisten sisällä olevia ajatuksia, joista osa jää sinne pysyvästi ja osa pääsee jaettavaksi. Osa ajatuksista ovat sitoutuneet ihmisten henkilökohtaisiin tunteisiin ja mielipiteisiin.

¹⁵⁹ Saari 2015, 281.

¹⁶⁰ Todisteet tarkoittavat Collingwoodille kaikkea, mitä historioitsija voi sellaisenaan käyttää. Todisteen täytyy kuitenkin olla historioitsijalle aina jotakin täällä ja nyt havaittavissa olevaa, mistä Collingwood mainitsee *The Historical Imagination* -virkaanavajaisluennossa esimerkkeinä kirjoitetun sivun, puhutun ilmaisun, rakennuksen tai sormenjälki. Collingwood 1935, 19.

¹⁶¹ Collingwood 1938, 158.

Tunteisiin sidotut ajatukset ovat vaikeampia ilmaista uudelleen niiden hetkellisen olemassaolon vuoksi. Mielipiteisiin sidotut ajatukset puolestaan ovat yhtä lailla helposti muuttuvia kuin tunteisiin sidotut. Ne ajatukset, jotka pääsevät jaettavaksi ovat luonteeltaan niin älyllisiä kuin julkisia, ja niiden sisältö perustuu suurella todennäköisyydellä tiedossa oleviin tietoihin. Collingwood kirjoittaa *The Idea of History*:ssa, että kreikkalaisen ajattelun mukaan on olemassa kaksi ajattelutyyppiä: 1) todellinen tieto, joka pitää paikkansa tässä ja nyt, kaikkialla ja aina ja perustuu kriittiseen selittävään päättelyyn ja 2) mielipide, joka on tutustumista hetkellisiin todellisuuksiin ja pysyy hetkellisesti hyvänä ja on useimmiten perusteeton ja esittelemätön.¹⁶² Historioitsijan on pyrittävä ensimmäiseen. Tämä osoittaa osaltaan sen miksi Collingwood vetoaa ihmisen rationaalisuuteen ajatusten uudelleen esittämisen yhteydessä.

Ajatukset voivat olla julkisia, koska ihminen on ilmaissut ne esimerkiksi puheessa tai kirjoittanut kirjan. Esiin nousee kielellinen ulottuvuus. Collingwood toteaa *The Principles of Art*:ssa, että kirjoittaminen muodostuu ajatuksista, kun mielen sisältö muutetaan fyysiseen, kuten kirjoitettuun, muotoon.¹⁶³ Tässä mielessä ajatus voi olla julkinen, koska se suoritetaan jossain ilmaisu toiminnan muodossa ja on näin ollen jollain muotoa fyysinen. Samalla tavalla on taiteessa. Ihminen ei voisi yrittää ymmärtää taiteilijan luomaa ”oikeaa taideteosta”, joka sijaitsee taiteilijan mielessä, ellei taiteilija antaisi siitä jotain fyysistä kuten maalausta katsottavaksi ja jaettavaksi, toisin sanoen tee taideteoksestaan julkista omaisuutta. Kielen käyttö on yksi yleisimmistä keinoista saada ajatukset julki. Kielellinen ilmaisu voi olla muun muassa puhuttua, kirjoitettua tai viittomalla esitettyä. Kun ilmaisu on kirjoitettua, esimerkiksi kirjeessä, voi historioitsija päästä käsiksi kirjeen kirjoittajan mieleen rakentamalla itselleen uudelleen mielessään tuon kirjeen sisällön ja sen sisältämät ajatukset.

Vielä viimeiseksi ajatusten julkisuudesta puhuttaessa on hyvä nostaa esille ajatusten eroavaisuus ideoista. Collingwoodin mukaan historia on niin ajattelun historiaa kuin

¹⁶² Collingwood 1946, 20–21.

¹⁶³ Collingwood 1938, 132.

ideoiden maailma, joita historioitsija kokoaa yhteen. Ideoilla oletetaan olevan selkeä omistaja. Ajatukset katsotaan osaksi itse ideaa. Molemmat ovat osa itse ajattelua. Ajatuksilla ei ole jokaisessa tilanteessa omistajaa, mikä tarkoittaa, että ajatus on julkinen: kaikkien ajateltavissa ja jaettavissa. Julkisen omaisuuden ajatuksiin voidaan vapaasti tarttua ja luoda yhteisymmärrystä niiden ajatuksien sisällöstä. Gottlob Fregen näkemys vahvistaa tämän. Fregen mukaan ajatukset edellyttävät, että niihin tartutaan, ja tämä vaatii, että ne ovat julkisia. van der Dussenin tulkinnan mukaan sekä Frege että Collingwood korostavat ajatuksien julkista luonnetta. Erotuksena ideat, jotka ovat aina yksityisiä. Siten aiemmin mainitsemani yksityiset ajatukset ovat jossain mielessä sidottuna ideoihin. Ideat ja yksityiset ajatukset voivat tulla esiin vasta, kun ne sisältävät julkisen luonteen, kyvyn tulla jaettavaksi. Julkisen ajatuksiin voidaan tarttua ja niiden uudelleen ajattelemisen on mahdollista.¹⁶⁴ Näin ollen ajatuksien julkisuus mahdollistaa niin arkipäiväisen kanssakäymisen kuin historian tutkimuksen.

2.1 Käsitys itsetietoisuudesta (*self-knowledge*)

Ensimmäisessä luvussa kävi ilmi, että historioitsijan mieli antaa itsensä eräänlaiseksi tutkimusalustaksi. Historioitsija on tutkimuksensa sisällä niin että hän on ikään kuin itse mennyt toimija olematta kuitenkaan hän. Kaikki tapahtuu historioitsijan mielen sisällä. Mielen sisällä historioitsija uudelleen ajattelee menneen toimijan ajatuksen niin, että hän erottaa samalla Caesarin (menneisyys) ja omat ajatuksensa (nykyisyys) toisistaan. Tämä toteutuu vain jos historioitsija on tietoinen toiminnastaan ja ajattelemistaan ajatuksista hänen mielessään. Collingwood toteaa *The New Leviathan*:ssa, että ihmisen mielessä on kaikki se, mistä hän on tietoinen. Tietoisuus ei kuitenkaan tarkoita vielä tietämistä, vaan se on jossain mielessä vielä passiivista olemista. Vasta sitten historioitsija kykenee tietämään, kun hän pohtii itse tietoisuutta ja siellä sijaitsevia ajatuksia.¹⁶⁵ Lopulta hän voi olla itsetietoinen. Collingwood nostaa esille käsitteen *self-knowledge*, josta käytän tässä tutkielmassa suomennosta *itsetietoisuus*. Suomennos perustuu Collingwoodin näkemykseen, jonka mukaan historioitsija on ikään kuin mikrokosmos, koko

¹⁶⁴ van der Dussen 2013, 52.

¹⁶⁵ Collingwood 1992, 7, 20. Mitä enemmän historioitsija pohtii historiallista ajatteluaan, sitä enemmän hän tulee tietoiseksi omista kyvyistä ajatella ja tehdä itse historiaa. Collingwood 1946, 8.

tutkimuksen keskus. Mikrokosmos sisältää erinäisiä näkökulmia tarkastella historian tutkimuksen aiheita kriittisesti. Kriittisesti katsottuna historioitsija näkee mielensä sisällön ja kykenee erottamaan erinäiset näkökulmat ja ajatukset toisistaan. Siten *itsetietoisuus* on samaan aikaan sekä tietoa maailman ihmisten käyttäytymisestä ja toimista, jotka rakentuvat ihmisten ajatuksista ja niihin kytkeytyneistä tarkoituksista, että historioitsijan omasta toimista ja niihin kytkeytyneistä ajatuksista.¹⁶⁶

Itsetietoisuus antaa mahdollisuuden ihmisten ja maailman ymmärtämiseen ja siten historiallisen tiedon tietämiseen. Jotta tähän pisteeseen päästään, täytyy jokaisen ymmärtää, miten *itsetietoisuus* toimii. Ensimmäiseksi Collingwood tekee selvän eron historioitsijan ja tiedemiehen välillä: tiedemies ei näe koskaan itseään toisin kuin historioitsija, joka on tutkimuskohteensa sisällä.¹⁶⁷ Kuten tämän tutkielman ensimmäisessä luvussa käy ilmi, elää historioitsija nykyisyydessä, johon menneisyys on upotettuna. Collingwood lisää tähän näkemykseen seikan, jonka mukaan historioitsija näkee kaiken ikuisuuden näkökulmasta. Toisin sanoen historioitsija tunnustaa sekä ajan että itsensä osaksi menneisyyden jatkumoa. Siten menneisyyden ja nykyisyyden välillä on aina jonkinlainen jatkuvuus (josta lisää luvussa 3.1.1), jonka mahdollistaa mielen oleminen tutkimusalustana ja mielessä sijaitsevan *historiallisen mielikuvituksen* sisältämä *a priori* luonne. Filosofi Katherina Kinzelin mukaan historiallinen jatkuvuus tarkoittaa sitä, että historioitsija on tekemisessä ajan kanssa niin, että ajattelee menneisyyden jatkuvana ja siten sisällettynä nykyhetkeen historioitsija tunnistaa sekä oman asemansa että kykenee saamaan mahdollista tietoa menneisyydestä myös nykyisyydestä käsin.¹⁶⁸ Näin ollen historian ymmärtäminen vaatii itsensä (historioitsija) ymmärtämistä, toisen sanoen *itsetietoisuutta* omista ja menneen toimijan toimista.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Collingwood 2011, 115. Collingwood toteaa lisäksi *The Idea of History*:ssa, että mielen *itsetietoisuus* on aina historiallista tietoa. Tällä on kytköksensä näkemyksiin niin ihmisluonnon historiallisuudesta, muistin ja mielikuvituksen yhteistyöstä kuin uudelleen ajattelemisesta, koska jokainen näistä näkemyksistä ajaa ymmärrystä ja mahdollisuuden antamista historiallisen tiedon tietämiseen ja siten historian kirjoittamiseen. Collingwood 1946, 174.

¹⁶⁷ Ahlskog 2019b, 83.

¹⁶⁸ Kinzel 2020.

¹⁶⁹ van der Dussen 2020, *Appendix 3 Letters from R.G. Collingwood*: Lainaus on Collingwoodin kirjeestä F. G. Simpsonille.

Toiseksi *itsetietoisuus* tekee selvän eron menneisyyden ja nykyisyyden kokemisen välille. Collingwood kertoo tästä havainnollistavan esimerkin *The Idea of History*:ssa: kun historioitsija elää omassa mielessään Julius Caesarin kokemusta, ei hän ole vain Caesar vaan myös oma itsensä. *Itsetietoisuuden* kautta historioitsija tietää sekä olevansa oma itsensä että kykenee olemaan Caesar ja kokemaan Caesarin kokemuksen. Tietysti pelkkä *itsetietoisuus* ei riitä, vaan historioitsija tarvitsee menneen toimijan kokemuksen kokemiseen *historiallisen mielikuvituksen* läsnäolon. Erona oman itsensä ja Caesarin kokemisessa on se, miten kokemus koetaan. Tarkoitan, että historioitsijan kaikki kokemus hänen ollessaan tiettyssä fyysisessä tilassa on välitöntä kokemusta. Kuvittelemalla olevansa Caesar ja kokemalla hänen kokemuksena omassa (historioitsijan) mielessään on puolestaan aina välillistä. Historioitsija voi kokea ainoastaan välillisesti Caesarin kokemuksen. Tällä Collingwood tarkoittaa, että historioitsijalla on tapana liittää Caesarin kokemus hänen omaan persoonaansa ja tässä liittämisen toimessa historioitsijan *itsetietoisuus* estää sekoittamasta omia kokemuksiaan Caesarin kokemuksiin. Näin ollen historioitsijan laatimat kertomukset menneisyydestä pysyvät objektiivisena.¹⁷⁰

Lopputulemana on, että menneisyys elää nykyisyydessä historioitsijan *itsetietoisuudessa*, toisin sanoen ajattelemalla menneisyyttä historioitsija kykenee aktivoimaan menneisyydessä ajateltuja ajatuksia. *Itsetietoisuus* mahdollistaa, että menneisyydessä olleet ajatukset liittyvät osaksi historioitsijan tietoista ajattelemista (tähän kohtaan historioitsija tarvitsee toki myös *kapselointiteoriaa*, jota käsittelen seuraavassa luvussa) ja siten kuvitteellista kokemusta sekoittamatta liikaa menneen toimijan kokemusta historioitsijan kokemaan välittömään kokemukseen. Historioitsijan mahdollisuus olla itsetietoinen antaa kyvyn havainnoida niin ympäröivää maailmaa kuin menneisyyttä.¹⁷¹ On kuitenkin muistettava, ettei *itsetietoisuus* toimi ilman mielikuvituksen antamaa kykyä havainnoida sellaista mitä ei enää ole. Tässä suhteessa Collingwoodin jokainen historianfilosofian käsite liittyy jollain tapaa toisiinsa. Seuraavaksi lisää historioitsijan työkalupakkiin Collingwoodin teorian *kapseloinnista*,

¹⁷⁰ Collingwood 1946, 174.

¹⁷¹ Dray 1960, 160.

joka mahdollistaa *historiallisen mielikuvituksen* avulla menneen ajatuksen saapumisen osaksi historioitsijan tietoisuutta ja siten mahdolliseksi toteuttavaksi uudelleen.

2.2 Collingwoodin kapselointiteoria

*Man is thus a link between two worlds, the natural world out of which he has grown and the spiritual world which through him is not indeed coming into existence, for it exists eternally in the shape of spiritual laws, but is realizing itself on the earth.*¹⁷²

Yllä oleva lainaus on *The Idea of History*:sta. Se johdattelee luontevasti tämän luvun käsiteltävään aiheeseen, *kapselointiteoriaan*, historioitsijan luoman linkin kautta. Collingwood kirjoittaa mainitussa teoksessa Herderin näkemyksiin pohjautuen, että ihminen on siten linkki kahden maailman välillä. Lainaus osoittaa, että historioitsija on välikappale kahden maailman välissä: niin luonnollisen ja henkisen maailman kuin kahden eri aikaulottuvuuden, menneisyyden ja nykyisyyden, välissä.¹⁷³ Ennen kaikkea juuri jälkimmäisten välissä. Collingwood toteaa, että historioitsija ei voi koskaan havaita menneisyyttä empiirisesti, eikä täten pitää menneisyyttä erityisenä tosiasiana. Historioitsijan ainoa mahdollinen tietämys menneisyydestä on päättelevä tai välillinen. Siten historioitsija on välittäjä menneisyyden ja nykyisyyden välillä.¹⁷⁴ Välittäjänä toimiminen on mahdollista, koska historioitsijalla on mieli. Mieli kykenee sekä synnynnäisesti ajattelemaan historiallisesti että käyttämään mielikuvitusta luodakseen kuvan menneisyydestä. Historioitsija kykenee *historiallisen mielikuvituksen* avulla käymään vuoropuhelua menneisyyden toimijoiden kanssa todisteiden välityksellä, mutta lisäksi olemalla niin sanotusti hetkeksi mennyt toimija. Edellisessä luvussa tullut *itsetietoisuus* on tekijä, joka auttaa historioitsijaa kuitenkin sekoittamasta omaa kokemustaan menneen toimijan kokemukseen.

¹⁷² Collingwood 1946, 89.

¹⁷³ Katso sivu 18.

¹⁷⁴ Collingwood 1946, 282.

Historioitsija on ikään kuin meedio, joka toimii välikappaleena aineellisen ja henkiolentojen maailman välillä. Historioitsijalla, kuten meediolla, on ainoastaan oma kokemus nykyisyydestä, josta käsin hän pyrkii saavuttamaan yhteyden menneisyyteen. Siten historioitsija ei voi kokea menneisyyttä, jota ei enää ole, ainoastaan hän voi kokea sen, mitä nykyisyys hänelle tarjoaa. Nykyisyys on historioitsijalle todellista, menneisyys ideaalista (luku 1.2). Retz kirjoittaa artikkelissaan¹⁷⁵ Collingwoodin kirjoittaneen vuonna 1928, että historian ideaalisuus on erottamaton osa todellisuutta. Siten se on erottamaton osa, että historioitsijan mielessä menneen toimijan ajatuksen on uudelleen ajateltava todellisena. Historioitsijan täytyy suorittaa tuon ajatuksen todellisen luonteen hankintaprosessi. Hankintaprosessi on yhtä kuin *kapselointiteoria*, missä historioitsija ajattelee menneen toimijan ajatuksen uudessa kontekstissa (nykyisyys) niin, että ajatus käy läpi muutoksen (*kapselointi*), joka estää sitä olemasta kopio aiemmasta (menneisyys) ja siten se on ikään kuin historioitsijan oma ajatus.¹⁷⁶ Collingwood kirjoittaa *An Autobiography*:ssa, että menneen toimijan ajatuksen uudelleen esittäminen voi toteutua historioitsijan mielessä vasta, kun ajatus on menneisyydestä kapseloitu historioitsijan mieleen nykyisten ajatusten kontekstiin. Historioitsija ei voi sekoittaa omia ajatuksia menneen toimijan ajatuksiin, koska 1) *itsetietoisuus* estää sen ja 2) mennyt ajatus on aina jollain tavoin kapseloitu nykyisyyteen.¹⁷⁷ Retz kirjoittaa:

The historian' must enter into it [a past frame of mind], reconstitute it with his own mind, and at the same time objectify this very reconstitution, so as to prevent it from mastering his own mind and running away with him'.¹⁷⁸

Itsetietoisuus yhdessä *kapselointiteorian* kanssa toimivat jossain määrin objektiivisoivana elementteinä, jotta mennyt mieli ei kaappaisi historioitsijan mieltä. Historioitsijan on mentävä menneen toimijan, kuten Caesarin, mielentilaan. Toisin

¹⁷⁵ Tyson Retzin artikkeli on nimeltään *Why re-enactment is not empathy, once and for all* (2017).

¹⁷⁶ Retz 2017, 318.

¹⁷⁷ Collingwood 2011, 114.

¹⁷⁸ Retz 2017, 318.

sanoen oikeaan kontekstiin, missä Caesar on ajatellut ja toiminut siinä tilanteessa, missä on elänyt. Historioitsijan on kuvitteellisesti matkattava menneisyyteen, tuohon Caesarin tilanteeseen, mutta siten, että hän pysyy omassa nykyisyydessä ja muistaa siten pitää todelliset (historioitsijan omat) ja ideaaliset ajatukset (Caesarin) erillään. Historioitsijan täytyy, kuten edelle esitetyssä lainauksessa todetaan, palauttaa Caesarin mielentila omassa mielessä. Tässä oikeassa mielentilassa historioitsija saa otteen kapseloidusta ajatuksesta, jonka mielikuviutus on kapseloinut menneisyydestä ja kuljettanut historioitsijan mielen kykyjen kautta nykyisyyteen ajateltavaksi. Hyvä esimerkki on lääkevalmisteinen kapseli. Kun ihminen nielee tuon kapselin, kulkeutuu se ihmisen vatsaan, missä kapseli sulaa ja vapauttaa ihmiselle tarvitseman ainesosat saadakseen helpotusta vaivaan. Samalla tavalla mielikuviutus kapseloi historioitsijalle menneisyydestä ajatuksen, jonka historioitsija saa mielessään vapaaksi, osaksi omaa ajattelutoimintaa. Osana ajattelutoimintaa historioitsija kykenee kuvittelemaan *historiallisen mielikuviutuksen* voimin itsensä menneeksi toimijaksi ja kysyä itseltään, mitä Caesar uskoisi parhaaksi toimia tilanteessa x. Näen, että *historiallinen mielikuviutus* sekä auttaa ajatusten kapseloinnissa menneisyydestä että niiden vapauttamisesta nykyisyydessä.

Vaikka vertasin historioitsijaa meedioon, hän ei kuitenkaan ole missään vaiheessa salaoppeihin tai taikuuteen turvautuva, vaan puhtaasti tieteseen. Collingwood korostaa *An Autobiography*:ssa, että *kapselointi (incapsulation)* ei ole okkulttinen kokonaisuus vaan pikemminkin hänen nimitys tosiasialle, että ihminen, joka jossain vaiheessa elämää jostain syystä päättää muuttaa ajattelutapaansa tai tottumuksiaan ei kuitenkaan täysin hylkää vanhoja tapojaan vaan ne säilyvät osana häntä uusien tottumuksien rinnalla. Erotuksena, että uusi ajattelutapa on aktiivinen, ja vanha passiivinen, mutta silti olemassa osana ihmisen mieltä ja sen muistia. Collingwoodin elollistava esimerkki:

He gives up smoking, but his desire to smoke does not thereupon disappear. In his subsequent life the desire is what I call encapsulated, It survives, and it produces results; but these results are not what they were before he gave up smoking. They do not consist in smoking. The desire survives in the form of an unsatisfied desire. If, after a

*time, he is again found to be smoking, that need not prove that he never left off; it may very well be because he never lost the desire, and when the reasons against satisfying the desire disappeared he began once more to satisfy it.*¹⁷⁹

Ihmisellä säilyy vanhan tottumuksen lopetettua aina jonkinlainen halu, joka säilyy tyydyttämättömänä osana ihmistä. Samalla tavoin historioitsija kykenee kapseloimaan menneisyyden ajatuksen ja ajattelemaan sen, koska se on aina jossain kapseloituna, se täytyy vain herättää ja kapseloida nykyisyyteen ajateltavaksi. Aktivoinnissa auttaa historioitsijan muisti ja hänen kyky käyttää *historiallista mielikuvitusta*. Eri yhteiskunnilla ja niiden jäsenillä on yhtä lailla olemassa lukemattomia kapseloituja ajatuksia, haluja ja tottumuksia, jotka voivat ajoittain nousta uudelleen pintaan, mutta vain koska niille löytyy ajattelijoita.

Collingwood kehitti menneiden ajatusten saavuttamiseksi *kapselointiteorian*, jossa historioitsijan ja Caesarin ajatukset kohtaavat niin, että historioitsija saavuttaa saman ajatuksen kuin Caesar. Samanaikaisesti kuitenkin heidän ajatuksensa ovat toisiinsa nähden erilaiset. Ajatukset sijaitsevat ikään kuin eri tasoilla, mutta se ei estä niiden uudelleen ajattelemista, sillä jokainen taso antaa panoksensa jonkinlaiseen ajalliseen jatkuvuuteen ja siten sille, että historiallinen tieto on mahdollista.¹⁸⁰ Collingwoodin mukaan historioitsija voi saavuttaa saman ajatuksen kuin Caesar, mutta historioitsija ei koskaan pääse eroon siitä tosiasiaista, että hän on ajattelunsa kohteen suhteen sekä historioitsija että tutkittava kohde. Toisin sanoen Collingwood toteaa, että historioitsija *itsetietoisuuden* mahdollisuudesta huolimatta on aina sellaisen elämän katsoja, tässä tapauksessa Caesarin elämän, johon hän ei osallistu. Tähän kohtaan voisi todeta kuluneen lauseen: menneisyyttä ei voi muuttaa. Ainoastaan uudelleen esittää omassa mielessä sellaisenaan kuin se tietyn menneen toimijan mielentilassa on esiintynyt. Historioitsija voi nähdä Caesarin elämän tosiasioista käsin, lahden yli, muttei koskaan voi itse ylittää tuota lahtea.¹⁸¹ Kuinka ajatus sitten voi olla yhtä aikaan sama, mutta kuitenkin erilainen? Yksinkertainen vastaus on, että ajatus on ajallisesti (numeraalisesti)

¹⁷⁹ Collingwood 2011, 141.

¹⁸⁰ Collingwood 2011, 113–114.

¹⁸¹ Collingwood 2017, 47.

eri, mutta sisällöltään (kvalitatiivisesti) sama. Menneen toimijan ja historioitsijan ajatus ovat eri tasolla toisistaan, minkä vuoksi historioitsija ei voi koskaan täysin saada ajatusta identtisesti samalla lailla ajateltavaksi. Ajatuksen sisältö voi kuitenkin olla täysin sama ja sillä tavoin, sisällöllisesti, menneen ajatuksen voi saavuttaa osaksi omaa ajattelua.¹⁸²

Collingwood mukaan historioitsijan historiallinen ajatus koskee hänen omaa menneisyyttään, ei Caesarin menneisyyttä, koska historioitsija on oman ajattelunsa mikrokosmos. Caesarilla ja historioitsijalla on yhteinen menneisyys toki monessa suhteessa, mutta molemmat ovat erilaisia ihmisiä eri sukupolvessa (toisinaan myös eri kulttuureista) ja siten historioitsijalla ja Caesarilla on takanaan erilaiset menneisyydet. Näin ollen historioitsijan ja Caesarin ajatus voi olla ainoastaan kvalitatiivisesti sama, koska ajallisesti ajatukset ovat eri tasolla eri kontekstissa.¹⁸³ Collingwood muistuttaa *An Autobiography*:ssa, että historioitsijan on ajateltava samaa ajatusta kuin mennyt toimija, koska muuten jos hän ajattelisi jotain toista sen kaltaista, historioitsija ei olisi tutkimuksensa aiheessa, eikä ongelmansa ytimessä.¹⁸⁴ Historioitsijan on aina kyettävä miettimään ajatuksia uudelleen omassa mielessään sisällöltään samana. Esimerkkinä opiskelija, joka luo ja järjestää omassa mielessään uudestaan luennolla kuulemansa ajatukset. Opiskelija on kapseloinut ajatuksen luennolta, lähimenneisyydestä, luennoitsijan ajatuksen ja käyttää sen uudelleen ajattelemiseen apunaan muistia, mielikuvitusta ja kirjoittamiaan muistiinpanoja (ovat ikään kuin todisteita menneestä hetkestä). Toinen esimerkki on ihminen, joka yrittää suorittaa jonkinlaista laskutoimitusta. Hänen on rakennettava ja laskettava omassa mielessään yhtälö, jotta hän ymmärtää sen merkityksen, toisin sanoen kapseloitu ajatus ja sen uudelleen ajattelemisen oikein, on merkki, että ihminen on ymmärtänyt ajatuksen sisällön ja sen sisältämät merkitykset.¹⁸⁵

¹⁸² Collingwood 1946, 297; Peters 2018, 91. Katso lukua 2, jossa selviää, että ajatuksien kvalitatiivisuus mahdollistaa ajatuksien julkisuuden.

¹⁸³ Collingwood 2017, 139.

¹⁸⁴ Collingwood 2011, 111.

¹⁸⁵ Collingwood 1938, 118

Kirjoitin muutama kappale edellä, että mielikuviutus kapseloi ja vapauttaa historioitsijan mielessä menneisyydessä sijainneen ajatuksen. Tietysti mielikuviutus ei yksin riitä, vaan historioitsijan täytyy uudelleen ajatella ja erottaa oma ajatuksensa menneen toimijan ajatuksesta. Tässä kohdin historioitsijaa auttavat *re-enactment* -teoria ja *self-knowledge*. Edellinen antaa raamit ja kyvyn ymmärtää menneisyyttä, jälkimmäinen puolestaan kriittisen näkökulman erottaakseen ajatukset (menneisyyden ja nykyisyyden) toisistaan. Collingwoodin mukaan on olemassa yksi ja sama ajatus, mutta kuitenkin ei ole yhtä ja samaa ajatusta vaan kaksi eri ajatusta, millä hän tarkoittaa, että ajatus on sama kvalitatiivisesti, mutta numeraalinen ulottuvuus erottaa ajatuksen samankaltaisuudesta. Toisin sanoen Collingwood korostaa, että ero on kontekstissa. Historioitsijan ajatus Caesarin ajattelemasta ajatuksesta on aina jossain mielessä kapseloitu, ei vapaa, vaikka mielikuviutus kykenisi vapauttamaan siitä osansa historioitsijan ajattelutoimintaan. Syy siihen on ajallinen. Historioitsijalle Caesarin nykyinen ajatus on aina mennyt ajatus, joka kykenee elämään uudelleen historioitsijan mielessä nykyisyydessä. *Kapselointi* tavallaan tarjoaa jossain määrin mahdollisuuden aikamatkaan, mutta ainoastaan historioitsijan mielessä ajatuksellisesti ja mielikuviutuksellisesti koettuna.

3 *The Historical Imagination*

Collingwood esitti 28. lokakuuta vuonna 1935 Waynfleten metafyyssisen filosofian professorina virkaanastujaisluentonsa, *The Historical Imagination*¹⁸⁶, joka myöhemmin vuonna 1946 ilmestyi postuumisti teoksen, *The Idea of History*, osana. Collingwood mainitsee toki jo vuoden 1924 julkaistussa esseessä, *The Nature and Aims of a Philosophy of History*, että historioitsijan yksi tärkeimmistä omistamistaan kyvyistä on mielikuvitus.¹⁸⁷ Tämä lienee ollut yksi aikaisimmista huomautuksista *historiallisen mielikuvituksen* määrittämisen suuntaan. Siitä neljä vuotta myöhemmin Collingwood mainitsee mahdollisena työstettävänä aiheena *historiallisen mielikuvituksen*. Toisin sanoen hän huomioi, että hänen on perehdyttävä enemmän historiallisen päättelyn luonteen tutkimiseen. Tässä mielessä *historiallinen mielikuvitus* on yhdistetty historialliseen ajatteluun, historiallisen tuomion julkistamiseen ja historiallisen päättelyn suorittamiseen.¹⁸⁸

The Historical Imagination -luento tarjoaa lukijalleen käsityksen Collingwoodin ajattelun kehityksestä 1930-luvulla. Sepän mukaan tuolloin Collingwood niin sanotusti löysi historioitsijan kuvitteellisesta menneisyyden kuvasta mahdollisen polun kohti historiallisen totuuden määritelmää. *Historiallinen mielikuvitus, a priori* luonteen vuoksi, tarjoaa kriteerit todellisuutta vastaavan kertomuksen luomiselle.¹⁸⁹ van der Dussen puolestaan esittää, että Collingwoodin tarkoituksena, *The Historical Imagination* -luennossa, on selittää historian luonnetta tieteenä ja osoittaa, että historiallisen tiedon perustana ei toimi historioitsijan muisti ja auktoriteetti¹⁹⁰ vaan pikemminkin historioitsijan kyky käyttää mielikuvitusta ja oikeita menetelmätapoja muodostaessaan historiallista tietoa mielessään. Lopulta *historiallinen mielikuvitus, a*

¹⁸⁶ Inglis 2009, 210.

¹⁸⁷ Collingwood 2017, 48: *Essays in the philosophy of history* (2017): *The Nature and Aims of a Philosophy of History* (alkuperäisvuosi 1924–25)

¹⁸⁸ Dray 1995, 199.

¹⁸⁹ Seppä 1993, 268.

¹⁹⁰ van der Dussen 2013, 59; Collingwood 1935, 10.

priori luonteen kanssa, on se, joka täyttää historioitsijan menneisyyden kuvassa sijaitsevat aukot historiallisella päättelyllä muodostetulla verkolla ja täten toimii muistin auttavana kätenä. Collingwood toteaa virkaanastujaisluennossaan: *historioitsija voi löytää uudelleen sen, mikä on kokonaan unohdettu.*¹⁹¹ Tässä mielessä mielikuvituksen akti on merkittävässä asemassa, että se mahdollistaa menneisyyden ajatuksien uudelleen aktivoitumisen historioitsijan mielessä ja sen kautta menneisyyden tarkastelemisen. Siksi *historiallinen mielikuviutus* on yksi keskeisimpiä käsitteitä historioitsijan työkalupakissa. Toni Morrison kirjoittaa *The Site of Memory* (1995) -teoksessa seuraavasti:

*But memories and recollections won't give me total access to the unwritten interior life of these people. Only the act of the imagination can help me.*¹⁹²

Yllä oleva lainaus osoittaa, että *historiallinen mielikuviutus* antaa avaimen päästä menneisyyden portista läpi näkemään menneisyyden ihmisten mielten sisälle samalla täyttäen muistin jättämiä aukkoja (mistä myöhemmin lisää luvussa 3.3.1). *Historiallinen mielikuviutus* antaa menneisyyden ajatuksille elinvoiman, joka tekee passiivisista ajatuksista aktiivisia sekä samalla se tarjoaa kyvyn havainnoida ja päätellä, ja on siten moottori, joka ohjaa historioitsijan älyllistä toimintaa.¹⁹³ Kaikki tutkimuksessa rakentuu historioitsijan sisällä, mielessä. Collingwoodin mukaan *historiallinen mielikuviutus* vaatii historioitsijalta jatkuvasti aktiivisesti jotain, milloin kritiikkiä todisteita kohtaan, milloin uudelleen ajattelemista, ja milloin kuvittelemista. Historioitsija ei koskaan hyväksy mitään passiivisesti! Historioitsija pyrkii aina ymmärtämään tutkimuskohdettaan erilaisin suorittamien mielikuvituksellisin ja ajatuksellisin aktein.¹⁹⁴ Tässä kohdin on melko selvää, että mielikuviutus ei viittaa ainoastaan fantasiamaailmoihin vaan se voi

¹⁹¹ Collingwood 1935, 10: olen suomentanut lainauksen.

¹⁹² Morrison 1995, 92.

¹⁹³ Katso johdanto.

¹⁹⁴ Bloch toteaa, että *ymmärtäminen ei ole lainkaan passiivinen asenne. Tiede edellyttää aina kahta seikkaa: todellisuutta, mutta myös ihmistä.* Bloch 2003, 168. Sama on historian laita: menneisyyden ymmärtäminen vaatii ihmistä ja ihmisen mieltä sekä todellisuutta, jonka osana ihmisluonto on muokkautunut kaltaisekseen.

yhtäläillä olla avuksi todellisen maailman ymmärtämiselle. Tämä kuitenkin unohtuu useimmilta ihmisiltä, joilla on tapana tehdä jyrkkä ero kuvitteellisen ja todellisuutta vastaavien tekstien välillä. Silloin useimmiten mielikuvitus on synonyymi lennokkaille keksityille ajatuksille.¹⁹⁵

Väitän, että Collingwood keksi *historiallisen mielikuvituksen* ja sen käyttämät säännöt ratkaisuksi siihen, 1) ettei historioitsijan päättelyketju suistu pois raiteiltaan ja että 2) menneisyydessä sijaitsevan tutkimuskohteen havainnoiminen on mahdollista nykyisyydessä sekä ylipäätään 3) muistin tueksi elävöittämään menneisyyden mielen silmissä. Tällä tarkoitan niin sanottua vastausta filosofi Michael Oakeshotin väittämään, jonka mukaan historioitsijat voivat helposti eksyä päättelyn polulta ja todisteista, koska heidän tutkimuskohteensa eivät sijaitse nykyisyyden kokemuksellisuuden piirissä koettavissa tässä ja nyt.¹⁹⁶ *Historiallinen mielikuvitus* on tähän vastaus, sillä se luo verkon, joka pitää vuorovaikutuksessa tutkimuskohteen, historioitsijan ja todisteet sekä auttaa historioitsijaa pääsemään uudelleen ajattelemalla ja kuvittelemalla jollain tasolla menneen toimijan kokemuksen (mielentilaan) sisään. Samalla tuo verkko pitää kiinni luotujen menneisyyden kuvien aitoudesta. Historian filosofi William Drayn mukaan tuo verkko on koetinkivi¹⁹⁷, jonka kestävyys mittaa historioitsijan luoman kertomuksen aitoutta ja sitä, kuinka tosiasioihin perustuva kertomus on. Lisäksi *historiallinen mielikuvitus*, sen käyttäminen ja ymmärtäminen oikein mahdollistaa sen, että historiaa tehdään oikeisiin arvoihin perustuvasti: objektiivisesti, totuuden pyrkivästi ja kriittisesti edeten. Näin kirjoitettu historia voi oikeasti olla hyödyksi, sillä silloin se sekä opettaa ajattelemaan ja ymmärtämään maailmaa että tekee historiasta arvostetumpaa ja menneisyydestä elävämpää. Oikein kirjoitettu historia ohjaa hyvään ja samalla auttaa erottamaan helpommin totuuden valheesta ja fantasiamaailmoista (lisää luvussa 3.1).

Hughes-Warrington esittää teoksessaan, *How good an historian Shall I be?: R. G. Collingwood, the historical imagination, and education* (2003), *historiallisella*

¹⁹⁵ Collingwood 1935, 9, 17; Hughes-Warrington 2003, 160.

¹⁹⁶ Ankersmit 2005, 117.

¹⁹⁷ Dray 1995, 197.

mielikuvituksella olevan neljä eri käyttötarkoitusta, jotka ovat 1) keino ymmärtää menneitä tapahtumia ja niihin liittyviä tilanteita, 2) mahdollisuus luoda yhteyksiä todisteiden välillä, 3) työväline kielen ja tyylien käyttöön rakentaessaan historiallista teosta ja 4) apuväline innovatiivisen tiedon tuottamiseen, kirjoittamiseen ja ennen kaikkea tutkimusmenetelmien käyttämiseen.¹⁹⁸ Ensimmäinen käyttötarkoitus tarkoittaa sitä, kun historioitsija kuvittelee itsensä menneen toimijan saappaisiin ja pyrkii uudelleen ajattelemalla löytämään menneen toimijan syyt, motiivit ja tarkoitukset toiminnalleen. Ensimmäinen käyttötarkoitus muistuttaa toista väittämäni. Toinen käyttötarkoitus puolestaan tarkoittaa sitä, kun historioitsija rakentaa mielessään todisteisiin tiukasti kiinni sidoksissa menneisyydestä kertomusta, jonka aukot *a priori* luonne *historiallisessa mielikuvituksessa* täyttää. Tämä muistuttaa ensimmäistä väittämäni, jonka mukaan *historiallinen mielikuvitus* pitää historioitsijan päättelyketjuineen sillalla tippumatta siltä. Neljäs käyttötarkoitus on ilmeisesti sidoksissa siihen, mitä *historiallinen mielikuvitus* kykenee antamaan historioitsijalle, kyvyn toimia innovatiivisesti ja rakentavasti, koska mielikuvitus auttaa älyä toimimaan ja pitämään sen jatkuvassa liikkeessä ja kuten kolmas väittämäni toteaa: *historiallinen mielikuvitus* auttaa elävöittämään menneisyyden mielen silmissä. Kolmas käyttötarkoitus Hughes-Warringtonin mukaan on osoitus historiografian kielellisestä käänteestä.¹⁹⁹ Hughes-Warrington on kiteyttänyt *historiallisen mielikuvituksen* käyttötarkoitukset kutakuinkin kattavasti vastaamaan *historiallisen mielikuvituksen* merkitystä historioitsijan työskentelylle, mikä osoittaa samalla *historiallisen mielikuvituksen* olevan monipuolinen käsite. Samalla voidaanko ajatella, että *historiallinen mielikuvitus* tulee kuin itsestään osaksi historianfilosofian muita käsitteitä ja osaksi historian tutkimusta toisin sanoen on ikään kuin jo oletuksena muiden käsitteiden sisällä? *Historiallinen mielikuvitus* liittyy vahvasti jokaiseen Collingwoodin historianfilosofian käsitteeseen ja antaa jokaiselle tilan ja mahdollisuuden toimia kuten ne toimivat.

¹⁹⁸ Hughes-Warrington 2003, 160.

¹⁹⁹ Hughes-Warrington 2003, 160.

Näiden lukuisten käyttötarkoitusten ja väittämien lisäksi *The Historical Imagination* -luento paljastaa Collingwoodin näkemyksen historiallisesta ajattelusta. Historiallinen ajattelu sijaitsee niissä olosuhteissa, missä kaikki tapahtumat ovat jo päättyneet ja olosuhteet lakanneet olemasta. Siinä kohdin *historiallinen mielikuvitus* astuu kuvioihin ja tekee historioitsijalle mahdollisuuden palata olosuhteisiin, jotka ovat pysähtyneinä ja valmiina heräämään kuvittelevan ja ajattelevan kykenevän olennon mielessä. Tässä tapauksessa mielikuvitus saa tuotua menneisyydestä, historiallisen ajattelun hallitsemat, objektit jälleen ajatuksien kohteiksi nykyisyyteen.²⁰⁰ Historiallinen ajattelu on ikään kuin Collingwoodin mukaan jonkinlainen tulos tai saavutus, joka ei kykene olemaan historiallista tietoa ennen kuin historioitsija suorittaa riittävän ajattelutoiminnan, joka perustuu aina *historiallisen mielikuvituksen* olemassaoloon. *Historiallinen mielikuvitus* on näin ollen Collingwoodin mukaan *itsestään riippuvainen, itsestään päättävä ja itsestään perustuva*²⁰¹ ajatusmuoto osana historioitsijan työskentelyä, joka muuten jäisi vajaaksi ja tuloksettomaksi. Tämä osoittaa, että historioitsija ei voi tietää mitään ennen kuin hän suorittaa mielikuvituksellisen toiminnan, jonka osana historiallinen ajattelu on. Historiallinen ajattelu kumpuaa historioitsijasta, ihmisestä, itsestään. Collingwood viittaa tällä Descartesin näkemykseen, jonka mukaan menneisyyden idea on ihmisen synnynnäinen idea.²⁰² Tai kuten tämän tutkielman ensimmäisessä luvussa käy ilmi: mielen elämä on historiaa ja täten historiallinen ajattelu on synnynnäinen ja perustavanlaatuinen osa kaikkea sitä. Kuten myös mielikuvituksen kyky. Historiallisena mielikuvitus herättää nukkuvan menneisyyden.

3.1 Historioitsijan käyttämä mielikuvitus versus taiteilijan mielikuvitus

Molemmat, taide ja historia, kertovat tarinoita ihmisistä. Collingwoodin mukaan, jos tarinan kertominen katsotaan taiteeksi, niin koko historia on taidetta. Erotuksena taiteesta historian tehtävänä on kertoa todellisia tarinoita.²⁰³ Tässä kohdin en käy

²⁰⁰ Collingwood 1935, 5. Katso lukua 2.2. *kapselointiteoriasta*.

²⁰¹ Collingwood 1935, 21.

²⁰² Collingwood 1935, 16-21.

²⁰³ Collingwood 2017, 48.

tarkemmin pohtimaan, mitä todellisella tarinalla tarkoitetaan vaan se tulee kyllä käymään ilmi tämän tutkielman aikana sen oikeissa kohdissa. Tähän kohtaan totean todellisen tarinan vain historioitsijoiden välisenä hiljaisena sopimuksena. Tai oikeastaan tämän luvun alaluvussa selviää *historiallisen mielikuvituksen* säännöt, jotka määrittävät aktiivisesti historioitsijan luoman kertomuksen todellista pohjaa. Mainittakoon, että Susan Sheridanin mukaan historioitsijan ja historiallisen kirjailijan välillä on yhteinen perusta, joka noudattaa ihanteellista yhdistelmää tosiasioista ja mielikuvituksesta.²⁰⁴ On kuitenkin muistettava, että historioitsijan ja historiallisen kirjailijan tosiasioiden ja mielikuvituksen suhteellinen määrä toisiinsa nähden on poikkeava: historioitsija painottaa enemmän tosiasioita, historiallinen kirjailija puolestaan mielikuvitusta. Collingwood on todennut, että taiteilija ja historioitsija eroavat mielikuvituksen käytön suhteen siten, että taiteilija syventyy mielessään liaksi miettimään mielikuvitusta itsessään kun taas historioitsija unohtaa mielikuvituksen miettimisen ja syventyy pikemminkin yritykseen tarttua ajatuksiin, joita reflektoida (pohtia ja heijastaa) ja saada selkoa menneisyyden toimijoiden teoista niiden koko todellisuudessaan.²⁰⁵ Näin ollen historioitsijalle mielikuvitus on selkeä apukeino saavuttaa haluamansa eli mahdollisen tiedon menneisyydestä kun taas taiteilija uppoaa mielikuvitukseen itseensä tietämättä mitä lopulta saa aikaan. Tarkoitan, että historioitsijan työ on enemmän päämäärätietoista kysymysten ja vastauksien esittämisen vuoksi kun taas taiteilijan työ on vailla kysymyksiä. Käyttämällä mielikuvitusta historioitsija haluaa saavuttaa tietoa todellisuudesta, taiteilija haluaa muuttaa sitä. Peter Cochranen mukaan mielikuvitus fiktiivisessä kirjoittamisessa toimii vapaammin²⁰⁶ mitä historiassa, jossa *historiallisen mielikuvituksen* käyttö toimii sille annettujen sääntöjen puitteissa.

Tieteenfilosofi Stuartin lainaus Amy Kindin teoriasta mielikuvituksen suhteen on hedelmällinen tähän kohtaan, sillä se osoittaa, että mielikuvitusta voidaan käyttää monipuolisesti (niin taiteessa, tieteessä kuin historiassa). Kindin mukaan, kun

²⁰⁴ de Matos 2015; de Matos on lainannut Susan Sheridanian artikkelista: *Historical novels challenging the national story* (2011). *History Australia* 8:2, 1–14.

²⁰⁵ Collingwood 2017, 47.

²⁰⁶ de Matos 2015, 5; de Matos on lainannut Peter Cochranen artikkelista: *Questionnaire: Why do historians write fiction?*

mielikuvitusta rajoitetaan vastaamaan todellisuutta, kuten Collingwood tekee *historialliselle mielikuvitukselle*, niin tutkija käyttää silloin episteemistä menetelmää, joka on verrattavissa tieteelliseen kokeiluun ja siten mielikuvitus pyrkii kertomaan tutkijalle jotain maailmasta, ja historioitsijalle jotain sekä menneestä että nykyisestä maailmasta.²⁰⁷ Mielikuvitus ei ole ainoastaan taiteilijan tavoin käytettävä kuvitteellisten tilanteiden luomisakti vaan myös mielikuvituksellinen keino saavuttaa tietoa todellisista tilanteista.

Collingwood katsoo, että mielikuvitus ei ole missään vaiheessa koristeellinen vaan rakenteellinen osa historioitsijan päättelyä.²⁰⁸ Historioitsijan tarkoituksena ei ole koristella korulauseilla historian juonta vaan tarkoituksena on rakentaa totuuteen pyrkivää kertomusta. Viimeistään *a priori* luonne varmistaa *historiallisen mielikuvituksen* rakenteellisen ja kriittisen ominaisuuden. *A priori* mielikuvituksen olemassaolo mahdollistaa sekä kirjailijan että historioitsijan kertomuksissa olevien juonien jatkuvuuden. Kirjailijaan verrattuna historioitsijalta odotetaan enemmän objektiivisuutta suhteessa kertomuksien hahmoihin. Tällä tarkoitan, että kirjailija voi tehdä moraalisia kannanottoja ja ilmaista rauhassa omia tunteita kertomuksensa hahmoissa, sillä hän on vapaan mielikuvituksensa kautta ylin auktoriteetti. Kirjailija on sisällä aiheessa niin, että jokainen hahmo voi jollain tavoin muistuttaa häntä itseään. Historioitsija on aiheensa sisällä, mutta eri tavoin mitä kirjailija. Historioitsija ajattelee menneen toimijan ajatuksia niin että hän ei sekaannu niihin liikaa tunnepitoisesti tai tuomarin tavoin päättää, mikä on oikein ja mikä väärin tehty. Historioitsija pyrkii olemaan samaan aikaan sivustakatsoja ja sisällä aiheessa itse menneenä toimijana olematta kuitenkaan hän. Historioitsija pyrkii ymmärtämään, mitä menneisyydessä on tapahtunut, jotta hän voisi ymmärtää niin omia kuin muiden tekoja nykyisyydessä paremmin. Tämän kaiken historioitsija voi saavuttaa käyttämällä *historiallista mielikuvitusta*.

²⁰⁷ Stuart 2020, 969, 976.

²⁰⁸ Collingwood 1935, 13.

Avaan seuraavaksi *historiallista mielikuvitusta* siten, että paneudun tarkemmin Collingwoodin *historialliselle mielikuvitukselle* asettamiin menetelmäsääntöihin. Mitä tarvitaan, jotta mielikuvitus on historiallista?

3.2 Historiallisen mielikuvituksen kolme menetelmäsääntöä

Collingwood hahmottaa *The Historical Imagination* -virkaanastujaisluennossaan historioitsijan käyttämälle mielikuvitukselle kolme menetelmäsääntöä, jotka rajaavat mielikuvituksen käyttöä ja mahdollistavat, että historioitsija pyrkii työllään tavoittelemaan totuutta menneisyydestä. Collingwood hahmottaa, että kirjailijan luoma kertomus pyrkii yhtä lailla yhtenäisyyteen kuin historioitsijan rakentama kertomus. Erotuksena kirjailijaan historioitsijan kertomuksen täytyy perustua todisteisiin, jotka ovat jäänteitä menneisyydestä. Toisin sanoen historioitsijan käyttämä mielikuvitus on kurinalaisempi mitä kirjailijan.²⁰⁹ Collingwoodin kolmen menetelmäsäännön mukaan historioitsijan rakentaman kertomuksen menneisyydestä on 1) paikannettava aikaan ja paikkaan, 2) oltava koherentti eli johdonmukainen sekä sen on 3) perustuttava todisteisiin.²¹⁰

Kolmen menetelmäsäännön avulla historioitsijan mielikuvitus eroaa taiteilijan käyttämästä mielikuvituksesta, minkä myötä historialla on pikemminkin yhteistä tieteen kuin taiteen kanssa. Saaren mukaan Collingwood pitää historioitsijan tulkintaa pätevänä, kun sen sisältö on yhdenmukainen, perustuu todistusaineistoon oikeutetusti ja se kykenee antamaan vastaukset historioitsijan esittämiin tutkimuskysymyksiin.²¹¹ Ensin mainittu liittyy selvästi toiseen menetelmäsääntöön eli tulkinnan johdonmukaisuuteen. Toiseksi mainittu perustuu kolmanteen menetelmäsääntöön sekä kolmas puolestaan Collingwoodin näkemykseen *kysymys vastaus*-logiikasta.

²⁰⁹ Collingwood 2017, 48.

²¹⁰ Collingwood 1935, 18–19.

²¹¹ Saari 2015, 303.

Mielikuvituksen menetelmäsäännöt muistuttavat mielestäni Collingwoodin *The Idea of History*:ssa hahmottamia neljää historian ominaisuutta, jotka ovat: 1) historioitsija esittää tieteellisiä kysymyksiä, 2) kysymykset ovat humanistisia siten, että ne liittyvät ihmisiin, jotka tekivät jotakin määrättyssä ajassa menneisyydessä, 3) kysymyksiin historioitsija vastaa antamalla perusteluita, jotka pohjautuvat olemassaoleviin todisteisiin sekä 4) historia on itsensä paljastava, joka kertoo ihmisille, mitä ihminen on tehnyt.²¹² Historian ominaisuudet ovat varmasti vaikuttaneet siihen, miten Collingwood on ajatellut *historiallisen mielikuvituksen* toimivan ja miten se toimii historioitsijan apuna, kykynä, kun historioitsija pyrkii kirjoittamaan todellisuuteen kytköksissä olevaa tarinaa.

3.2.1 Aika ja paikka

*First, his picture must be localized in space and time. The artist's need not; essentially, the things that he imagines are imagined as happening at no place and at no date.*²¹³

Collingwoodin käsityksen mukaan historioitsijan on muodostettava kuva tapahtumista sellaisina kuin ne todella tapahtuivat menneisyydessä.²¹⁴ Tällä Collingwood ei tarkoita rankelaisessa²¹⁵ mielessä olevaa käsitystä menneisyydestä sellaisenaan kuin se oli vaan pikemminkin historioitsijan on ajateltava mennyt kohde (Caesar ja hänen ajatuksensa) ja tapahtuma (Caesarin matka Roomasta Galliaan) kontekstissa, jossa on paikka ja aika. Historioitsijan rakentama menneisyyden kuvan ja sen sisältämät tapahtumat ja henkilöt on lokalisoitava tilaan ja aikaan, joka vastaa todellisuutta jossain kohti kronologiseksi katsottua aikajanaa. Blochin mukaan todellinen aika on luonnostaan jatkumo, joka

²¹² Collingwood 1946, 18.

²¹³ Collingwood 1935, 18.

²¹⁴ Tässä kohdin on syytä mainita, että Collingwoodin näkemys historiasta oli vuoteen 1926 saakka realistinen eli hän katsoi, että historia koostuu tosiasioista, jotka sijaitsevat niin kutsutussa tosiasioiden maailmassa, joka on riippumaton todellisuudesta. Vuonna 1926 Collingwood hylkäsi tämän realistisen historiateorian ja kehitti uuden, joka ymmärsi tieteellisen ja historiallisen ajattelun merkityksen historialle. van der Dussen 1979, 289–290. Collingwood käsitti lopulta, että tosiasiat eivät ole historian lähtökohta vaan historioitsijan itsenäisesti tehty lausunto. Ja tämän lausunnon rakentamisen tueksi historioitsija tarvitsee *historiallista mielikuvitusta*. Collingwood 1946, 276.

²¹⁵ *wie es eigentlich gewesen: sellaisina kuin ne ovat tapahtuneet*, Bloch 2003, 164.

kokee alati jatkuvaa muutosta.²¹⁶ Tuon muutoksen alaisena historioitsijan on pyrittävä löytämään tutkimuskohteelleen oikea aika ja paikka omasta nykyisyydestä käsin. Tässä kohtaa on kyse historian teoista, tarkemmin sanottuna historian tekojen ulkoisesta puolesta²¹⁷, millä tarkoitetaan, että teot ovat sidoksissa tapahtumiin, jotka liittyvät tilaan, aikaan ja paikkaan.²¹⁸

van der Dussenin mukaan Collingwoodille todellisuus tarkoittaa *samanaikaisuutta kyseessä olevan ajatuksen kanssa*²¹⁹ eli historioitsijan uudelleen ajattelema ajatus menneisyydestä on nykyisyydessä yhtä oleellinen kuin se oli menneessä. Historioitsija voi ajatella menneisyyden kohteita ajatuksina, joille todellisuus on ideaalista. Todellista, mutta ei tällä hetkellä koettavissa kuin mielikuvituksen voimin historioitsijan mielessä. Mielessä, missä mielikuvituksen voima saa kaiken tuntumaan todelliselta ja jotta se ei tuntuisi mielivaltaiselta paikantamiselta osaksi todellisuutta, niin mukaan kuvioihin astuu todisteet. Todisteista ja niiden suhteesta *historialliseen mielikuvitukseen* hetken kuluttua lisää (luku 3.1.1.3). Mielikuvituksen avulla menneisyyden ajatusten uudelleen esittäminen historioitsijan mielessä vahvistaa historian ideaalista todellisuutta. Onko *historiallinen mielikuvitus* merkittävä puuttuva palanen historian tutkimuksessa? Kyllä. Havainnollistava esimerkki on jokin maamerkki, joka voidaan sekä nähdä todellisuudessa että muistaa osaksi todellisuutta. Maamerkki voi olla osana kaksinkertaista todellisuutta, missä se on sekä todellisena että ideaalisena eli maamerkki on lokalisoitu paikkaan, joka näkyy sekä kartalla että todellisuudessa nähtynä itse paikalla. Historioitsija voi tehdä tutkimuskohteensa suhteen ainoastaan jälkimmäistä eli asettaa menneisyydestä rakennetun kuvan ideaalisena aikaan ja paikkaan.²²⁰

Collingwood toteaa itse asiassa *The Principles of Art*:ssa, että taideteos on täysin luotu asia, jonka paikka sijaitsee ainoastaan taiteilijan mielessä kun taas oikeat asiat, kuten

²¹⁶ Bloch 2003, 78.

²¹⁷ Tekojen sisäpuoli on koottu menneen toimijan ajatuksista.

²¹⁸ Dray 1995, 201. Collingwood 1946, 118.

²¹⁹ van der Dussen 1979, 298.

²²⁰ van der Dussen 1979, 298–299.

tuoli, ei ole luotu ellei se ole oikeassa maailmassa. Tästä voi tehdä päätelmän, että historioitsijan mielessä sijaitsevat ajatukset menneisyydestä on jollain tavoin joko oltava tai ollut osa oikeaa maailmaa, koska muuten historioitsijan mielessä olisi taiteilijan tapaan luotu asia. Hyvänä esimerkkinä Collingwood esittää silta-esimerkin, jonka mukaan insinöörin mielessä oleva sillan idea on kuviteltu silta kun taas rakennettu silta kuvittelusta sillasta on olemassa oikeassa maailmassa oikeana siltana.²²¹ Nykyisyydessä on ainoastaan todisteita menneen toimijan ajatuksista ja siksi tässä kohtaan astuu esiin *historiallinen mielikuvitus*, joka auttaa historioitsijaa kuvittelemaan menneisyyden hänen mielestään. Mielikuvitus elävöittää oikeassa maailmassa eläneen. Se saa historioitsijan mielessä aktivoitumaan menneet ajatukset ja sitomaan ne todisteisiin ja siten oikeaan maailmaan. Siten menneisyys on todellinen ja ideaalinen yhtäaikaan. Collingwoodin mukaan taiteilija haluaa kuvitella hänen mielestään parempaa maailmaa, jossa elämme.²²² Historioitsijan tehtävänä puolestaan on yhtä lailla luoda parempaa maailmaa, jossa elämme, mutta luoden ensin uudelleen mennyt maailma, josta oppia.

Se, että *historiallinen mielikuvitus* on rajoitettu noudattamaan ajan ja paikan määreitä, on oletettua, koska itse historian ominaisuuksiin Collingwoodin mukaan kuuluu, että historioitsija esittää kysymyksiä asioista ja toiminnoista, joita menneisyyden ihmiset ovat tehneet määrättyinä aikoina menneisyydessä.²²³ Collingwoodin mukaan historioitsijan tutkimuksen kohteena olevat tapahtumat ovat tapahtumia päivätyssä menneisyydessä. Mikäli historioitsija ei pyrkisi paikantamaan tutkimuksensa kohdetta, muistuttaisi kuvattu menneisyys pikemminkin myyttiä, jotka paikannetaan aina päivättömään menneisyyteen.²²⁴ Täten on olemassa ajatus, että todellisuudessa vallitsee jonkinlainen aikajana, mihin jokainen mennyt tapahtuma voidaan sijoittaa. Collingwoodin mukaan historian järjestyskaavio on kronologinen, jossa sijaitsee jokainen yksittäinen mennyt tapahtuma ajan mukaisessa järjestyksessä.²²⁵ Tuohon

²²¹ Collingwood 1938, 130.

²²² Collingwood 1938, 138.

²²³ Collingwood 1946, 18.

²²⁴ Collingwood 1946, 15,17.

²²⁵ Collingwood 1946, 251.

aikajanaan historioitsijan täytyy kohdentaa tutkimuksessaan kysyty menneisyyden tapahtuma, jota hän käy mielessään läpi ajatusten uudelleen esittämisen kautta. Taiteen mielikuvituksesta poiketen *historiallisen mielikuvituksen* täytyy tehdä ero todellisen ja epätodellisen välillä.²²⁶

Collingwood nostaa itse asiassa ajan ja paikan merkityksen historialle esille jo teoksen, *The Idea of History* (1946), johdannossa, missä hän toteaa menneisyyden koostuvan avaruudessa ja ajassa tapahtuvista tapahtumista. Myöhemmin teoksen edetessä muistutus menneisyyden tapahtumien sijainnista ajassa ja paikassa toistuu.²²⁷ Collingwoodin mukaan historia on olennainen osa ihmistä ja täten ihmiskokemusta. Mieli ja historia ovat tavallaan yhtä samaa elämää.²²⁸ Kokemuksellisuuteen liittyy kokijansa lisäksi aina tarkoin määrätty aika ja paikka. Tuohon aikaan ja paikkaan historioitsija pyrkii. Kokijana menneessä tapahtumassa, kuten Caesarin tekemässä matkassa, hän on Caesar. Historioitsija ottaa tämän paikan ja kokee Caesarin kokemuksen mielessään *historiallisen mielikuvituksen*, kapseloinnin, *itsetietoisuuden* ja uudelleen esittämisen avulla. Historioitsijalla on siten mahdollisuus kokea mennyt ja luoda siitä kriittinen kertomus. Menneisyyden kokemuksellisuudesta Collingwood mainitsee seuraavaa: historioitsijan ajatus on aito kokemus siltä osin, miten hän kokee sen kuvittelemassaan menneisyydessä. Historioitsija voi kokea menneisyydestä ainoastaan sen, mitä hänen mielessään sillä hetkellä tapahtuu.²²⁹ Tässä mielessä *historiallisen mielikuvituksen* odotetaan vastaavan menneisyyttä, jota ei enää ole olemassa ja toisaalta se on läsnä nykyisyydessä historioitsijan mielessä kuvitellussa tapahtumassa, joka sijaitsee tarkoin määrättyssä ajassa ja paikassa. Täten *historiallinen mielikuvitus* pyrkii kurinalaisuuteen ja yhteisten sääntöjen noudattamiseen, jotta historioitsija saisi lokalisoitua kertomuksessa olevat tapahtumat aikaan ja paikkaan. Toisin on kirjailijan kertomuksessa, jossa aika ja paikka voivat olla kuvitellun

²²⁶ Collingwood 1946, 194.

²²⁷ Collingwood 1946, 5.

²²⁸ Ahlskog 2019b, 94; Collingwood 1946, 227. Katso luku 1.

²²⁹ Collingwood 1946, 155.

todellisuutemme ulkopuolella. Toisin sanoen kirjailijan kuvitellulle ajalle ja paikalle ei välttämättä löydy vastinetta menneisyyden aikajanassamme.

Frank Ankersmitin mukaan menneisyys ja tietoisuus ovat väistämätön osa todellisuuttamme. Menneisyys on ikään kuin meidän raajat osana kehoamme eli välttämätöntä, jotta ihminen voisi toimia kuten toimii.²³⁰ Näin katsottuna Collingwood on hahmottanut, että historioitsija ihmisenä pystyy kohtaamaan menneisyyden ajatuksien kautta. Menneisyys ja tietoisuus on jo osa meitä ja todellisuuttamme. Ihmisellä on synnynnäinen kyky palata mielessä ajassa taaksepäin ja historioitsijan koulutuksella ajassa taakse päin palatessa voidaan kirjoittaa historiaa. *Historiallisen mielikuvituksen* voisi kuvata olevan realismin kaltainen taidesuuntaus, joka pyrkii todellisuuden jäljittämiseen kun taas taiteilijan käyttämä mielikuviutus pyrkii romantiikan lailla vapauteen ja kuvitelmiin. Ohjenuora on täten, että historioitsijan käyttämä *historiallinen mielikuviutus* ei saa olla mielivaltaista vaan sen käyttö on noudatettava tarkkoja ajallisia ja paikallisia pisteitä suuremmissa ajallisissa kuvassa.²³¹

Seuraavaksi tarkastelen toista *historiallisen mielikuvituksen* menetelmäsääntöä. Toisen menetelmäsäännön mukaan historioitsijan on pyrittävä luomaan menneisyydestä johdonmukainen kertomus. Mitä tämä kaiken kaikkiaan tarkoittaa?

3.2.2 Johdonmukaisuus

*Secondly, all history must be consistent with itself. Purely imaginary worlds cannot clash and need not agree; each is a world to itself. But there is only one historical world, and everything in it must stand in some relation to everything else, even if that relation is only topographical and chronological.*²³²

²³⁰ Ankersmit 2005, xv.

²³¹ Collingwood 1935, 18.

²³² Collingwood 1935, 18.

Collingwood esittää, että puhtaasti mielikuvituksellisissa maailmoissa (useimmiten taiteilijoiden luomissa maailmoissa) ei tarvitse olla samaa mieltä toisten kanssa. Historioitsijoiden on taiteilijoista poiketen pyrittävä yhtenäisen ja ennen kaikkea todellisen kertomuksen luomiseen. Tällä tarkoitetaan, että historioitsijan on hahmotettava historiasta kohde, joka on todellinen yksilö. Todellinen siten, että se sijoittuu johonkin kohtaan elettyyn aikaan ja paikkaan (katso edellinen luku). Toiseksi todellinen niin, että kohde tai esine on *yksi ja sama kaikille tunteville mielille*.²³³ Toisin on taiteilijoiden laita. Taiteen kohde voi olla kuvitteellinen yksilö tai esine, jota taiteilija voi esittää ristiriidassa toisen taiteilijan kanssa. Historiassa se, että on olemassa jonkinlainen *yksi ja sama kaikille tunteville mielille* oleva esine tai yksilö, historiallisen ajattelun todellinen kohde, suuntaa ajattelun näkemykseen, jonka mukaan mielikuvitusta ei voida käyttää historiassa kuin ainoastaan johdonmukaiseen tarkoitukseen.

Historioitsijan historiallisen ajattelun todellista kohdetta, tässä tapauksessa yksilöä (jolla tarkoitetaan ihmistä, joka kykenee ilmaisemaan ajatuksia), ei ole koskaan annettu valmiina historioitsijan ajateltavaksi. Todellinen yksilö menneisyydestä on pikemminkin alati jatkuvassa antamisen tilassa, millä tarkoitetaan yksilön (historioitsijan) sisällä olevia ajatuksia, jotka odottavat passiivisena aktivoitumistaan. Aktivoitumisen voi suorittaa ainoastaan historioitsija jo koko tämän tutkielman läpi esille tulleiden käsitteiden avulla. Kyse on historian sisäisestä puolesta. Tällä tarkoitetaan, että historian teko on liitettyä sisäisesti (ajatuksellisesti) tapahtumaan. Tältä osin tapahtuma koostuu yksilön ajattelemista ajatuksista, jotka ovat toisiinsa, niin toisten yksilöiden kuin omiin ajatuksiin, nähden yhteyksissä loogisesti.²³⁴ Loogiset ajatteluprosessit ja ajatuksien sisällöllinen samankaltaisuus mahdollistavat, että historiallisen tapahtuman uudelleen ajattelemisen ja sen kuvittelemisen on mahdollista yhä uudelleen. Collingwood

²³³ William Dray kirjoittaa *History as re-enactment - R. G. Collingwood's Idea of History*:ssa (1995), että historioitsijan rakentama kuvitteellinen kuva menneisyydestä on oltava johdonmukainen toisten historioitsijoiden rakentaman menneisyyden kuvan kanssa. Tällä tarkoitetaan, että on olemassa ainoastaan yksi todelliseksi katsottu historiallinen maailma, jolla on yksi suhdejärjestelmä (topografinen ja kronologinen). Yksi ainoa historiallinen maailma perustuu objektiivisesti rakennettuun menneisyyden kuvaan, jota kenenkään ei tule vääristää omilla eduillaan ja valheillaan. Sivupolulle harhautumisen estää todisteet, johon *historiallinen mielikuvitus* tukeutuu. Dray 1995, 201.

²³⁴ Collingwood 2017, 44; Collingwood 1946, 118.

kirjoittaa asian *The Nature and Aims of a Philosophy of History* -esseessä seuraavan lailla:

*The object of art is the imaginary individual, whereas the object of history is the real individual. Two artists may present to themselves incompatible objects, without on that account being the worse artists; but if two historians present to themselves incompatible objects an error on one side at least is indicated. That is to say history, like all knowledge, has an object which is one and the same for all knowing minds; namely, the one unique all-inclusive world of historical fact, within which every individual fact has its unique place.*²³⁵

Historioitsijan on sijoitettava todellinen yksilö, joka on *yksi ja sama kaikille tunteville mielille*, osaksi yhtenäistä kokonaisuutta, johonkin sille yksilölle kuuluvalla ajanjaksolle. Jokin ajanjakso historiassa on ikään kuin järjestäytynyt draama kokonaisuus, jonka käsikirjoittajana historioitsija toimii. Historioitsijan on kirjoitettava juoni. Collingwoodin mukaan kokonaisuudella ja sen osilla on juoni. Jokainen juoni on aina osa tuota suurta kokonaisuutta, tässä tapauksessa historiatieteen rakentamaa yhtenäistä kuvaa menneisyydestä. Historioitsijan on käytettävä *historiallista mielikuvitusta* suhteessa historian tutkimukseen siten, että hänen lähestymistapansa on johdonmukainen, sillä johdonmukainen toiminta parantaa niin historioitsijan rekonstruoimaa kuvaa menneisyydestä kuin historiatieteen yhtenäisyyttä. Collingwoodin mukaan historioitsijat voivat kiinnittää mielensä ainoastaan yhteen juoneen kerrallaan, osaan historian kokonaisuudesta. Collingwood jatkaa toteamalla että jos historioitsijat tietäisivät kokonaisuudessaan historian, olisi se luultavasti äärettömän johdonmukainen ja systemaattinen. Tähän johdonmukaisuuteen vedoten Collingwood jatkaa, että historioitsijan työn tarkoitus ei ole tutkia yksityiskohtia tai yksittäisiä henkilöitä heidän henkilökohtaisesta elämästä käsin, vaan pikemmin historioitsijan työn tarkoitus on löytää se, miten yksityiskohtien yhteen liittäminen toisiinsa onnistuu.²³⁶ Historioitsija pyrkii hahmottamaan kokonaisuuksia, tapahtumia, menneiden toimijoiden

²³⁵ Collingwood 2017, 45.

²³⁶ Collingwood 2017, 37–38.

ajatuksien kautta. Siten historioitsijan tarkoitus on liittää uudelleen ajattelemia ajatuksia, niihin sisältyviä motiiveja, tarkoituksia, toimintoja ja tekoja, toisiinsa, jotta hän kykenisi ymmärtämään, mitä historiassa on tapahtunut. Tähän niin sanottuun ajatuksien ketjuttamiseen historioitsija tarvitsee *kysymyksen ja vastauksen* -logiikkaa, joka Markku Hyrkkäsen mukaan on tarkemmin ilmaistuna *kysymysten ja vastausten looginen ketju*²³⁷. Historioitsija kysyy kysymyksiä ja olettaa saavansa niihin oikean vastauksen, jotta hän saisi oikean vastauksen ja ymmärtäisi sen, täytyy historioitsijan ymmärtää alkuperäinen kysymys tietyssä kontekstissa esitettynä. Tässä mielessä *kysymyksen ja vastauksen* -logiikka mahdollistaa, että historioitsija kykenee asettamaan menneen toimijan ja omia ajatuksia historialliseen ajatuskonstruktion niin, että ne ovat korreloivasti (vastaavat tai ovat jollain tapaa suhteessa toisiinsa) sidoksissa keskenään.²³⁸

Palataan takaisin todelliseen yksilöön. Historioitsijan täytyy kuvitella todellinen yksilö. Tähän historioitsija tarvitsee *historiallista mielikuvitusta*, jotta hän voi hahmottaa kuvitelmansa yksilön todellisesta historiallisesta menneisyydestä. Selkeyttämällä tätä nostan esille Collingwoodin näkemykset *kuvittelun (make-believe)* ja todellisen välillä. Collingwood selittää, että kuvitelu tilanne tai kuvitelu esine ei voi koskaan olla todellinen. Toisin sanoen näin voi kuvitella ja ajatella ainoastaan taiteilija, ei historioitsija. Taiteilijan kuvittelemalla tilanteella tai esineellä ei tarvitse olla vastinetta todellisuudessa. Historioitsijan kuvittelemalla tilanne tai yksilö on aina rinnastettava ideaaliseen menneisyyteen.²³⁹ Historioitsijan tilanteessa *mielikuvitus (imagination)* on välttämättömyys, joka toimii älyn tukena. Äly on aina huolissaan asioiden välisistä suhteista, mielikuvitus puolestaan ei välitä siitä onko mielikuvituksen toimen kautta suoritettu kuvitelu yksilö tai tilanne todellinen vai epätodellinen vaan mielikuvitus keskittyy pikemminkin tuomaan yksilön ja tilanteen kuvittelemisen alaiseksi (nähdyn, kuulluksi).²⁴⁰ Tässä mielessä mielikuvitus antaa kyvyn havainnoida ja päätellä kun taas

²³⁷ Hyrkkänen 2002, 169.

²³⁸ Hyrkkänen 2002, 157–174.

²³⁹ Katso luku 1.2.

²⁴⁰ Collingwood 1938, 135–137; 287.

äly pitää mielikuvituksen toiminnan jollain tapaa aisoissa. Historioitsija tarvitsee yhtä lailla älyä kuin mielikuvitusta, sillä ne täydentävät toinen toisiaan. *Historiallinen mielikuvitus* ei ole sinänsä historioitsijalle mikään kertomuksien todellisuuksien vartija (todisteet, historioitsijan äly ja mielikuvituksen *a priori* luonne voivat olla), mutta se antaa siitä huolimatta historioitsijalle jonkinlaiset sääntöihin perustuvat mahdollisuudet kuvitella menneisyydessä tapahtuneita hetkiä ja niihin sisältyviä henkilöitä. Toisin sanoen on eri asia kuvitella pohtimatta käyttäen taiteilijan flow-virtaa kuin käyttäen historioitsijan mielikuvitusta pohtimalla.²⁴¹

3.2.3 Todisteiden merkitys mielikuvitukselle

*Thirdly, and most important, the historian's picture stands in a peculiar relation to something called evidence.*²⁴²

Historioitsijan käyttämä mielikuvitus on rajoitettu mielikuvitus siinä suhteessa, että sen raja-aita muodostuu todisteista. Historioitsija laatii oman itsenäisen lausuntonsa menneisyydestä tämän rajatun mielikuvituksen avulla. Historioitsijan luoma lausunto voidaan kyseenalaistaa, jos historioitsija ylittää todisteista muodostetun raja-aidan, esimerkiksi käyttämällä todisteita epä johdonmukaisesti tai tulkitsemalla niitä valheellisen perustein.²⁴³ Collingwoodin sanoin tässä tapauksessa historioitsija ilman riittäviä todisteita aiheestaan hautautuu tietämättömyyden hiekkaan ja saa näkyviin menneisyydestä ainoastaan mielikuvituksen kangastuksen.²⁴⁴ Jokainen tietää, että vaeltaessa janoisena tietämättömänä seuraavasta asutuksesta ihminen alkaa näkemään harhoja. Silloin ihminen ajautuu helposti irti todellisuudesta. Niin käy myös historioitsijalle ja hänen käyttämälle mielikuvitukselle, ellei hänellä ole riittävästi todisteita hänen lausuntonsa tueksi. Todisteet takaavat poispääsyn hiekkadyneiltä asutuksen, tietämisen, keskelle.

²⁴¹ Collingwood 1938, 136–137.

²⁴² Collingwood 1935, 18.

²⁴³ van der Dussen 2013, 55.

²⁴⁴ Collingwood 2011, 77.

Collingwoodin mukaan historioitsijan todisteet ovat historioitsijan oman kokemuksensa eli omilla voimilla tehty teko. Teko tarkoittaa tässä kohtaa mahdollisten todisteiden lukemista niin, että historioitsija saa lukemisensa ohella osoitettua todisteiden tietyn mielen ja sen sisältämät ajatukset.²⁴⁵ Hughes-Warringtonin mukaan todisteet ovat ikään kuin henkisen toiminnan oire²⁴⁶, joka auttaa historioitsijaa pääsemään jäljille menneen toimijan ajatuksista ja niihin liittyneistä teoista. Ennen todisteiden tietyn mielen löytämistä, historioitsijan on havaittava todiste (esimerkiksi sormenjälki, puhuttu ilmaisu, kirjoitettu sana). Havaitusta todisteesta tulee todiste ainoastaan, kun historioitsija käyttää todistetta suhteessa esitettyyn kysymykseen. Toisin sanoen historioitsija tarkastelee havaittua todistetta historiallisesti havaittuna tosiasiana.²⁴⁷ Niin P. H. Nowell-Smithin kuin Collingwoodin mukaan *todiste* (evidence) on erotettava *todistuksesta* (testimony). Jälkimmäinen on silminnäkijän kertomus, edellinen se, mitä historioitsija voi käyttää todisteena.²⁴⁸ Collingwood puhuu todellisista todisteista todisteina, jotka historioitsija on päättänyt hyväksyä (esimerkiksi merkinnän Caesarin olinpaikasta) osaksi omaa lausuntoaan. Historioitsija on täten hyväksyessään ymmärtänyt todisteen antaman toiminnan samalla tavoin kuin se toiminta on todisteessa alunperin ymmärretty.²⁴⁹ Jokainen todiste on ennen todellisen todisteen identiteettiä potentiaalinen todiste, mikäli se liittyy historioitsijan käsittelemään aiheeseen. Historioitsija ei voi kuitenkaan tietää, mikä on todellinen todiste ennen kuin hän ymmärtää sen merkityksen ja hyödyllisyyden menneisyydessä eläneelle toimijalle. Todiste on historiallisesti mykkä siihen asti kunnes historioitsija ymmärtää todisteen historiallisen arvon.²⁵⁰ Vasta sitten hän voi liittää sen osaksi omaa menneisyyttä

²⁴⁵ Boucher 1997, 315; Collingwoodin teoksesta *The Principles of History*, 43–44.

²⁴⁶ Hughes-Warrington 2003, 84.

²⁴⁷ Collingwood 1935, 19.

²⁴⁸ Nowell-Smith 1977, 3. Collingwoodin mukaan historioitsija ei voi koskaan toistaa silminnäkijän kertomuksia vaan hänen on luotettava aina omiin voimiinsa, joihin *historiallinen mielikuvitus* lukeutuu. Näin ollen historioitsija muodostaa itsestään auktoriteetin, joka luottaa mielikuvituksen kautta tarkastelemiinsa todisteisiin. Näin muodostetut todisteet hän liittää lopulta osaksi menneisyydestä rakennettuihin lausuntoihin. Collingwood 1935, 9.

²⁴⁹ Collingwood 2011, 131.

²⁵⁰ Collingwood 1935, 19.

koskevaa lausuntoaan.²⁵¹ Lähemmäs todisteen ääntä historioitsija pääsee käyttämällä *historiallista mielikuvitusta*.

Ennen tätä historioitsijan on syytä käyttää *kysymyksen ja vastauksen* -logiikkaa avukseen, sillä juuri se avaa historioitsijan historiallista ajattelua suhteessa todisteisiin. Collingwoodin mukaan itsessään kysymyksen esittäminen on aina jo ajattelua sekä lisäksi todisteita ei ole ennen kuin historioitsija tarkastelee niitä kysymykseen suhteutettuna.²⁵² Ilman todisteita historioitsija ei voi vastata menneisyyttä koskeviin kysymyksiin, ja ilman *kysymyksen ja vastauksen* -logiikkaa hän ei kykene saamaan mitään todisteista irti.²⁵³ Kyseessä on jonkinlainen noidankehä. Hyrkkäsen mukaan *kysymyksen ja vastauksen* -logiikka on tutkimuksen väline, mutta myös tutkimuksen kohde, millä Hyrkkänen viittaa Collingwoodin käsitykseen, jonka mukaan *kysymyksen ja vastauksen* -logiikka on yhtä kuin *inhimillisen ajattelun kuvaus*.²⁵⁴ Samassa mielessä todisteet, niin historialliseen ajatteluun, *historialliseen mielikuvitukseen* kuin *kysymyksen ja vastauksen* -logiikkaan liitettynä, ovat sekä tutkimuksen kohde että väline. Todisteet ovat jälki menneisyydessä tehdyistä teoista ja niiden tuloksista. Tuloksia selvittäessä historioitsija pyrkii löytämään menneen toimijan tarkoituksen. Tarkoituksen hän kykenee löytämään ainoastaan esittämällä kysymyksiä. Kysymykseen tarvitaan vastaus, jonka historioitsija voi rakentaa uudelleen ajattelemalla menneen toimijan ajatuksia. Silloin historioitsija on jossain määrin löytänyt todisteessa olevan mielen ja sen sisältävät passiiviset ajatukset.²⁵⁵ Historioitsijan ei tarvitse löytää todisteita kuten arkeologi löytää kaivauksista esineitä vaan pikemminkin historioitsija sekä 1) käy vuoropuhelua todisteiden kanssa että 2) valmistaa todisteet tulkitsemalla ne mielessään *historiallisen mielikuvituksen* avulla.

²⁵¹ Collingwood 1946, 280–281; Collingwood 1935, 19; Collingwood 1927, 109.

²⁵² Collingwood 1946, 281.

²⁵³ Collingwood 2011, 96.

²⁵⁴ Hyrkkänen 2002, 171.

²⁵⁵ Stanford 1998, 179.

Ensimmäisen kohdan suhteen historioitsija kysyy todisteelta *kysymyksen ja vastauksen* -logiikkaan perustuen kysymyksiä: mitä todiste haluaa sanoa menneisyyden kohteesta x? Mitä mennyt toimija on tehnyt (tekee) saavuttaakseen päämääränsä? Historioitsija kysyy todisteilta kysymyksiä sen mahdollisen todistusarvon vuoksi, mutta samalla hän on utelias tietämään, miten todiste voi auttaa hänen mielikuvitustaan rakentamaan menneisyydestä kuvaa.²⁵⁶ Tähän samaan kehään on sidottu historioitsijan ajallinen oleminen, jolla tarkoitan, että historioitsija ei voi vastata menneisyyttä koskeviin kysymyksiin ellei hänellä ole nykyisyydessä, tässä ja nyt, siitä silmin nähtävissä todisteita. Historioitsija tarvitsee nykyisyydessä siten sekä omat fyysiset silmät, lukeakseen todisteiden antamat sanat, että *historiallisen mielikuvituksen*, joka elävöittää historioitsijan mielen silmät näkemään menneisyydessä eläneen ihmisen mieleen ja hänen kokemaansa maailmaan. Toiseksi historioitsijan on tehtävä menneisyydessä olleesta ongelmasta oma, nykyinen ongelma, sillä historioitsija kykenee ratkaisemaan vain nykyisiä ongelmia, ei menneitä, eikä tulevia. Nykyisen ongelman historioitsija saa todisteesta kapseloimalla ja rekonstruomalla ajatuksen menneisyydestä nykyisyyteen mielikuvituksen voimin.²⁵⁷ Mielikuvitus rakentaa historioitsijan mielessä mielikuvituksellisen rakenteen verkon, jonka kiinteinä pisteinä todisteet ovat, mutta vain jos ne ovat johdonmukainen osa kertomusta, eikä horjuta historioitsijan lausuntoa menneisyydestä.

Toisen kohdan suhteen historioitsija tarvitsee *historiallista mielikuvitusta* saadakseen todisteista sen tietyn mielen ja mielen ajatukset esille. Toisaalta itse *historiallinen mielikuvitus* tarvitsee todisteita, jotta se ei olisi mielivaltainen. Mielikuvitus auttaa luomaan uudelleen olosuhteet ja sen sisältämät riippuvuussuhteet, jonka yhteydessä todisteet ovat menneisyydessä syntyneet. Tähän kohtaan sopii kaksi ajatusta. Ensimmäinen ajatus on Adrian Oldfieldiltä, jonka mukaan todisteet ovat kaikki mitä on enää läsnä menneisyydestä ja siten kaikki mitä historioitsija voi käyttää saavuttaakseen

²⁵⁶ Dray 1995, 199.

²⁵⁷ Peters 2018, 94–95.

historiallista tietoa.²⁵⁸ Toiseksi ajatus Ahlskogilta: Collingwoodin tulkinnan mukaan, kun historioitsija hyväksyy jonkun asian historiallisena tosiasiana, ei hän luota viranomaisten luotettavuuteen vaan omaan mielikuvitukselliseen jälleenrakentamiseen ja siten omassa mielessä suoritettuun menneisyyden uudelleen esittämiseen todisteiden perusteella.²⁵⁹ Nämä kaksi ajatusta osoittaa *historiallisen mielikuvituksen* ja todisteiden välisen riippuvuuden toisiinsa. Katsomme sitä joko *historiallisesta mielikuvituksesta* tai todisteista käsin. *Historiallinen mielikuvitus* tarvitsee todisteita tuekseen, jotta historioitsijan menneisyyskuva rakentuisi todellisuuteen perustuen. Todisteet tarvitsevat *historiallista mielikuvitusta*, jotta niiden mieli ja käyttötarkoitus mielikuvituksellisessa verkossa paljastuisi. *Historiallinen mielikuvitus* ja *kysymyksen ja vastauksen* -logiikka yhdessä mahdollistavat ettei historioitsija suorita Collingwoodin paheksumaa toimintaa eli *leikkaa ja liimaa* todisteita toisiinsa vaan pyrkisi pikemminkin kirjoittamaan tieteellistä historiaa.²⁶⁰

Historioitsijan työ on tieteellistä ja ennen kaikkea mielen harjoittelua, jonka kohteena on menneisyys. Tämä mielen harjoittelu on puhtaasti mielikuvituksellista merkitysten etsimistä.²⁶¹ Tarkoitin, että ilman mielikuvituksellista mielen harjoittelua menneisyyden tutkiminen ei olisi lainkaan mahdollista. *Historiallisen mielikuvituksen* avulla historioitsija pystyy rekonstruoimaan menneisyydessä elettyjä eleitä ja tekoja sekä ottamaan huomioon lukuisia muuttuvia tietoja ja henkisiä tapoja. Collingwood on sanonut seuraavan lailla:

²⁵⁸ Murphy 2008, 34; Oldfieldin ajatus on lainattu Murphyn teoksesta, *Collingwood and the crisis of western civilization: art, metaphysics and dialectic: 7: metaphysics, history and progress* (Oldfield 1995, 187.).

²⁵⁹ Ahlskog 2020, 135.

²⁶⁰ Collingwood on tuominut *scissors-and-paste*-tavan tehdä historiaa, koska se ei täytä tieteen tekemisen ehtoja. Hän katsoo kriittisen historian olevan oikeanlaisempaa historiaa, missä historioitsija kohtaa ongelman, mihin historiallinen kritiikki lopulta tarjoaa vastauksen sikäli, että historioitsija miettii jokaisen todisteen kohdalla: sisällyttääkö kohtaamansa lausunnon/todisteen osaksi kertomustaan? Lopulta niin sanottua oikeaa, varsinaista historiaa pystyy tuottamaan ainoastaan tieteellinen historia, joka oli Collingwoodin mukaan kriittisestä historiasta seuraava ja historian korkein muoto. Collingwood 1946, 259.

²⁶¹ Inglis 2009, 211.

*A historian able to read them has to 'reconstruct the gestures in his imagination and so reconstruct as an experience of his own the thought they express'.*²⁶²

Yllä oleva lainaus osoittaa mielikuvituksen merkityksen lisäksi historioitsijan kyvyn rekonstruoida eleitä. Historioitsijalla on riittävät kyvyt, mieli, ajattelukyky ja tietoisuus, joiden avulla suorittaa mielikuvituksellinen ja kokemuksellinen matka, ja siten astua kuin sijaisruumiina menneisyyden toimijan ruumiseen (kaikki kokemus tapahtuu ainoastaan historioitsijan mielessä, mutta mielikuvituksen voima saa sen vaikuttamaan kokonaisvaltaiselta kokemuksesta) ja ajatella itse tuon menneen toimijan teot ja eleet. Collingwoodin mukaan historioitsija luottaa omiin voimiinsa ja luo itsestään auktoriteetin²⁶³, joka kykenee kohtaamaan todisteet niin, ettei kopioi vaan käsittelee niitä kriittisellä otteella. Tältä osin historioitsijan ajatukset ovat itsenäisiä. Hän luo mielikuvituksensa voimalla *historiallisen konstruktion* (*historical construction*).²⁶⁴ Toisin sanoen ajatuksellisen rakenteen. Historiallinen konstruktio on oikeutettu, kun historioitsija on luonut sen *a priori* mielikuvitusta käyttäen niin ettei se sisällä mitään, mitä todisteet eivät vaadi.²⁶⁵

Historioitsijan luoma historiallinen konstruktio on ikään kuin sama kuin tiedemiesten kehittämät hypoteesit tutkimusongelmistaan. Ankersmitin mukaan dokumentit eli todisteet ovat ainoastaan mahdollisia vihjeitä menneisyydestä. Näiden vihjeiden avulla historioitsija voi luoda hypoteeseja. Todisteet ja hypoteesit menneisyydestä eivät kuitenkaan riitä tunnustamaan menneisyyttä yksin. Ankersmitin mukaan voimme kokea ainoastaan menneisyyden jäänteitä, ei menneisyyttä.²⁶⁶ Tässä mielessä Collingwoodin

²⁶² Boucher 1997, 315. Collingwoodin teoksesta, *The Principles of History*, lainaus, 40.

²⁶³ Auktoriteetin siinä mielessä, että historioitsija luottaa itseensä ja kykyihinsä, minkä myötä hyvällä omalla tunnolla kykenee interpoloimaan eri lausuntojen välissä olevat tyhjät aukot niin, että syntyy ehjä johdonmukainen historiallinen konstruktio. Collingwood 1935, 10–12. Historioitsijan auktoriteetti muodostaa autonomian, millä Collingwood tarkoittaa, että tieteellisenä ajattelijana historioitsija antaa lausuntoja ja toimii omien aloitteiden perusteella samalla kuitenkin kritisoiden omia lausuntojaan. Collingwood 1946, 274; Collingwood 1935, 9.

²⁶⁴ Collingwood 1935, 8.

²⁶⁵ Collingwood 1935, 13.

²⁶⁶ Ankersmit 2005, 113–114.

historiallinen mielikuviutus auttaa kumoamaan edellä esitetyn väitteen. *Historiallisen mielikuviutuksen* avulla historioitsija pääsee osaksi menneisyydessä koettua hetkeä kuvittelemalla ja ajattelemalla hetken ja sen sisältämät ajatukset uudelleen. Historialliset konstruktivistit, kuten Oakeshott ja Goldstein, väittävät ettei menneisyys ole mahdollista kokemuksen kohteena, koska se ei ole enää olemassa. Tähänkin *historiallinen mielikuviutus* on vastaus, sillä *historiallinen mielikuviutus* sisältää *a priori* luonteen, joka mahdollistaa menneisyyden kokemisen siitäkin huolimatta ettei se ole enää osa aistein koettua maailmaa.²⁶⁷ Collingwoodin kuviteltu ideaalinen menneisyys on avainasemassa mahdollistamassa menneisyyden kokemuksen edes jollakin tasolla historioitsijan mielessä (toki historioitsija ei voi koskaan saavuttaa täysivaltaista kokemusta menneisyydestä²⁶⁸), mikä tarkoittaa, että historioitsijan esittämä uudelleen esitys menneisyydestä nykyisyydessä on yhtä kuin menneisyys.²⁶⁹ Todisteet ja mielikuviutus yhdessä estävät tuon historioitsijan kokemuksen muuttumasta fiktioksi. Historioitsija keskustelee todisteiden kanssa *a priori* mielikuviutuksen tarjoamin kriteerein, minkä myötä hän kykenee ketjuttamaan todisteita toisiinsa. Ketjuttamalla todisteet ja täyttämällä aukot *a priori* mielikuviutuksen turvin historioitsijalla muodostuu mielikuviutuksellisiin verkkoihin perustuva menneisyyden kuva, joka horjuu ja katkeaa vain jos sen kiinteät pisteet eli todisteet joutuvat uuden tulkinnan valoon.²⁷⁰

3.3 *A priori* mielikuviutus

A priori on tunnetuimmassa merkityksessä filosofi Immanuel Kantin filosofiassa, mistä se on tullut osaksi Collingwoodin *a priori* mielikuviutusta. Kantin filosofisen näkemyksen mukaan *a priori* sisältää tiedon muotoja, jotka ovat muuttumattomia mielen kategorioita, toisin sanoen universaaleja osia, ihmisluonnossa.²⁷¹ Tämän seurauksena *a priori* mahdollistaa sen, että on mahdollista saavuttaa tietoa tai

²⁶⁷ Ankersmit 2005, 113.

²⁶⁸ Katso luku 1.2.

²⁶⁹ Hughes-Warrington 2003, 93.

²⁷⁰ Mostajir 2017, 361.

²⁷¹ Hughes-Warrington 2003, 179.

perusteluita ennen aistikokemuksen suorittamista. Collingwoodin mukaan ihmisellä on universaalinen tapa suorittaa tarkoin määrättyjä ajatusakteja, mitä *a priori* tukee *historiallisen mielikuvituksen* osana.²⁷² Siten *a priori* mielikuviutus on ikään kuin mielen liike, henkinen prosessi, jonka avulla historioitsija kykenee rakentamaan menneisyydestä kuvaa ja luomaan kriittisesti kiinteiden pisteiden (luotettavat tosiasiat, todelliset todisteet) välille yhteyksiä.²⁷³ Toisin sanoen *a priori* mielikuviutus on ajattelun logiikkaa, joka mahdollistaa historioitsijan muodostaman menneisyyden kuvan, tulkinnan, yhtenäisyyden ja jatkuvuuden (lisää myöhemmin luvussa 3.3.1).

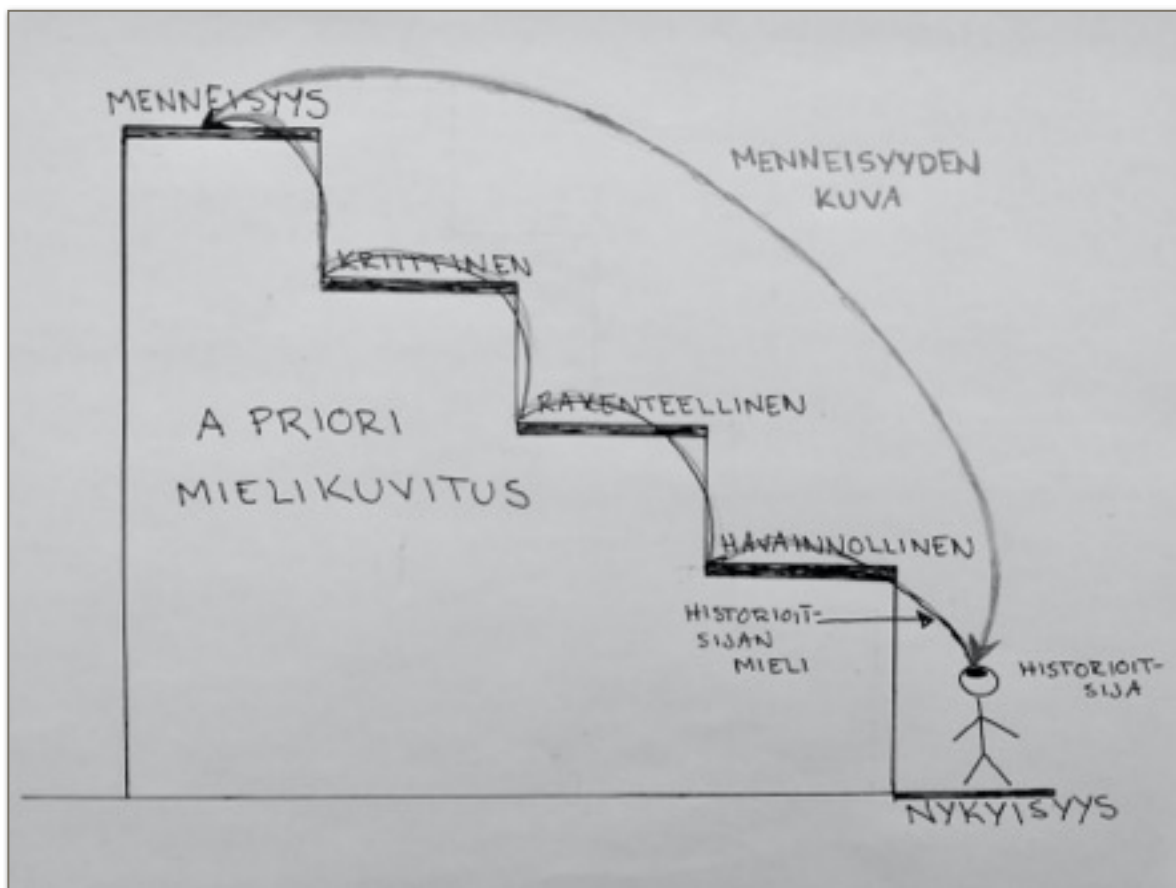
Palataan vielä hetkeksi itse *a priorin* määrittelemiseen ennen sen liittämistä osaksi *historiallista mielikuvitusta*. Jossain mielessä *a priori* käsitetään 1) oletukseksi, jossain 2) elementiksi, ja itse mieltäisin sen jonkinlaiseksi 3) luonteeksi osana *historiallista mielikuvitusta*. Oletuksena *a priori* olettaa asioita ja periaatteita olevan osana ihmistä ja ihmisen tapaa toimia erilaisissa tilanteissa. Samassa mielessä oletetaan, että ihminen ihmisenä, omana lajina, on tietynlainen erilaisissa ympäristöissä. Historioitsija, ihmisenä, kykenee täyttämään kertomuksessa olevat aukot *a priori* mielikuvituksen avulla ja näin ollen *a priori* on välttämätön osa historiaa. Ilman *a priori* mielikuvitusta historia ei voisi edetä.²⁷⁴ Elementtinä *a priori* puolestaan antaa historialliseen ajatukseen perspektiivin, josta käsin kuvitella, hahmottaa ja ymmärtää menneisyyttä.²⁷⁵ Luonteena *a priori* antaa ominaiset toiminnalliset piirteet toimia samankaltaisissa tilanteissa suurin piirtein samalla tavalla. *A priori* on ikään kuin jonkinlainen lisä komponentti, joka antaa *historialliselle mielikuvitukselle* luvan toimia historioitsijan työkaluna, koska se on osa historioitsijaa jo synnynnäisenä ja voi *historiallisen mielikuvituksen* sääntöjen puitteissa toimia oikein tuoden esiin elävöitetyn menneisyyden historioitsijan mielessä.

²⁷² Collingwood 1946, 196; Hughes-Warrington 2003, 178–179.

²⁷³ Inglis 2009, 211.

²⁷⁴ Hughes-Warrington 2003, 181–182; Boucher 1997, 314.

²⁷⁵ Dray 1995, 204.

Kuva: historioitsija sijaitsee fyysisesti aina nykyisyydessä. Nykyisyydestä käsin hän kykenee niin sanotusti matkaamaan menneisyyteen mielensä ja sen kykyjen, historiallisen ajattelun ja *historiallisen mielikuvituksen*, (sisältää *a priori* luonteen) avulla. *A priori* mielikuvitus antaa historioitsijalle keinon havainnoida sellaista mitä ei enää ole, keinon rakentaa yhtenäisen kertomuksen menneisyydestä ja keinon tarkastella tätä menneisyyden kuvaa kriittisesti. Kun historioitsija on kulkenut mielensä avulla rappuset ylös, menneisyyteen, voi hän palata sieltä luomansa menneisyyden kuvansa kanssa nykyisyyteen ainoastaan, jos kuva menneisyydestä on tehty noudattamalla kaikkia *historiallisen ja a priori mielikuvituksen* käyttämiä sääntöjä. Silloin portaat niin sanotusti kestävät mielen kulkemisen takaisin alas. Jos näin ei ole, on hänen tarkasteleva uudestaan rappusten askelmia.

Historiallinen mielikuvitus on historioitsijalle mielen peruskyky, jolla on tarve toteuttaa itseään.²⁷⁶

A priori on tämän peruskyvyn oletus, elementti ja luonne, lisäkomponentti, joka pitää mielikuvituksen totuuden rajoissa. *A priori* mielikuvitus *historiallisen mielikuvituksen* osana tarjoaa historioitsijalle menneisyyden kuvittamisen keinot ja sillä tavoin historioitsija luo kertomuksien aukkojen täytteeksi mielikuvitukselliset verkot, jotka pitävät kertomuksen niin joustavana kuin jatkuvana. Mielikuvituksellisen rakentamisen verkot saalistavat hämähäkin verkkojen lailla saaliinsa. Tässä tapauksessa historioitsijan

²⁷⁶ Figlio 1998, 199; Mostajir 2017, 373.

mielikuvituksellisen rakentamisen verkkoon jäävät aitoina väitetyt tosiasiat. *A priori* mielikuviutus kerää mielikuvituksellisen rakentamisen verkkoon mahdollisia tosiasioita, joita hän kriittisellä otteella huomioi joka kerta, kun hän tulkitsee menneisyyttä.²⁷⁷ *The Historical Imagination* -virkaanastujaisluennossa käy ilmi, että *a priori* mielikuviutus antaa historioitsijalle keinot niin menneisyyden 1) havainnollistamiseen, 2) rakentamiseen kuin 3) kriittiseen ajatteluun. Jokainen näistä keinoista kytkeytyy *a priori* mielikuvituksen päätehtävään: muistin jättämien aukkojen täydentäminen historioitsijan luomassa menneisyyden kuvassa toisin sanoen mielikuvituksellisen rakentamisen verkkojen luominen aukkojen kohdalle kertomuksen jatkuvuuden takaamiseksi.

Ensimmäiseksi *a priori* luonne *historiallisessa mielikuvituksessa* mahdollistaa, että historioitsija voi havainnoida ja asettaa ajatuksensa kohteeksi sellaista, mitä ei enää ole tällä hetkellä olemassa. Tällöin kyseessä on *havainnollinen mielikuviutus*.²⁷⁸ *A priori* antaa toiminnallisen piirteen, jonka kautta historioitsija saa omassa mielessään kuviteltua esimerkiksi mitä avaamattoman munan sisäpuoli tai kuun takaosa näyttää.²⁷⁹ Täten *a priori* mielikuviutus mahdollistaa historioitsijan koko menneisyyden kuvan rakentamisen ilman historioitsijan suoranaista kokemusta menneisyyden tapahtumista. *Historiallinen mielikuviutus a priori* luonteen turvin ikään kuin korvaa aistikokemuksen ja antaa historioitsijalle mahdollisuuden kokea jo menneen hetken. Tietysti enää vain ajatuksien tasolla historioitsijan mielessä. Mutta pelkkä havainnoiminen ei riitä²⁸⁰, ja siksi *a priori* mielikuviutus *havainnollisena mielikuvituksena* tarvitsee kahta muuta keinoa tuekseen. Tässä mielessä *a priori* mielikuviutus on ikään kuin rappuset, joita nousemalla historioitsijan mieli pääsee kuvittelemaan menneisyyden.

Toiseksi *a priori* mielikuviutus on yhtä kuin *rakentava mielikuviutus*, joka Collingwoodin mukaan suorittaa *a priori* mielikuvituksen päätehtävää eli rakentaa mielikuvituksellista verkkoa aukkojen täyttämiseksi. *Rakentava mielikuviutus* ei kuitenkaan pärjää ilman *a*

²⁷⁷ Collingwood 1935, 14–17.

²⁷⁸ Hughes-Warrington 2003, 184.

²⁷⁹ Collingwood 1935, 14.

²⁸⁰ Hughes-Warrington 2003, 180.

priori mielikuvituksen kolmatta keinoa eli kriittistä ajattelua. Ilman kritiikin keinoja historioitsija ajautuisi helposti mielivaltaisiin valheisiin tai fantasioihin perustuviin rakenteisiin. *Rakentava mielikuvitus* on näin ollen jatkuvan paineen alla, sillä mielikuvitus vaatii koko ajan sekä itseltään että historioitsijalta selitystä, miksi jokin kuuluu johonkin kohtaan ja miksi jokin taas ei. Jatkuvan paineen alla oleminen viittaisi ilmeisesti Collingwoodin näkemykseen *rakentavasta mielikuvituksesta kurinalaisena mielikuvituksena*, joka on alistettu totuuden tavoittelulle ja siten kurinalaisesti tottelemaan todisteiden ja tutkimuksen sääntöjen asettamia raameja.²⁸¹ Tässä mielessä *historiallinen mielikuvitus* on henkinen prosessi, joka jatkuvasti altistaa historioitsijan historialliselle päättelylle. Collingwood toteaa, kun historioitsija kritisoi todisteita ja niiden sisältämiä mieliä, saavuttaa historioitsija vastaukset kysymyksiinsä, milloin liikkeessä ollut *historiallinen mielikuvitus* lopulta pysähtyy ja vahvistaa mielikuvituksellisen rakenteen verkon oikeutetusti rakennetuksi menneisyyden kuvan osaksi.²⁸²

3.3.1 *A priori* mielikuvituksen päätehtävä ja jatkuvuus

A priori mielikuvituksen päätehtävä on interpoloida eli täyttää historioitsijan menneisyyden kuvassa olevat aukot (kuten edellisessä luvussa esitin). Toiseksi Collingwood esittää *a priori* mielikuvitukselle erityiseksi tehtäväksi, jonka osana päätehtävä on, kuvitella menneisyyttä.²⁸³ Tässä mielessä *historiallinen mielikuvitus* on yksi tärkeimmistä tekijöistä historioitsijan työssä, koska ilman sitä, ei olisi historiaa. Historioitsijan tehtävänä on ennen kaikkea pyrkiä täyttämään aukot (muistin epätäydellisyydessään jättämät sumeat kohdat menneisyyden kuvassa), jotka sijaitsevat historioitsijan kertomuksessa kiinteiden pisteiden eli todisteiden välillä. Aukkojen kohdalle syntyy mielikuvituksellisen rakentamisen verkkoja, jotka historioitsija rakentaa hänen mielensä kulkiessa nykyisyydestä askel kerrallaan ylös kohti menneisyyden tasoa (katso edellisessä luvussa esitetty kuva). Todisteista on

²⁸¹ Dray 1995, 199.

²⁸² Collingwood 1935, 15–17.

²⁸³ Dray 1995, 201.

ymmärrettävä sen laatija ja laatijan ajatukset suhteessa hänen motiiveihin ja tekoihin. Tämän lisäksi historioitsijan on tarkasteltava sitä, missä kontekstissa menneisyyden tapahtuma on tapahtunut ja todiste laadittu. Mitä paremmin historioitsija tuntee käytettävät todisteensa, siihen sisältyvät laatijan ajatukset ja kontekstin sitä paremmin historioitsija kykenee käyttämään *historiallista mielikuvitusta* ja hahmottamaan sen mitä aukon kohdalla mahdollisesti pitäisi olla saadakseen johdonmukaisen kertomuksen ja siten kuvan menneisyydestä ja siihen liittyvistä tapahtumista. Historioitsijan on näin ikään kuviteltava olevansa mennyt toimija tietyssä ajassa ja paikassa. Tähän kohtaan historioitsija Greg Deningin toteama ajatus on paikallaan:

*Imagination need not be fantasy. Imagination is the ability to see those fine-lined and faint webs of significance. Imagination is hearing the silence because we heard some of the sounds. Imagination is seeing the absent things because we have seen so much else. Imagination is an act of human solidarity, or rather imagination is an act of solidarity in our humanness. Imagination is our capacity to see ourselves as somebody else.*²⁸⁴

Parhaimmassa tapauksessa Collingwoodin mukaan, kun historioitsija asettuu menneen toimijan ajatuksiin, voi historioitsija kyetä palauttamaan mielikuvituksellisen toiminnan kautta menneisyydestä nykyisyyteen tosiasioita, joita edes menneet toimijat eivät tienneet. Tässä kohtaan lienee selvää, että menneellä toimijalla ei ole ollut riittäviä tietoja siitä, mitä hänen sosiaalisessa ympäristössä tapahtuu vaan jokin taho on voinut niin sanotusti ohjaila hänen toimintaansa. Collingwood tarkoittaa jonkun tahon ohjailulla esimerkiksi sitä, kun gallialaiset savenvalajat toimittavat tietämättään tuotteitaan suurimmalle osalle Länsi-Rooman valtakuntaa.²⁸⁵ Toiseksi tietojen puutteen lisäksi historioitsijalla on riittävästi etäisyyttä tapahtumiin niin, että hän kykenee tarkastelemaan sitä eri tavalla, mitä mennyt toimija itse. Mennyt toimija on tietyssä hetkessä liian lähellä kaikkea havaitakseen tapahtumaa samasta laajemmasta näköhorisontista, mitä historioitsija kykenee nykyisyydessä havaitsemaan. Tietysti mennyt toimija, siinä missä historioitsija, käyttää mielikuvitusta päivittäin henkisenä

²⁸⁴ Dening 1998, 208–209.

²⁸⁵ van der Dussen 2013, 60.

prosessina omassa mielessään. Tämän henkisen prosessin avulla ihminen täyttää aukkoja muodostaakseen järkevän käsityksen ympäristöstään ilman suoranaista kokemista.²⁸⁶ Tässä mielessä *historiallinen mielikuvitus* on muistin lisäksi, älyn paras ystävä.

Lopulta, kun historioitsija on saavuttanut viimeisen askelman *a priori* mielikuvituksen portaissa, on hän jo mielessään kuvitteellisesti menneisyydessä. Silloin historioitsija tarkastelee luomaansa menneisyyskuva. Historioitsija tunnustelee varovasti sitä, kuinka varmat askeleet hänellä on takaisin nykyisyyteen muodostetun menneisyyden kuvansa kanssa. Tässä kohtaan *a priori* mielikuvitus on täyttänyt mahdolliset aukot, portaan murtuneet osat. Portaot kestävät historioitsijan mielen palaamisen takaisin nykyisyyteen, jos menneisyyden kuva noudattaa *historiallisen menneisyyden, a priori* mielikuvituksen, sääntöjä. Vasta sitten, kun portaot kestävät, historioitsija voi varmaksi todeta kirjoittaneensa historiaa nykyisyydessä. Jos näin ei ole, hänen on tarkasteltava uudestaan rappusten askelmia. Historioitsijan on oltava varma historiallisen kertomuksensa johdonmukaisuudesta ja sen sisältämän juonen jatkuvuudesta.²⁸⁷

A priori mielikuvitus on toiminta, joka tuo jatkuvuutta mahdolliseen historialliseen narratiiviin tai kuvaukseen menneisyydestä.²⁸⁸ Tämä toiminta ei missään nimessä kuitenkaan toimi taiteellisen mielikuvituksen tapaan, joka mielivaltaisesti päättäisi, mitä esimerkiksi Caesarin matkalla Rooman ja Gallian välillä tapahtui. van der Dussen on kirjoittanut, että Collingwood viittaa jatkuvuuden ideaan erityislaatuisena ideana, joka mahdollistaa menneisyydessä tapahtuneen ajatuksen niin sanotun sisällyttämisen historioitsijan nykyiseen ajatukseen.²⁸⁹ Jos historioitsija täyttäisi Caesarin matkan Roomasta Galliaan erinäisillä mielikuvituksellisilla yksityiskohdilla, kuten henkilöiden nimillä ja heidän tuntemuksistaan erinäisten henkilöiden keskusteluiden välillä, olisi kertomus pikemminkin kirjailijan kirjoittama historiallinen kertomus Caesarin

²⁸⁶ Mostajir 2017, 358, 370; Little 1938, 28.

²⁸⁷ Mostajir 2017, 361.

²⁸⁸ Collingwood 1935, 13.

²⁸⁹ van der Dussen 1990, 39.

matkasta.²⁹⁰ Tässä mielessä *a priori* mielikuvitus toimii historiallisen totuuden kriteerinä, mikä auttaa hahmottamaan historiallisen prosessin kokonaisuudessaan. van der Dussen avaa Collingwoodin jatkuvuuden ideaa lisää sanoen, että historia on Collingwoodille kuin tarinan juoni. Jatkuvuus tässä juonessa koostuu peräkkäisistä ongelmista, joita ihminen jatkuvasti kohtaa ja pyrkii ratkaisemaan. Historia on jatkuva ajatusprosessi ja siten sen ”olemassaolo” on mahdollista. Toisin sanoen historiankirjoissa kuvatut tapahtumat jatkavat niin kauan olemassa oloaan, kun tapahtumiin liitetyillä todisteilla (kuten erilaisilla kirjoituksilla) on olemassa ajattelutapa, jolla ihminen yhä kykenee ajattelemaan.²⁹¹ Kun historioitsija tuntee historian juonen, tuntee hän historian ja sen yksityiskohtien yhteyden.²⁹²

3.3.2 Rajoitettu mielikuvitus

Itse asiassa tieteessä tarvitaan mielikuvitusta ja osaltaan juuri samasta syystä, miksi historiassa eli luomaan jatkuvuutta. Tieteellisestä mielikuvituksesta tutkimusta tehnyt Stuart kirjoittaa, että mielikuvituksen vahvuus on erityisesti sen tuoma jatkuvuus tutkimuksiin. Tällä on yhteyttä Collingwoodin ajatukseen mielikuvituksesta myös toisesta syystä. Stuart toteaa, että mielikuvitus toimii parhaiten, kun sitä käytetään tutkimaan rajattua aluetta eli käytettävissä on tarkoin määrätty tutkimuskysymys.²⁹³ Historian tutkimuksen kohdalla esimerkki, Caesarin matka Roomasta Galliaan, toimii rajattuna ongelmana, jossa etsitään vastausta historioitsijan esittämään kysymykseen (esimerkiksi Kulkiko Caesar jonakin ajankohtana matkan paikasta toiseen? Mikä oli Caesarin tarkoitus matkatessaan Roomasta Galliaan?). Voidaan ajatella, että Collingwoodin *kysymyksen ja vastauksen* -logiikka on yhteydessä historioitsijan mielikuvituksen käyttöön, sillä se on luomassa rajatun ratkaisutilan. Peters on sanonut, että Collingwood ajattelee menneisyyden rekonstruoinnissa olevan välttämätöntä tietää *kysymyksen ja vastauksen* -logiikan yhteys, missä katsotaan jokaisen vastauksen

²⁹⁰ Collingwood 1935, 12–13.

²⁹¹ van der Dussen 1990, 29; Collingwood 2011, 97.

²⁹² Collingwood 2017, 37–38.

²⁹³ Stuart 2019, 722.

korreloivan aina yhtä kysymystä.²⁹⁴ Joka kerta, kun historioitsija vastaa johonkin kysymykseen, etenee hän yhä lähemmäs menneisyydestä rakennettua kuvaa. Rajoitettuna mielikuvitus ei ole mielivaltainen, minkä vuoksi se kykenee saamaan tutkimuksista ratkaisuksi tosiasioihin pohjautuvia vastauksia. Toisaalta Stuart on pohtinut onko mielikuvitusta syytä rajoittaa kuitenkaan aina. Jos tutkija antaisi mielikuvituksen toimia toisinaan vapaasti (vertaa kontrafaktuaaliseen historiaan), voisi se tuottaa jopa Einsteinin kaltaisia suhteellisuusteorioita. Tähän voisi lisätä Pearsonin näkemyksen, jonka mukaan tutkija, jolla ei olisi mielikuvitusta ei voisi tehdä suuria löydöksiä, sillä mielikuvitus on se, joka mahdollistaa löydökset. Ilman mielikuvitusta voidaan toki kerätä erinäisiä tosiasioita, mutta niiden luokittelu ja keskinäisten suhteiden hahmottaminen on mahdotonta ilman mielikuvituksellista toimintaa.²⁹⁵ Samalla tavalla *historiallinen mielikuvitus* mahdollistaa mielikuvituksellisten rakenteiden verkon muodostumisen, siten erinäisten ajatusten loogisten yhteyksien luomisen ja lopulta menneisyyden kuvan hahmottamisen. *Historiallinen mielikuvitus* sopivassa suhteessa rajoitettuna mielikuvituksena takaa menneisyydestä kirjoitetun kertomuksen jatkuvuuden, johdonmukaisuuden ja todellisuuteen kytketyn ajan kuvan ja sen ajan kuvassa eläneiden äänten uudelleen esille tulemisen.

²⁹⁴ Peters 2018, 92–96.

²⁹⁵ Libby 1992, 267: Libby nostaa esille Karl Pearsonin näkemyksiä, jotka ovat alkujaan peräisin Pearsonin teoksesta, *The Grammar of Science* (1911).

Loppulause

Collingwoodin historian käsitys on toisinaan liiaksi yksinkertaistettu, eikä niinkään kuuluisaa lausahdusta *koko historia on ajattelun historiaa* ole ymmärretty oikein. Kyse ei ole yksilön ajatuksista. Ei henkilökohtaisista ajatuksista, joita voidaan lukea elämäkerran sivuilta ja luoda jonkinlainen tunteisiin vetoava elämys. Kyse on ihmisistä yleensä. Pysyvistä ihmisluonnosta ja sen kautta muodostetuista yhteisöistä, sivilisaatioista ja kulttuureista, jotka sisältävät ihmisten ajatukset, toimet ja tapahtumat. Historioitsija pyrkii ajattelemaan uudelleen menneisyyden toimijan ajatukset, jotka pitävät sisällään halut ja toiveet, motiivit ja tarkoitukset, ja lopulta teot ja toiminnot. Nämä inhimilliset toiminnot pohjautuvat rationaalisesti oletettuun käyttäytymiseen eli siihen mitä ihmisen oletetaan toimivan tietyssä tilanteessa. Tähän tilanteeseen, menneisyydessä elettyyn tilanteeseen, historioitsija tekee niin kutsutun aikamatkan. Aikamatkan, jonka toteuttamiseen historioitsija tarvitsee oman mielen, *itsetietoisien* lähestymistavan, kysymyksiä, joihin vastata oikein niin, että vastaus johtaa aina seuraavaan niin sanottuun oikeaan kysymykseen sekä mielikuvituksellisen kyvyn kuvitella ja ajatella uudelleen menneisyyden toimijan ajatus sisällöltään samankaltaisesti nykyisyydessä. Historioitsijan täytyy kokea mennyt kuten mennyt toimija tietyssä tilanteessa on sen kokenut eli historioitsijan on löydettävä menneen toimijan oikeanlainen mielentila, jonka alaisena hän on toiminut siten kuten parhaaksi on nähnyt toimia tietyssä tilanteessa.

Tutkimukseni tarkoituksenani on ollut osoittaa *historiallisen mielikuvituksen* merkitys historioitsijalle sekä hälventää mielikuvituksen ympärillä olevaa ennakkoluuloa, ja siten nostaa mielikuvituksen arvostus älyn kanssa samalle viivalle. Molemmat ovat oleellisia tieteellisessä työskentelyssä. Äly tai mielikuvitus ei voi toimia ilman toista tai ainakaan niin, että kykenisi saavuttamaan järkeviä lopputuloksia. Äly pitää mielikuvituksen kurissa ja mielikuvitus puolestaan pitää älyn toiminnassa. Collingwood haluaisi mielikuvituksen olevan ansaitsemalla paikalla. Tuo paikka on historioitsijan yhtenä keskeisimpänä keinona toimiva kyky herättää eloon nukkuva historiallinen menneisyys, tehdä siitä jälleen elävää historioitsijan mielessä. *Historiallinen mielikuvitus* on

merkittävässä roolissa historioitsijan työssä, minkä toivon onnistuneeni tällä tutkimuksellani osoittamaan.

Historioitsijalla on ihmisenä mieli. Mieli on historian tutkimuksen alku, sillä se mahdollistaa, että historioitsijalla on tutkimusalusta, johon menneisyyden kohteet eli ajatukset voivat turvallisesti laskeutua kapseloituna valmiina aktivoitumaan. Mieli on historiallinen. Mieli on pysyvä tekijä osana ihmisluontoa, jonka osana muisti toimii. Muisti kuitenkin jättää aukkoja menneisyyden kuvaan ja siksi historioitsijoiden on tultava hätiin, jotta ihmiskunnan muisti ei unohtaisi niin hyviä kuin pahoja menneitä tekoja ja niihin kytköksissä olevia tapahtumia. Historioitsija ja hänen mielensä historiallisena pitää sisällään synnynnäisen kyvyn käyttää mielikuvitusta. Historioitsijan tapauksessa mielikuvitus on mielen tapaan historiallinen.

Historiallinen mielikuvitus tulee tässä vaiheessa ensimmäiseen tärkeään tehtäväänsä, joka on muistin auttaminen. Toisin sanoen *historiallinen mielikuvitus* auttaa historioitsijaa luomaan johdonmukaisen kertomuksen menneisyydestä. Muisti tuo osaltaan jatkuvuutta historian tutkimukseen, mutta osaltaan se on ajan kuluessa kuin haalistuva väri hiuksissa. *Historiallinen mielikuvitus*, tarkemmin sanottuna sen *a priori* luonne, täyttää muistin jättämät aukot ja ikään kuin saa hiukset jälleen hohtamaan oikeassa alkuperäisessä värissään. *A priori* mielikuvitus kykenee rakentamaan aukkojen kohdalle *mielikuvituksellisen rakentamisen verkon*, joka muodostuu parhaaksi kestäväksi verkokseen, kun historioitsija käyttää *a priori* mielikuvituksen kolmea keinoja: havainnollistamista, rakentamista ja kriittistä asennetta. *Havainnollisen mielikuvituksen* kohdalla historioitsija kykenee näkemään jo kauan sitten eletyn hetken ja siinä hetkessä havainnoimaan objektin ja kohteen synteesin eli menneen toimijan ja hänen ajatukset. *Havainnollinen mielikuvitus* ikään kuin korvaa aistikokemuksen ja saa historioitsijan astumaan aikaportista kokemaan menneisyyden ajatuksellisessa mielessä. *Historiallinen mielikuvitus* antaa kyvyn havainnoida, mutta myös päätellä ja siten se keskittyy tuomaan yksilön ja tilanteen kuvittelemisen alaiseksi eli jälleen nähdyksi ja kuulluksi. Osaltaan *historiallinen mielikuvitus* tarjoaa mielikuvituksellisen mielen harjoittelun, joka mahdollistaa menneisyydessä elettyjen eleiden ja tekojen uudelleen esittämisen. Historioitsija voi kokea menneisyyden täysivaltaisena kokemuksena, niin

fyysisesti kuin henkisesti, mielikuvituksen voimin, vaikka todellisuudessa hän voi kokea sen vain osittain — omassa mielessään. *Rakentava mielikuvitus* antaa puolestaan rakenteellisen näkökulman *historialliseen mielikuvitukseen*. Se toimii jatkuvan paineen alla vaatien alati sekä itseltään että historioitsijalta selitystä, miksi jokin ajatus motiiveineen tai teko kuuluu johonkin tarkoin määrättyyn kohtaan ajassa ja paikassa. Tässä mielessä *rakentava mielikuvitus* yhdessä *kriittisen mielikuvituksen* kanssa muodostavat *kurinalaisen mielikuvituksen*, joka valvoo tarkkana menneisyyden kuvan tarkoitusta pyrkiä totuuteen. *Historiallinen mielikuvitus* on henkinen prosessi, joka alistaa alati historioitsijan mieltä pääättelemään historiallisesti ja kriittisesti.

Toiseksi *historiallinen mielikuvitus* kykenee elävöittämään toisin sanoen herättämään nukkuvan menneisyyden, jolloin siitä muodostuu luonnollisesta menneisyydestä poiketen elävä historiallinen menneisyys. Tämä on mahdollista, koska historioitsijan mieli tarjoaa menneisyyden ajatuksille paikan, missä aktivoitua uudelleen. Erilaiset ajattelutavat elävät mielissä passiivisina ja vaikka ne kokisivat historiallista muutosta, ne eivät kuole vaan selviytyvät. Näin ollen ajatukset voivat milloin tahansa integroitua uuteen kontekstiin, tässä tapauksessa saapua osaksi historioitsijan kokemaa nykyisyyttä menneisyydestä asti. Miten tämä sitten tapahtuu, on *kapselointiteorian* ansiosta. *Kapselointiteoria* on ikään kuin henkinen *hankintaprosessi*, jonka avulla historioitsija kykenee selvittämään ja suorittamaan menneen toimijan ajatuksien todellisen luonteen nykyisyydestä käsin. *Kapselointiteorian* avulla historioitsija ajattelee menneen toimijan ajatuksen uudessa kontekstissa eli nykyisyydessä niin, että ajatus käy läpi muutoksen eli kapseloituu. Kapseloituminen estää ajatusta olemasta kopio aiemmasta eli menneisyyden ajatuksesta ja siten ajatuksesta voi tulla historioitsijan oma ajatus. Kapselointi tuo siten menneisyyden ajatuksen osaksi historioitsijan ajattelun kontekstia ja tämä siksi, että historioitsija voi ajatella ainoastaan nykyisyydessä olevia ongelmia. Kapseloitu menneisyyden ajatus historioitsijan omana ajatuksena on laadullisesti sama, mikä tarkoittaa, että ajatuksen sisältö on samankaltainen ja siten ajatus on samaan aikaan samankaltainen kuitenkin olematta sama. Ajallinen ulottuvuus tekee ajatuksesta erilaisen. Ajatusten julkinen luonne mahdollistaa, että historioitsija voi kapseloida menneisyydestä ajatuksen omaan mieleensä. Ajatusten julkisuudella tarkoitetaan, että ajatus on jossain mielessä kaksisuuntainen ja se pohjautuu saatavilla oleviin todisteisiin

sekä ajatukset ovat julkista omaisuutta jossain ilmaisu toiminnan muodossa ja ennen kaikkea ajatuksien sisällöstä on olemassa jonkinlainen yhteisymmärrys. Kun edellä esitetyt kriteerit toteutuvat, kykenee historioitsija ajattelemaan uudelleen menneisyydestä kapseloidun ajatuksen. Tässä kohdin *historiallinen mielikuviutus* astuu kehään ja tulee aktivoimaan menneisyydestä kapseloidun ajatuksen. Historiallisen ajattelun ja *historiallisen mielikuvituksen* avulla historioitsija voi palauttaa oikean mielentilan, missä hän saa otteen kapseloidusta ajatuksesta, jonka mielikuviutus on kapseloinut menneisyydestä ja kuljettanut osaksi historioitsijan mieltä. *Historiallinen mielikuviutus* sekä auttaa aktivoimaan menneisyydestä kapseloituja ajatuksia että auttaa niiden vapauttamisessa nykyisyydessä. Vapauttaminen tarkoittaa yhtä kuin ajatella uudelleen ajatusta, joka on ollut passiivisessa tilassa.

Tästä päästään osuvasti Collingwoodin kehittelemän *re-enactment* -teorian pariin, joka tarkoittaa ajatuksien uudelleen ajattelemista tai uudelleen esittämistä. *Historiallinen mielikuviutus* tarjoaa *re-enactment* -teorialle niin sanotusti tarvittavan hapen, jotta uudelleen ajatteleminen ja kuvitteellinen hetki menneenä toimijana saisi menneisyyden elämään historioitsijan mielessä. Mielikuviutus antaa ikään kuin silmälasit nähdä menneenä toimijana menneisyyden tapahtuman. *Historiallinen mielikuviutus* antaa historioitsijalle historiallisen kokemustilan, missä ajatukset aktivoituvat osaksi historioitsijan tietoisuutta.

Kolmanneksi *historiallinen mielikuviutus* tarjoaa sillan, yhdistävän voiman, kahden aikaulottuvuuden, menneisyyden ja nykyisyyden välille. Tässä kohtaan on otettava huomioon historioitsijan *itsetietoisuuden* vaikutus, sillä *itsetietoisuus* on se tekijä, joka kykenee erottamaan menneisyyden ja nykyisyyden kokemuksen toisistaan. *Itsetietoisuus* pitää tavallaan historioitsijan järjissään, kun se pitää historioitsijan mielen valppaana ja valmiina tiedostamaan erinäisten ajatuksien lähteet. Collingwoodin mukaan jatkuva menneisyyden kasaantuminen on yhtä kuin kokemus. Eri sukupolvien ajan kertyy jatkuvasti uutta kokemusta, jota historioitsijat pyrkivät tallettamaan ihmiskunnan yhteiseen muistiin. Ihmiskunnan yhteisessä muistissa on sisällä lukuisia yhteisöjä ja heidän yhteisiä uskomuksia ja ajattelutapoja toisin sanoen kapseloituja ajatuksia. *Historiallisen mielikuvituksen* avulla historian tutkimus on mahdollista, sillä

se yhdistää monet Collingwoodin käsitteet yhteen, minkä johdosta historioitsija kykenee suorittamaan mielessään mielikuvituksellisen aktin, uudelleen ajattelemisen ja johdonmukaisen menneisyyden kuvan rakentamisen. Tämä on mahdollista, sillä *historiallinen mielikuvitus* on ikään kuin jo valmiina olevana elementtinä jokaisessa Collingwoodin historianfilosofian käsitteessä. Ajattelemalla esimerkiksi Julius Caesaria Collingwood pääsee lähemmäs tietyn yhteisön uskomuksia ja ajattelutapoja, tässä tapauksessa roomalaista kulttuuria. Samalla tavalla ihminen toimii päivittäin eli käyttää mielikuvitusta luontevasti hyväkseen luodessaan toimivan toimintaympäristön ympärilleen. Historioitsija luo *historiallisen mielikuvituksen* avulla uudelleen esittämisen yhteydessä menneisyydessä olleen toimivan toimintaympäristön, jossa Caesar on elänyt. Siinä ympäristössä Caesar on toiminut omiin uskomuksiin ja tietoihin perustuen, kuten historioitsija tekee itse nykyisyydessään. *Historiallinen mielikuvitus* ei ole tavallaan mitenkään erikoinen verrattuna ihmisen niin sanottuun tavalliseen mielikuvitukseen. *Historiallisella mielikuvituksella* on vain historiallinen ulottuvuus ja omat sääntönsä toimia, jotta se kykenisi saavuttamaan mahdollista historiallista tietoa.

Collingwoodin mukaan *historiallista mielikuvitusta* on käytetty oikein, kun sen hahmottelema menneisyyden objekti ja kohde ovat sidottuna aikaan ja paikkaan, sen kautta rakennettu menneisyyden kuva on johdonmukainen sekä rakennettu menneisyyden kuvalla on kiintopisteenä luotettavasti lausuttuja todisteita. *Historiallinen mielikuvitus* on historioitsijan mielen moottori, joka vaatii itseltään että historioitsijalta aktiivisesti jotain, milloin kritiikkiä todisteita kohtaan, milloin uudelleen ajattelemista ja milloin kuvittelemista. *Historiallinen mielikuvitus* pysähtyy paikoilleen vasta sitten, kun historioitsija on saavuttanut tutkimuskysymyksiinsä vastaukset. Silloin *historiallinen mielikuvitus* on yleensä saanut menneisyyden äänet, ajatukset ja hetket kuuluviin ja näkyviin osaksi nykyisyyden kontekstia. Täten *historiallisen mielikuvituksen* ansiosta historioitsija saa aikaan tuloksia. *Historiallinen mielikuvitus* pyrkii tieteellisen mielikuvituksen tapaan kertomaan tutkijalle jotain maailmasta. Collingwoodin mukaan historioitsijan tutkimuksen kohteena olevat tapahtumat ovat tapahtumia päivätyssä menneisyydessä, joten on luonnollista, että *historiallisen mielikuvituksen* täytyy noudattaa samaa sääntöä eli lokalisoitava kohteensa aikaan ja paikkaan. *Kurinalaisena mielikuvituksena* mielikuvitus saa aikaan tieteellistä tietoa, joka vastaa yhteiseksi

katsottua yhtä ainoaa olemassa olevaa maailmaa. Taiteilija voi luoda oman maailman ristiriidassa muiden kanssa, mutta historioitsijan on oltava yksimielinen muiden historioitsijoiden kanssa keskeisimmistä tapahtumista. Historioitsijan on käytettävä *historiallista mielikuvitusta* suhteessa historian tutkimukseen siten, että hänen lähestymistapansa on johdonmukainen. Johdonmukainen toiminta parantaa niin historioitsijan rekonstruoimaa kuvaa menneisyydestä kuin historiatieteen yhtenäisyyttä. *Historiallinen mielikuvitus* yhdessä *kysymyksen ja vastauksen* -logiikan kanssa mahdollistavat tieteellisen ja kriittisen historian luomisen. *Historiallinen mielikuvitus* nimittäin saa esiin todisteista sen tietyn mielen, mielentilan, missä ajatukset passiivisena sijaitsevat. Neljänneksi voisi sanoa, että *historiallisen mielikuvituksen* avulla historioitsija kykenee käsittelemään potentiaalisia todisteita, sillä mielikuvitus auttaa luomaan uudelleen olosuhteet ja sen sisältämät riippuvuussuhteet, jonka yhteydessä todisteet ovat menneisyydessä syntyneet. Toisaalta *historiallinen mielikuvitus* on myös itse historioitsijan tapaan riippuvainen todisteista ja siten tarvitsee todisteita takamaan mielivaltaisuuden poissaolon.

Loppujen lopuksi, mikä on *historiallisen mielikuvituksen* rooli historioitsijan työssä? Lyhyesti sanottuna *historiallinen mielikuvitus* on kaiken kaikkiaan monipuolinen ja innovatiivinen käsite, joka tarjoaa historioitsijalle merkittävän ja elävän mielen harjoittelun tutkimuskeskuksen historioitsijan mielessä. *Historiallinen mielikuvitus* auttaa historioitsijaa olemaan hyvä historioitsija tai ylipäätään mahdollistaa, että ihminen voi olla historioitsija. *Historiallinen mielikuvitus* auttaa älyä ja muistia muodostamaan johdonmukaisen menneisyyden kuvan, jossa on *a priori* mielikuvituksen mahdollistama jatkuvuus. *Historiallinen mielikuvitus* elävöittää tuon menneisyyden kuvan historioitsijan mielessä ajatuksellisella tasolla niin, että tuo kapseloidut ajatukset osaksi historioitsijan mielen tilaan ja samalla auttaa aktivoimaan kapseloidut, passiivisessa tilassa olleet, ajatukset. Siten menneisyydessä lausutut sanat saavat mielikuvituksen voimin rikottua hiljaisuuden. Menneisyyden äänet, lausutut ajatukset, voivat jälleen kantautua ihmisten korviin. *Historiallinen mielikuvitus* tarjoaa mahdollisuuden havainnoida jotain sellaista mitä ei enää ole nykyisyydessä kuin menneisyyden jäänteinä erilaisina todisteina. Siten *historiallinen mielikuvitus* tarjoaa sillan tai portaat kahden aikaulottuvuuden, menneisyyden ja nykyisyyden, välille, joita

pitkin kulkemalla historioitsija voi mielensä kautta saavuttaa tutkimuskohteensa ja sen kriittisen tarkastelun ja lopulta kyetä hahmottaa mielessään menneisyyden kuvan. *Historiallinen mielikuvitus* auttaa historioitsijaa ikään kuin olemalla tulkki todisteiden ja historioitsijan välillä. *Kurinalaisen mielikuvituksen* avulla historioitsija kykenee keskustelemaan todisteiden kanssa, jotka toimivat yhtä lailla menneisyyden ajatuksien välittäjänä kuin *historiallinen mielikuvitus*. Todisteiden ja mielikuvituksen välillä vallitseekin jonkinlainen noidankehämäinen yhteys. Lisäksi *historiallinen mielikuvitus* yhdistää Collingwoodin historianfilosofiset käsitteet, *re-enactment* -teoria, *self-knowledge*, *kapselointiteoria* ja *kysymyksen ja vastauksen* -logiikan, yhdeksi kokonaiseksi historioitsijan tarvitsemaksi apupaketiksi. Tuota apupakettia käyttämällä koko historian tutkimuksen tekeminen ja mahdollisen historiallisen tiedon saavuttaminen on mahdollista. Tässä mielessä Collingwoodin historiallisen päättelyn luonteen tutkimuksen johtopäätös, *historiallinen mielikuvitus*, on Collingwoodin historianfilosofiassa keskeisimpiä käsitteitä, sillä sen avulla historioitsijan mieli pysyy liikkeessä ja kykenee aktivoimaan ajatuksia menneisyydestä, jotka muuten pölyttyisivät arkistoihin. *Historiallinen mielikuvitus* mahdollistaa historiatieteen olemassaolon.

Lähteet & tutkimuskirjallisuus

Ensisijaiset lähteet:

Collingwood, R. G. 1935. *The Historical Imagination*. Oxford: Clarendon Press.

Collingwood, R. G. & Myres, J. N. L. 1937. *Roman Britain and the English settlements*. 2. ed. Oxford: Clarendon Press.

Collingwood, R. G. 1938. *The Principles of Art*. Oxford: Clarendon Press.

Collingwood, R. G. 1940. *An Essay On Metaphysics*. Oxford: Clarendon Press.

Collingwood, R. G. 1946. *The Idea of History*. London: Oxford University Press.

Collingwood, R. G. & Boucher, D. 1992. *The new Leviathan, or, Man, society, civilization and barbarism*. Rev. ed. Oxford: Clarendon Press.

Collingwood, R. G. 2013. *An Autobiography*. Oxford: Read Books.

Collingwood, R. G. 2017. *Essays in the philosophy of history*. [Kustannuspaikka tuntematon]: Read Books.

Toissijaiset lähteet:

Ahlskog, Jonas 2016: *R. G. Collingwood and the Concept of Testimony: a Story about Autonomy and Reliance*. *Clio* 45(2) 2016, s. 181–204.

Ahlskog, Jonas 2019a: *Collingwood and the Philosophy of History: The Metaphilosophical Dimension*. Book: *Collingwood on Philosophical Methodology*, s. 209–227.

Ahlskog, Jonas 2019b: *History as Self-knowledge: Towards Understanding the Existential and Ethical Dimension of the Historical Past*. *Historia da Historiografia* 12(31) 2019, s. 82–112.

Ahlskog, Jonas 2020. *The Primacy of Method - philosophy of history and the perspective of meaning*. Routledge.

Ankersmit, F. R. 2005. *Sublime historical experience*. Stanford, Calif: Stanford University Press.

Boucher, David 1989. *The Social and Political Thought of R.G.Collingwood*. Cambridge: Cambridge university press.

Boucher, David 1997: *The Significance of R. G. Collingwood's "Principles of History"*. Journal of the History of Ideas vol.58, No.2 1997, s. 309–330.

Bloch, Marc, Talvio, L., Peltonen, M., Lehtiö, O., Suolahti, E. & Berger, M. 2003. *Historian puolustus*. Helsinki: Artemisia.

Connelly, James 2008: *R. G. Collingwood, Analytical Philosophy and Logical Positivism*. The Baltic International Yearbook of Cognition, Logic and Communication 4:2 2008.

Couse, G. S 1990: *Collingwood's detective image of the historian and the study of Hadrian's Wall*. History and Theory Vol.29, No.4. Beiheft 29: Reassessing Collingwood 1990, s. 57–77.

de Matos, Christine M. 2015: *Fictorians: historians who 'lie' about the past, and like it*. Journal of Writing and Writing Programs, 28, s. 1–21.

Dening, Greg 1998: *Writing, Rewriting the Beach: An Essay*. Rethinking History 2, No. 2 1998: 146.

Dussen, Jan van der 1979: *Collingwood's Unpublished Manuscripts*. History and Theory Vol.18, No.3 1979, s. 287–315.

Dussen, Jan van der 1981. *History as a science: the philosophy of R.G.Collingwood*. Martinus Nijhoff Publishers.

Dussen, Jan van der 1990: *Collingwood and the Idea of Progress*. History and theory Vol.29, No.4, Beiheft 29: Reassessing Collingwood 1990, s. 21–41.

Dussen, Jan van der 2020: *Appendix 3 Letters from R. G. Collingwood*. Book: *History as a Science: The Philosophy of R. G. Collingwood*. s. 472-474.

Dussen, Jan van der 2013. *The Case of Historical Imagination: Defending the Human Factor and Narrative*. Book: Partner, N.F & Foot, S 2013. *The Sage Handbook of Historical theory*. London: Sage

D'Oro, Giuseppina 2000: *Collingwood on Re-Enactment and the identity of thought*. Journal of the History of Philosophy 38(1) 2000, s. 87–101.

D'Oro, Giuseppina 2002. *Collingwood and the Metaphysics of Experience*. London; New York: Routledge.

D'Oro, Giuseppina 2004: *Collingwood, Psychologism and Internalism*. European journal of philosophy 12(2) 2004, s. 163–177.

D'Oro, Giuseppina 2005: *In Defense of the Agent-Centered Perspective*. Metaphilosophy vol.36(5) 2005, s. 652–667.

Dray, William 1960: *R. G. Collingwood on reflective thought*. The Journal of Philosophy Vol 57, No.5. 1960, s. 157–163.

Dray, William 1995. *History as re-enactment - R.G.Collingwood's Idea of history*. Oxford: Clarendon Press.

French, Steven 2020: *Imagination in Scientific Practice*. European Journal for philosophy of science 10, article number: 27 2020.

Figlio, Karl 1998: *Historical imagination/psychoanalytic imagination*. History Workshop Journal No.45 1998, s. 199–221.

Gadamer, Hans-Georg 1975: *Truth and method*. London: Sheed and Ward.

Gylling, H. & Häyry, M. 1989. *Taide, tunne ja turmelus: Kaksi näkökulmaa R. G. Collingwoodin estetiikkaan*. [Helsinki]:[Helsingin yliopisto]: Libri academici [jakaja]

Harris, E. Errol 1957: *Collingwood's Theory of History*. The Philosophical Quarterly Vol.7, No.26, 1957, s .33–49.

Hemdal, D. & Hirvensalo, L. 1945. *Kuninkaan kullantekijä*. Helsinki: Lehtiyhtymä

Hughes-Warrington, Marnie 2003. *How good an historian Shall I be?: R. G. Collingwood, the historical imagination, and education*. Exeter, UK; Charlottesville, VA: Imprint Academic.

Hyrkkänen, Markku. 2002. *Aatehistorian mieli*. Tampere: Vastapaino.

Inglis, Fred. 2009. *History man: The life of R. G. Collingwood*. Princeton: Princeton University Press.

Jacob, Francois 1998: *Kärpänen, hiiri ja ihminen*. Suomentanut Hanna Sutela. Terra Cognita.

Kasabova, Anita 2008: *Memory memorials, and commemoration 1*. History and Theory 47 (3) 2008, s. 331–350.

Kinzel, Katherina 2020: *Method and meaning: Ranke and Droysen on the historian's disciplinary ethos*. *History&Theory* volume 59, issue 1 2020, s. 22–41.

Kleinberg, Ethan 2017: *Haunting History: For a Deconstructive Approach to the Past*. Stanford University Press.

Libby, Walter 1992: *The Scientific Imagination*. *The Scientific Monthly*, Vol. 15, No. 3 1922, s. 263–270.

Little, Vivienne 1983: *What is historical imagination?* *Teaching history* No.36 1983, s. 27–32.

Meretoja, Hanna 2013: *Historiallisuus kertomusteoreettisena haasteena*. *AVAIN - Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti* 4 2013, s. 72–79.

Mischel, Theodore 1961: *Collingwood on art as "Imaginative expression"*. *Australasian Journal of Philosophy* 39(3) 1961, s. 241–250.

Mostajir, Parysa Clare 2017: *Reading The Idea of History through The Principles of Art: Collingwood on Communication and Emotions*. *Journal of Philosophy of History* 11(3) 2017, s. 358–377.

Morrison, Toni 1995: *The Site of Memory*. Book: *Investing the Truth: The Art and Craft Memoir*. ed. William Zinsser. Boston; New York: Houghton Mifflin. s.83-102.

Murphy, Richard 2008. *Collingwood and the crisis of western civilization: art, metaphysics and dialectic: 7: metaphysics, history and progress*. UK: Imprint Academic.

Nielsen, Margit Hurup 1981: *Re-enactment and reconstruction in Collingwood's philosophy of history*. *History&Theory* Vol.20, No.1 1981, s. 1–31.

Nowell-Smith, P. H. 1977: *The Constructionist Theory of History*. History and Theory. Beiheft 16: The Constitution of the Historical Past. s.1-28.

Olsen, Mark 1993: *Motives, memory and mind: Collingwood's theory of actions and "histoire des mentalities"* Historical reflections Vol.19, No.1 1993, s. 35–62.

Peters, Rik 2013. *History as thought and action: the philosophies of Croce, Gentile, de Ruggiero, and Collingwood*. UK: Imprint Academic.

Peters, Rik 2018: *Chapter 5. The Rhetoric of time and the time of rhetoric*. Book: Kelly, Michael J. and Rose, Arthur 2018: *Theories of History - History Read across the Humanities*. Bloomsbury academic, s. 81–102.

Piirtola, Olli 2021: *Mielikuvitus neurotieteen kuvaamana ja sen merkitys puhekielen evoluution kannalta*. Tieteessä Tapahtuu, 39(3) 2016, s. 25–32.

Pulkkinen, Jarmo 2009: *Metafora ja tieteellinen keksiminen*. Niin&Näin 2/2009, s. 89–93.

Retz, Tyson 2017: *Re-enactment is not empathy, once and for all*. Journal of the Philosophy of History 11(3) 2017, s. 306–323.

Rubinoff, Lionel 1968: *Collingwood's theory of the relation between philosophy and history: a new interpretation*. Journal of the history of philosophy Volume 6, Number 4 1968, s. 363–380.

Runia, Eelco 2007: *Burying the dead, creating the past*. History and theory Vol. 46, No.3 2007, s. 313–325.

Saari, Heikki 2015. *R. G. Collingwoodin historianfilosofiasta*. Kirjasta Anttila, T., Väyrynen, K. & Pulkkinen, J. 2015. *Historianfilosofia: Klassiset ajattelijat antiikista nykyisyyteen*. Tampere: Vastapaino. s. 279–306.

Seppä, Tuomas. 1993. *Historian alku: Historianfilosofia, aatehistoria, maailmanhistoria*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Spengler, Oswald. & Massa, Yrjö. 1961. *Länsimaiden perikato: Maailmanhistorian morfologian ääriiviivoja*. Lyhennetty laitos. Helsinki: Kirjayhtymä.

Strawson. P. F 1982: *Imagination and perception*. In Ralph Charles Sutherland Walker (ed.), *Kant on Pure Reason*. Oxford University Press.

Stuart, Michael T. 2019: *Everyday Scientific Imagination: A Qualitative Study of the Uses, Norms, and Pedagogy of Imagination in Science*. *Science & Education* 28 (6–7), s.711–730.

Stuart, Michael T. 2020: *The Productive Anarchy of Scientific Imagination*. *Philosophy of Science* 87 (5), s.968–978

Stuart, Michael T. 2021: *Book review: Arnon Levy, Peter Godfrey-Smith: The Scientific imagination: philosophical and psychological perspectives*. *Journal for General Philosophy of Science*. 52, 2021, s. 493–499.

Stanford, Michael. 1998. *An introduction to the philosophy of history*. Oxford: Blackwell.

Staley, David J. 2021. *Historical Imagination*. Routledge.

Stock, Kathleen 2007. *Sartre, Wittgenstein, and Learning from Imagination*. Book: Goldie, Peter & Schellekens, Elisabeth 2007: *Philosophy and Conceptual Art*. Oxford University Press. s. 171–194.

Tateo, Luca 2015: *Just an Illusion? Imagination as Higher Mental Function*. *Journal of Psychology & Psychotherapy* Volume 5, Issue 6 2015, s. 1–6.

Toynbee, Arnold. J., Somervell, D. C. & Kaila, Kai. 1951. *Historia uudessa valossa*. 2. p. Porvoo: WSOY.

Wide, Sverre 2017: *Causation and reason: R. G. Collingwood and causal analysis as the essence of social thinking*. *Journal of Social Theory* 18:2, 2017. s. 173–195.